STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10157

DOS TOG-BUKH

Dawid Rubinowicz

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דאָס טאָג־בוך

פון

דאַוויד רובינאָוויטש

[illegible]

דאָס טאָג־בוך
פון
דאָוויד רובינאָוויטש

מיט א פאָרוואָרט פון י. איוואשקעוויטש; באַמערקונגען צום טעקסט (מיט קלענערן שריפט) און „וועגן ווײַטערדיקן גורל פון דער יידישער באפעלקערונג פון באָדזענטין" פון א. רוטקאָווסקי; נאָכוואָרט פון מאַריאַ יאַראַכאָווסקאַ.

איבערזעצט פון פויליש: ד. ספאַרד

ארויסגעגעבן לויט דער פוילישער אויפלאַגע פון „וויעדזא אי קשיאָנזשקא"
און „יידיש בוך"

Como recuerdo al Sr Merlej Waisbrot
de Alfredo Guberman

1960

DOS TOG-BUJ fun David Rubinovich

(Diario de David Rubinovich)

Cubierta: **J. Socolovsky**

Editorial ICUF, Argentina, 1960

Impreso en la Argentina
Printed in Argentine
Queda hecho el depósito que previene la ley

פֿאָרוואָרט

די געשיכטע פֿון אַ קליין יִינגל און פֿון זײַן פֿאַמיליע אין דער צײַט פֿון די שווידערלעכע יאָרן פֿון דער פֿאַשיסטישער אָקופּאַציע אין פּוילן איז אין דעם טאָג־בוך אַרויסגעבראַכט מיט דער גאַנצער פּאָשעטקייט פֿון אַ קינדערשן סטיל, דער אײַנדרוק איז דעריבער נאָך אַ גרעסערער. דאָס וואָס עס באַשרײַבט דער קליינער דאָווידל, קען זיך הײַנט אויסווײַזן עמעצן ווי אַ נישט פֿאַרשטענדלעכער קאָשמאַר. — עס איז דאָך אַ בילד פֿון דער ווירקלעכקײַט, דורך וועלכער עס האָבן געמוזט אַדורכגיין מיליאָנען פֿון דער פּוילישער און יִדישער באַפֿעלקערונג אין יענע שווערע יאָרן.

מיר מוזן זאָרגפֿול אײַנהיטן דעם אָנדענק פֿון יענער צײַט. אַזעלכע ווערק, וועלכע די ווירקלעכקײַט אַליין האָט דיקטירט, האָבן דעם ווערט פֿון א דאָקומענט און פֿון אַ וואָרענונג. יעדער איינער, וואָס וועט איבערלייענען די פּאָשעטע ווערטער און פּאָשעטע זאַצן פֿון קליינעם לײַדנדיקן און אַזוי סימפּאַטישן יִינגל — וועט אַף זיכער זיך זאָגן „מער קיינמאָל נישט“!; די צײַטן פֿון פֿאַראַכטונג, די עפּאָכע פֿון אוּווּנס קענען זיך מער קיינמאָל נישט איבערכאַזערן.

צוזאַמען מיט דאָווידלען לײַדן מיר און גלײַכצײַטיק זײַנען מיר שטאָלץ, וואָס דאָס דאָזיקע קליינע יִינגל האָט געפֿונען אין זיך אַזוי פֿיל קויעך און אַזוי פֿיל איידלקײַט, וואָס ער איז געווען אַף אַזוי פֿיל אינטעליגענט, אַז ער האָט טאָג אײַן טאָג אויס, וואָך אײַן וואָך אויס אין אַ שיינעם פּראָווינציאָנעלן פּויליש פֿאַרשריבן זײַנע איבערלעבונגען. צי האָט זיך אָפּגעגעבן אַ רעכענונג, דאָס דאָזיקע יִינגל — קימאַט אַ קינד — אַז דאָס וואָס ער באַשרײַבט אין זײַנע נאַיִווע העפֿטן, וועט זײַן איין גרויסער „איך באַשולדיק“ אַף דעם אַדרעס פֿון זײַנע דעמאָלטיקע פֿאַרפֿאָלגער, וואָס זייערע שפּורן זײַנען נאָך ווײַט נישט פֿאַרוואַקסן מיט גראָז, נישט פֿאַרשיט געוואָרן מיט זאַמד?

די פאַרפאָלגער פון דאָווידלען חייבן אויף די קעפּ. מיר דאַרפן זיי אַנטשלאָסן זאָגן: ניין! מיר וועלן נישט דערלאָזן צו דער איבערכּאַזערונג פון דעם, וואָס האָט דורכגעמאַכט דאָווידל און זיין פאַמיליע, און מיליאָנען די, וואָס זיינען אומגעקומען פון אַ קויל, פון גאַז, פון אַן איינשפּריצונג פון די אוממענטשלעכע פאַרפאָלגער.

מיר דוכט, אז מיר האָבן זיך אַביסל אָפּגערוקט פון די זיכרוינעס פון יענער עפּאָכע, אַז מיר האָבן מעגלעך אַביסל צו שטאַרק געוואָלט פאַרגעסן וועגן איר. אַפילע די אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן אָפיציעל איבערגענומען די אויפזיכט איבער דעם דאָזיקן אָנדענק, האָבן אָפּגעשוואַכט זייער טעטיקייט, אָדער זיי האָבן זי פּאָשעט געהאַמעוועט. דער אָפּקלאַנג, וועלכן דאָס טאָג־בוך פון דאָווידלען האָט אַרויסגערופן אַף דער גאַנצער וועלט, זאָגט איידעס וועגן דעם, אַז דער איניען היטלערישע פאַרפאָלגונגען איז נאָך נישט פאַרענדיקט.

יאַראָסלאַוו איוואַשקעוויטש

(פּאָרזיצער פון שרייבער־פאַריין אין פוילן)

יאָסל גאָלדבערג

צו דאָווידל רובינאָוויטש

אַ קינד, מיט אויגן ווי דער הימל בלויע,
אַ נעזעלע אַ קליינס און ליפּעלעך ווי קאַרשן;
דיַין וועלט: צעגרינטע און צעבליטע פּליינען,
פייגעלעך אין נעסטן, וואָס אַף די מאַמעס וואַרטן;
און דו — אַ פייגעלע אין נעסט, אַ קנאָספּ אַ גרינער,
האָסט געקוקט צו דער שטילער פרייד פון סטעפּ,
מיט טוי האָסט זיך געוואַשן אין באַגינען,
געקומען איז די זון צו דיר, פון הויכע הימל-טרעפּ.

אַ קינד, וואָס איז געשען? — אַ בייזע האַנט
האָט מיט אַ האַמער די שויבן צעבראָזגעט.
הונגער, צוואַנג, אַ גרויע געטאָ-וואַנט,
און יעדע שאָ, ס'ווערן צען דערהאַרגעט — — —
אַ קינד, דו האָסט געזען, ווי ס'ווערט געטראָטן
אַלט און יונג, ס'יאָגט אַ פיַיערדיק געוויטער,
און אומעטום, ווו ס'האָט געבליט, שפּאַנען שאָטנס,
בילן הינט, מיט סינע האָגלט און מיט באַמבע-שפּליטער.

אַ קינד, די קינדהיַיט איז געווען דיַין לעצטע שוועל,
דער גאַז האָט דיך פאַרלענדט צוזאַמען מיט דער אידע.
נאָר דיַין קינדיש צאַרטע וואָרט, איז געוואָרן אַ באַפעל,
וואָס צו מערידע רופט און געדענקען אייביק;
אַ קינד, דיין האַס קעגן נאַצי-סוינע האָסטו פאַרזייט
אין דער דורכגעווייקטער פון אונדזער בלוט, פּויליש ערד,
אַט דער אויפגאַנג, דורך אַלע וועגן שטראָמט און גייט
מיט ליד און שטאַל, מיט וואָרט און שווערד.

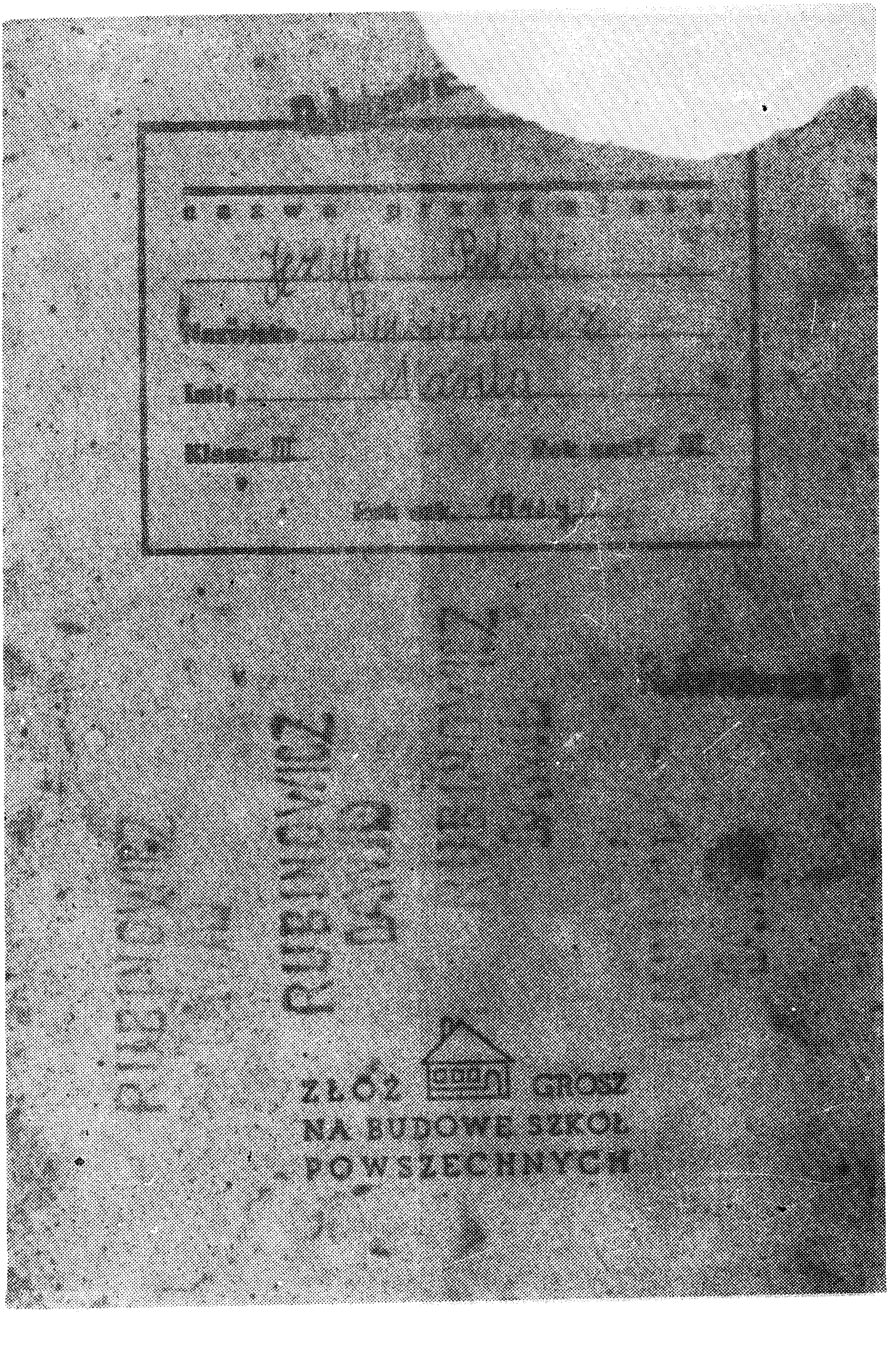
ZŁÓŻ GROSZ
NA BUDOWĘ SZKÓŁ
POWSZECHNYCH

פאַקסימיל פון דאָווידל רובינאָוויטשעס אַ העפט, אין וועלכן ער האָט געשריבן
זײַן טאָג־בוך

דאָס יאָר 1940

דאָס דאָרף קראַינאָ, דער יישעוו ביעליני, די שטעטלעך באָדזענטין, און סוכעדניאָוו, ווי אויך אַנדערע ערטער, וועלכע ווערן דערמאָנט אין טאָג־בוך, געפינען זיך אין קעלצער קרייז. דער דאָזיקער קרייז איז אין דער צייַט פון דער היטלערישער אָקופּאַציע געווען איינער פון די צען קרייזן פון ראַדאָמער דיסטריקט. אין באַשטאַנד פון דעם דיסטריקט זייַנען נאָך אויסער דעם אַרייַנגעגאַנגען דרייַ אויסגעטיילטע שטעט: ראַדאָם, קעלץ און טשענסטאָכאָוו. אַף דער טעריטאָריע פון דעם דיסטריקט מיט אַן אויבערפלאַך פון 25 טויזנט 500 קוואַדראַט קילאָמעטער האָבן געלעבט לויט דער ציילונג פון 10־טן מערץ 1940 — 2.726.516 איַינוווינער, אין דעם העכער 306.000 יידן. אין קעלצער קרייז האָבן געלעבט לויט געגעבענע ציפערן פון יאָר 1941 בערך 33.000 יידן.

דער ראַדאָמער דיסטריקט ווידער איז געווען איינער פון די פיר (וואַרשעווער, קראָקאָווער און לובלינער), און פון דעם 1־טן אויגוסט 1941 איינער פון די פינף (ס'איז צוגעקומען דער גאַליציאַנער באַצירק) דיסטריקטן פון דער אַזוי גערופענער גענעראַל־גובערניע, וועלכער איז געשאַפן געוואָרן פון די אָקופּירטע צענטראַלע פוילישע געגנטן אַפן סמך פון א דעקרעט פון היטלערן פון 12־טן אָקטאָבער 1939.

פאַר דעם אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מילכאָמע, ווי אויך ביז דעם יאָר 1942, האָבן אין דאָרף קראַינאָ געוווינט 7 יידישע פאַמיליעס, אין די שכיינעסדיקע דערפער: אין רעטשקאָווע — 2 יידישע פאַמיליעס, אין גורנע — 3 פאַמיליעס, אין וואָליע יאַראָכאָווע — 2. אין די דערפער ביעליני פאַדוכאָוונע און ביעליני קאַפּיטולנע האָבן געוווינט 79 יידן.

באַמערקונג פון רעדאַקציע:

אין דער איבערזעצונג איז איַינגעהיט געוואָרן דער אויטענטישער טעקסט פון אויטאָר, פון דאַנען נישט קיין ריכטיקע פּונקטואַציע ווי אויך איינציקע אומקלאָרע זאַצן און אויסדרוקן.

21 מערץ: גאַנצפרי בין איך מיר געגאַנגען דורכן דאָרף, אין וועלכן מיר וווינען. פון ווײַטנס האָב איך דערזען אַף דער וואַנט פון דער קראָם אַ מעלדונג, איך בין שנעל צוגעגאַנגען איבערצולייענען. ס׳איז געווען אַ נײַע מעלדונג, אַז ייִדן זאָלן אינגאַנצן נישט פאָרן אַף וואָגנס (מיט דער באַן איז שוין פון לאַנג געווען פאַרבאָטן).

דאָווידל האָט רעכט, ווײַל שוין דעם 26־טן יאַנואַר 1940 האָט דער גענעראַל־גובערנאַטאָר האַנס פראַנק אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג, וועלכע פאַרווערט ייִדן צו פאָרן מיט טראַמווײַען, אויטאָבוסן, באַנען א. ד. גל. און דעם 20־טן פעברואַר 1941 האָט זיך באַוויזן אַ פאַראָרדענונג פון פראַנקן, וועלכע פאַרווערט ייִדן צו באַנוצן זיך אַף דעם גאַנצן שטעטך פון דער גענעראַל־גובערניע מיט אַ וועלכע ס׳זאָלן נישט זײַן קאָמוניקאַציע־מיטלען, ד. ה. אויך מיט דראָזשקעס, וואָגנס, שליטנס א. ד. גל. די דאָזיקע לעצטע פאַראָרדענונג האָט געהאַט אַ דירעקטע שײַכעס צו דער דעמאָל־טיקער פאָליטיק פון דער אָקופּאַציע־מאַכט, וועלכע האָט געצילט צו שאַפן אין אַ מאַסן־מאַסשטאַב ספּעציעלע וווינונגס־קוואַרטאַלן — געטאָס — פאַר דער ייִדישער באַפעלקערונג.

4 אַפּריל: הײַנט בין איך אויפגעשטאַנען פריער, ווײַל איך האָב באַדאַרפט גיין קיין קעלץ. נאָכן פרישטיק בין איך אַרויסגעגאַנגען פון שטוב. עס איז מיר געווען אומעטיק צו גיין אַליין מיט די פעלד־וועגן. נאָך אַ פיר שאָ בין איך אַרײַנגעקומען קיין קעלץ. ווען איך בין אַרײַנגעקומען צום פעטער, האָב איך דערזען, אַז אַלע זיצן פאַראומערט און איך האָב זיך דערוווּסט, אַז מען זעצט אַרויס די ייִדן פון פאַרשיידענע גאַסן און איך בין אויך געוואָרן אומעטיק. פאַרנאַכט בין איך אַרויס אין גאַס עפּעס צו דערליידיקן.

5 אַפּריל: אַ גאַנצע נאַכט האָב איך נישט געקאָנט שלאָפן, עפּעס מאָדנע געדאַנקען זײַנען מיר געקומען אין קאָפּ. נאָכן פרישטיק בין איך געגאַנגען אַהיים.

12 אַפּריל: דער טאַטע האָט מיר דערלויבט זיך צו לערנען פאָרן אַף אַ ראָווער. בין איך אַוועק צו אַ ייִנגל, וואָס האָט אַ ראָווער ער זאָל מיך לערנען פאָרן, ער איז דערויף אײַנגעגאַנגען.

20 אַפּריל: הײַנט בין איך אויך געפֿאָרן אַפֿן ראָווער, איך קען זיך שוין אַליין אויפֿזעצן אַפֿן ראָווער. מער האָט ער מיך שוין נישט געוואָלט לערנען.

14 מאַי: שוין די צווייטע וואָך אַז עס האַלט אין איין פֿאַלן אַ רעגן. איך האָב אַפֿילע נישט וואָס אַרײַנצושרײַבן אין מײַן טאָג־בוך.

28 מאַי: הײַנט בין איך צום ערשטן מאָל אין מײַן לעבן גע־גאַנגען מיטן ברודער קלײַבן שוואָמען, כאָטש מיר האָבן דעם וועג נישט געקענט, כאָטש מיר זײַנען דאָס ערשטע מאָל געווען קלײַבן שוואָמען, האָבן מיר פֿונדעסטוועגן געפֿונען עטלעכע צענדליק שניאַ־קעס, ווײַל עמעסע שוואָמען זײַנען נאָך אינגאַנצן נישטאָ.

9 יוני: הײַנט זײַנען פֿאָרגעקומען איבונגען פֿון דײַטשישן מיליטער. דאָס גאַנצע מיליטער האָט זיך צעשפּרייט איבער די פֿעלדער, זיי האָבן פֿאַנאַנדערגעשטעלט מאַשינגביקסן און געשאָסן צו זיך.

18 יוני: די פּאָליציי האָט געמאַכט בײַ אונדז אַ רעוויזיע וועגן עפּעס מיליטערישע זאַכן. די פּאָליציאַנטן האָבן זיך געפֿרעגט בײַ מיר, וווּ עס געפֿינען זיך די דאָזיקע זאַכן, און איך האָב קעסיידער געענטפֿערט, אַז ס׳איז נישטאָ און שוין. זיי האָבן זיי בעכיין נישט געפֿונען. און אַוועקגעגאַנגען.

30 יוני: איך פֿיל זיך עפּעס שוואַך, איך האָב אַ ביסל היץ, די מאַמע האָט מיר געהייסן זיך לייגן אין בעט, נאָר איך האָב נישט געוואָלט, דערנאָך האָב איך זיך געלייגט. איך האָב באַקומען אַ גריפּע, איך האָב שוין נישט געהאַט קיין אַפּעטיט צום עסן, איך האָב נאָר געגעסן אַ ביסל קאַשע־קליי.

7 יולי: שוין אַ וואָך צײַט, אַז איך קרענק, הײַנט פֿיל איך זיך אַביסל בעסער. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט בײַם פֿענצטער און גע־קוקט אַף די גרינע פֿעלדער. עס איז מיר געווען אַנגענעם צו קוקן, ווײַל שוין אַ וואָך צײַט, אַז איך האָב אַפֿילע נישט קיין קוק געטאָן דורכן פֿענצטער.

11 יולי: איך פּיל זיך שוין געזונט. איך בין שוין אַרויסגעגאַנגען אַפן הויף. די זון האָט געלויכטן און עס איז געווען היים. דעם גאַנצן טאָג בין איך געווען אַף דער גאַס, ווײַל איך האָב אינגאַנצן נישט געקאָנט זײַן אין שטוב.

16 יולי: פון טאָג צו טאָג ווער איך אַלץ פריילעכער נאָך דער דאָזיקער קרענק. ווי די איצטיקע טעג ווערן אַלץ פריילעכער און זוניקער.

5 אויגוסט: נעכטן איז געקומען צו פאָרן דער וועכטער פון דער גמינע צום סאָלטיס, אַז אַלע ייִדן מיט די מישפּאָכעס זאָלן זיך גיין רעגיסטרירן אין דער גמינע. 7 גאַנצפרי זײַנען מיר שוין געווען אין גמינע. מיר זײַנען דאָרט געווען עטלעכע שאָ. ווײַל די עלטערע האָבן אויסגעקליבן אַ ראַט פון עלטסטע ייִדן. דערנאָך זײַנען מיר געגאַנגען אַהיים.

די דאָזיקע רעגיסטראַציע האָט געהאַט אַ שײַכעס צו דער פליכט, וועלכע מ'האָט אַרויפגעלייגט אַף דער ייִדישער באַפעלקערונג אין עלטער פון 14 ביז 60 יאָר אויסצופירן פאַרשידענע אַרבעטן פאַרן אָקופּאַנט. שוין דעם 28־טן נאָוועמבער 1939 האָט דער גענעראַל־גובערנאַטאָר האַנס פראַנק אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג וועגן שאַפן יודנראַטן, אָדער ווי דאָווידל רופט זיי, ראַטן פון עלטסטע ייִדן. די דאָזיקע אינסטיטוציעס האָבן אין אַלגעמיין זייער פּלײַסיק, ספּעציעל אין די גרויסע שטעט, דורכגעפירט די באַפעלן און פאַראָרדענונגען פון דער אָקופּאַציע־מאַכט. די וואַלן פון אַזאַ ראַט פאַר עטלעכע דערפער זײַנען דאָ פאָרגעקומען, ווי מען זעט, מיט אַ גרויסער פאַרשפּעטיקונג צוליב די דאָרפישע באַדינגונגען.

12 אויגוסט: די גאַנצע צײַט פון דער מילכאָמע לערן איך זיך אין דער היים. אַז איך דערמאָן זיך, ווי איך בין געגאַנגען אין שול, גלוסט זיך מיר וויינען. און הײַנט מוז איך זײַן אין שטוב און ערגעץ נישט אַרויסגיין. און אַז איך דערמאָן זיך, וואָס פאַר אַ מילכאָמעס עס קומען פאָר אַף דער וועלט, וויפל מענטשן עס פאַלן פון קוילן, פון גאַז, פון באָמבעס, פון עפּידעמיעס און פון אַנדערע סאָנים פון די מענטשן, איז פאַרליר איך דעם ווילן צו אַלץ.

18 אויגוסט: דער ייִדישער רויטער קרייץ האָט איבערגעפירט פון באַדזענטין עטלעכע קראַנקע (און דאָס זײַנען קראַנקע אַף אַן אָנשטעקנדיקער קרענק) קיין קעלץ אין שפּיטאָל אַרײַן.

1 סעפּטעמבער: היינט איז דער ערשטער יאָרטאָג זינט עס האָט אויסגעבראָכן די מילכאָמע. איך דערמאָן זיך, וואָס מיר האָבן שוין איבערגעלעבט פאַר דער דאָזיקער קורצער ציַיט, וויפל ליַידן מיר האָבן איבערגעלעבט. פאַר דער מילכאָמע האָט יעדער געהאַט זיַין אַרבעט, קימאַט קיינער איז נישט געווען אַרבעטלאָז. און אין די היַינטיקע מילכאָמעס זיַינען 90 פּראָצענט אַרבעטלאָז און נאָר 10 פּראָצענט וואָס האָבן אַרבעט. פּונקט ווי מיר האָבן געהאַט אַ מילכיקעריַי, און היַינט זיַינען מיר אינגאַנצן אַרבעטלאָז. נאָר עס זיַינען נאָך פאַרבליבן אַ ביסל זאַפּאַסן פון פאַר דער מילכאָמע, איז שעפּט מען נאָך פון זיי, אָבער זיי ענדיקן זיך דאָך שוין, איז נישט באַוווּסט וואָס מיר וועלן טאָן.

13 דעצעמבער: דער סאָלטים האָט געזאָגט, אַז מיר זאָלן פאַר־לאָזן די וווינונג, וויַיל ער וועט אָנשיטן אין דער וווינונג די קאָנטי־געגנט־קאַרטאָפל. דער טאַטע האָט דעם סאָלטים קוים איַינגעבעטן, אַז די מענטשן זאָלן די קאַרטאָפל פירן דאָרט, ווו עס איז אַמאָל געווען די מילכיקעריַי.

14 דעצעמבער: היַינט האָט מען אָנגעהויבן פירן די קאַר־טאָפל. עס זיַינען היַינט צונויפגעפירט געוואָרן בּאַ אַ 20 קווינטאַל.

16 דעצעמבער: היַינט האָבן די פויערים אַ גאַנצן טאָג גע־פירט די קאָנטיגענט־קאַרטאָפל.

28 דעצעמבער: עס האָט זיך ערשט דער ווינטער אָנגעהויבן, און שוין עטלעכע טעג, אַז ס'איז אַ זאַווערוכע. מען קאָן אַפילע אַפן הויף נישט אַרויסגיין. אַזוי ציפּט דער פראָסט אין פּאָנים און אין די הענט.

דאָס יאָר 1941

21 מערץ: אַן אַנדער יאָר אין דער צייַט האָבן זיך שוין אָנגעהויבן די אַרבעטן אין פעלד. און הייַנט איז נאָך ווינטער, ווי ס'זאָל זייַן יאַנואַר, נישט מערץ. די פרעסט זייַנען גרויסע און די זאַווערוכעס.

24 מערץ: הייַנט איז אַביסל וואַרעמער. עס איז דורכגעפאָרן דייַטשיש מיליטער. צוממייסטן איז געווען קאַוואַלעריע. איך בין געשטאַנען באַם פענצטער און זיך צוגעקוקט צום פאָרנדיקן מיליטער. עס האָט זיך מיר אָנגעהויבן דרייען אין קאָפּ פון די פאָרנדיקע טאַבאָרן און קאַוואַלעריע, עס איז אויך געגאַנגען שווערע אַרטילעריע. עס איז מיר געווען אָנגענעם צו קוקן אַף דעם גייענדיקן מיליטער, ווייַל פאַרבייַ אונדז גייט זעלטן ווען אַדורך מיליטער.

1 אַפּריל: ארום 10 אַזייגער אינדערפרי איז דורכגעגאַנגען אַ ייִד פון קעלץ און געזאָגט, אַז פון הייַנט אָן וועט אין קעלץ זייַן אַ באַזונדערער ייִדישער קוואַרטאַל. איך האָב זיך אַזוי איבערגענומען מיט דער דאָזיקער פריקרער יעדיע, אַז אַ גאַנצן טאָג האָב איך נישט געוווסט וואָס עס טוט זיך מיט מיר. אַפילע דעם זעלבן טאָג זייַנען די ייִדן, וועלכע האָבן אַ וועלכע ס'איז מישפּאָכע אויסער דעם קוואַרטאַל, אַוועקגעפאָרן פון קעלץ און געפאָרן צו זייערע מישפּאָכעס. מיר ווידער האָבן קימאַט די גאַנצע מישפּאָכע אין קעלץ, וואָס וועלן זיי איצט אָנהייבן צו טאָן? און אַ יאַקרעס וועט דאָך זייַן אַ געוואַלדיקער, ווי אין די אַנדערע שטעט, וווּ עס זייַנען פאַראַן קוואַרטאַלן. דער פעטער איז הייַנט געקומען פון קעלץ זיך אַן אייצע האַלטן, וואָס ער האָט צו טאָן. דער טאַטעשי האָט אים געזאָגט, אַז ער זאָל דערווייַל קומען צו אונדז. וואָס מיר וועלן טאָן, וועט ער אויך. איז ער אַוועק באַשטעלן אַ פור אַף מאָרגן.

דער סטאַראָסטע (שטאַדטהאַופּטמאַן) פון קעלץ, האַנס דרעשעל, האָט ווירקלעך דעם 31־טן מערץ 1941 אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג אַפן סמאַך פון דער אַלגעמיינער פאַראָרדענונג פון גובערנאַטאָר פון ראַדאָמער דיס־טריקט אין דער פראַגע — וועגן שאַפן אַ געטאָ אין דער שטאָט. אין פערטן פּונקט פון דרעשעלס פאַראָרדענונג לייענען מיר: „די ייִדן וועלכע וווינען נאָך אויסער דעם ייִדישן וווינונגס־קוואַרטאַל מוזן זיך איבער־טראָגן ביז שאַבעס, דעם 5־טן אַפּריל, 12 באַטאָג אין דעם ייִדישן וווי־נונגס־קוואַרטאַל". אין פינפטן פּונקט ווידער איז פאַראַן אַ וואָרענונג, אַז „די ייִדן, וועלכע וועלן זיך נישט איבערטראָגן צום באַשטימטן טערמין אין ייִדישן וווינונגס־קוואַרטאַל, וועלן מיט צוואַנג אַרויסגעשיקט ווערן פון דער שטאָט קעלץ. עס וועט זיי נישט דערלויבט זײַן בעיים דער דאָזיקער צוואַנגס־איבערזידלונג מיטנעמען מיט זיך נישט קיין מעבל, נישט קיין סכוירע־זאַפּאַסן א. ד. גל."

2 אַפּריל: גאַנצפרי איז דער פעטער אַוועקגעפאָרן נאָך די זאַכן, וועלכע זײַנען אין קעלץ. אַ גאַנצן טאָג האָבן געהאַלטן אין איין פאָרן וואַגנס מיט זאַכן. די, וואָס פאָרן מיט די דאָזיקע זאַכן זײַנען פאַרוויינט און גלײַכגילטיק צו אַלץ. דער פעטער האָט געזאָלט קומען אַרום דרײַ אַזייגער נאָכמיטיק. און דאָ איז שוין אָוונט און אים זעט מען נישט פון קעלץ. מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס צו טראַכטן, וואָס איז דאָרט געשען. אַ גאַנצן אָוונט האָבן מיר געוואַרט אַף זיי. ערשט 2 אַזייגער באַנאַכט זײַנען זיי געקומען צו פאָרן.

3 אַפּריל: הײַנט זײַנען אויך געקומען אַ סאַך פורן מיט זאַכן. אין אָוונט, ווען מיר זײַנען געזעסן און געשמועסט מיטן פעטער, איז געקומען דער צווייטער פעטער, איך האָב זיך פאַרטראַכט, ווו וועלן זיי בײַ אונדז זײַן.

4 אַפּריל: דער פעטער, וואָס איז נעכטן געקומען צו פאָרן, איז הײַנט אַוועקגעפאָרן קיין בענטשקאָוו, ווײַל ער איז אַ שנײַדער און ער האָט דאָרט געאַרבעט.

5 אַפּריל: מיר האָבן זיך דערוווּסט, אַז דער פעטער, ווען ער איז געקומען קיין בענטשקאָוו, האָט זיך באַטראַכט און צוריק־געפאָרן קיין קעלץ אין דעם קוואַרטאַל. מיר האָבן געהאַט זייער אַ סאַך אַגמעס־נעפעש צוליב דעם, ווײַל מיר זײַנען געווען זיכער,

אַז ער וועט דאָרט נישט האָבן וואָס צו עסן. אַז ער האָט געאַרבעט, איז ער דורכגעקומען. און איצט זיינען דאָ אַזויפיל מענטשן, ווי ער. דער טערמין פון אַריבערפאָרן איז געווען בלויז פון 1-טן אַפּריל ביז היינט, ביז 12 נאָכמיטאָג.

23 אַפּריל: עס איז געקומען צו אונדז אַ יינגל, וואָס איז אַרויס פון דעם קוואַרטאַל. ער האָט דערציילט, אַז 2 קילאָ ראַזעווע ברויט קאָסט 11 זלאָטעס, 1 קילאָ קאַרטאָפל קאָסט אַנדערטהאַלבן זלאָטעס א. א. וו. איך האָב אַ טראַכט געטאָן, וויפל מענטשן שטאַרבן פון הונגער, וויפל מענטשן עסן קאַרטאָפל-שאָלעכץ און אַנדערע זאַכן, וואָס רופן אַרויס פאַרשיידענע קרענק. פון אַזאַ עסן שאַפן זיך אַלערליי קראַנקייטן, פון וועלכע הונדערטער מענטשן שטאַרבן.

14 מאַי: עס איז שוין היינט העלפט מאַי, און די פרילינגס-אַרבעטן האָבן זיך נאָך אַפילע נישט אָנגעהויבן. פון טאָג צו טאָג ווערט אַלץ טייערער, נאָר וואָס האָט ברויט געקאָסט 5 זלאָטעס, און איצט קאָסט שוין 10 זלאָטעס; אַלץ ווערט אַזוי טייער, אַז פאַר געלט קאָן מען גאָרנישט קריגן. דאָס וועט זיין די צווייטע מילכאָמע.

25 מאַי: שוין אַ וואָך צייט, אַז ס'איז וואַרעם. די אַרבעטן אין פעלד ענדיקן זיך שוין. נאָר די שפּייז-פּראָדוקטן זיינען אַזוי שרעק-לעך טייער. הונדערטער מענטשן שטאַרבן פון הונגער און טויזנ-טער זיינען פאַראַן אַזעלכע, וואָס האָבן נישט אַפן ערשטן מאָלצייט. קימאַט יעדן טאָג קומען אָן בריוו, מען זאָל דעם אָדער יענעם צושיקן שפּייז — מיר קאָנען דאָך פאַר זיך נישט קויפן קיין ביסל שפּייז.

12 יוני: היינט איז געקומען די זשאַנדאַרמעריע צו איינעם אַ רייכן פּויער אַף אַ רעוויזיע, וויל עמעצער האָט אים געמאַסערט. מען האָט צוגענומען באַ דעם פּויער 2 קווינטאַל ווייץ, אַנדערט-האַלבן קווינטאַל קאָרן, 5 קווינטאַל קאַרטאָפל און 2 קווינטאַל האָ-בער און ער האָט געמוזט דאָס אַלץ אָפּפירן קיין ביעליני. אים האָט מען אַריינגעזעצט אין אַרעסט, וויל ער האָט די טווּע טייער פאַרקויפט.

13 יוני: היינט איז אויך געווען די זשאַנדאַרמעריע צו מאַכן רעוויזיעס בײַ די רײַכע פּויערים.

14 יוני: נאָכן מיטיק זיצנדיק בײַם טיש האָב איך דערזען, ווי די בריטשקע מיט דער זשאַנדאַרמעריע איז פֿאַרפֿאָרן לעבן אונדז, זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט און אַרײַנגעגאַנגען, גלײַך האָבן זיי אָנגעהויבן מאַכן די רעוויזיע, ווען זיי האָבן דורכגעזוכט יעדעס ווינקל האָבן זיי געזאָגט, אַז דער טאַטעשי זאָל קומען צו זיי דעם 16־טן. מיר האָבן אינגאַנצן נישט געוווּסט וואָס זיי האָבן געזוכט.

16 יוני: גאַנצפֿרי איז דער טאַטעשי אַוועק אין דער זשאַנדאַרמעריע, די מאַמע איז אויך געגאַנגען מיטן טאַטן. ווען דער טאַטע איז אַרויס פֿון שטוב, זײַנען מיר געווען זייער פֿאַראומערט, עטלעכע שאָ האָב איך אַרויסגעקוקט דורכן פֿענצטער און געטראַכט עפּשער וועלן זיי אָנקומען, און דאָ איז אַוועק אַ שאָ נאָך אַ שאָ, און מען זעט זיי נישט. איך האָב דורכגעטראַכט פֿאַרשיידנס, צי האָט מען זיי אַרעסטירט, צי די דאָזיקע זשאַנדאַרן זײַנען נישטאָ. איך האָב שוין אַליין נישט געוווּסט וואָס צו טראַכטן. איך האָב גענומען מײַנע טרעפּעס און אַוועק צום שוסטער ער זאָל מיר צוקלאַפּן צו זיי לעדערלעך. זיצנדיק בײַם שוסטער, ווײַל איך האָב געוואַרט אויף די טרעפּעס, איז געקומען צו לויפֿן אַ יינגל פֿון ביעליני און אָפּגעטראָטן בײַ דעם דאָזיקן שוסטער ווײַל ער האָט נישט געוווּסט ווי מיר ווױנען און געזאָגט אַז דער פֿעטער זאָל גיין אין דער זשאַנדאַרמעריע זאָגן ווערמענס קאָרן דאָס איז געווען, ווײַל דעם טאַטן האָט מען דערווײַל אַרעסטירט. אין איין אויגנבליק זײַנען מיר געלאָפֿן אַהיים מיט דער דאָזיקער טרויעריקער ידיעה. דער פֿעטער איז גלײַך אַוועק אין דער זשאַנדאַרמעריע, די מומע איז אויך מיט אים געגאַנגען. און מיר קינדער זײַנען פֿאַרבליבן אַליין בלויז מיט דער באָבען. קיין אָוונט ברויט האָבן מיר שוין אינגאַנצן נישט געגעסן, אַזייגער 12 האָב איך זיך געלייגט שלאָפֿן.

17 יוני: פֿון פּאָלודניאָווי איז געקומען צו אונדז זאַלמען, מיר זײַנען געווען זייער נײַגעריק צוליב וואָס ער איז געקומען. ער האָט

געזאָגט, אַז פֿון ביעליני איז עמעצער געקומען צו פֿאָרן אַף אַ ראָווער און געוואָרנט אַז מען זאָל אַפּרוימען די בעסערע וועש און אָנצוגן, ווײַל די זשאַנדאַרמעריע דאַרף נאָך דאָ זײַן. נאָך אין זײַן אָנוועזנהײַט האָבן מיר אויפגערוימט די בעסערע זאַכן. איך בין אַרויסגעגאַנגען עטלעכע מאָל קוקן צי זיי פֿאָרן נאָך נישט, אָבער מען האָט זיי נישט געזען. אין דאָרף האָט געהערשט אַ שרעקלעכע פּאַניק, ווי עס זאָלן דאָרפֿן אָנפֿאָרן באַנדיטן. אין דעם זײַנען זיי אָנגעקומען, צוערשט האָבן זיי געמאַכט אַ רעוויזיע באַ איינעם אַ פּויער און אָפּגעפֿאָרן. ווען זיי זײַנען שוין געווען נאָענט פֿון אונדז האָב איך געמיינט, אַז דאָס האַרץ וועט מיר אַרויסשפּרינגען, אַזוי האָט עס מיר געקלאַפּט, נאָר דאַנקען גאָט, וואָס די זשאַנדאַרמעריע איז צו אונדז נישט אַרײַן, ווײַל זיכער האָבן זיי באַ אונדז באַדאַרפֿט זײַן. אָבער איך האָב געזאָגט, אַז זיי וועלן פֿאָרן צוריק וועלן זיי אַרײַנקומען. מיר זײַנען געווען אַזוי איבערגעשראָקן, אַז מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס מיט אונדז טוט זיך. ווען די זשאַנדאַרמעריע איז געפֿאָרן צוריק, איז זי אויך נישט אַרײַנגעקומען. איך בין גלײַך געגאַנגען נאָך זיי, צי זיי טרעטן ערגעץ אָפּ. זיי זײַנען אַרײַן צו די ווו זיי זײַנען געווען גאַנץ פֿרי. צי זיי האָבן עפּעס רעקווייזירט דאָס קאָן איך נישט זאָגן, ווײַל איך ווייס נישט. איך בין באַלד אַוועק צום קוזין ער זאָל אַפֿן ראָווער פֿאָרן קיין ביעליני און זיי אַוועקפֿירן עפּעס עסן, ווײַל זיי האָבן נישט גענומען מיט זיך אַף אַזאַ לאַנגער צײַט. אין עטלעכע מינוט אַרום האָב איך געבראַכט אַ פּעקל און ער איז גלײַך אָפּגעפֿאָרן. ווען איך בין געקומען אַהיים האָב איך עפּעס וואָס אָפּגעגעסן און דער ברודער האָט אַרויסגעפֿירט די קו. דער ברודער האָט אינאַגנצן נישט געקאָנט עסן. איך בין אַוועק צום ברודער, ער זאָל גיין עסן. פּאַשענדיק די קו איז צו מיר געקומען צו לויפֿן די שוועסטער און געזאָגט, אַז אַלע גייען שוין. איך האָב זיך דערפֿרייט ווען זי האָט דאָס מיר געזאָגט. דער קוזין איז שוין געקומען צו פֿאָרן, ווײַל ער האָט זיי געטראָפֿן אַפֿן וועג. איך בין באַלד געלאָפֿן אַהיים צי זיי זײַנען שוין געקומען, אין אַ וועלכע ס'איז האַלבע שאָ זײַנען זיי געקומען. מען קאָן זיך פֿאָרשטעלן וואָס פֿאַר אַ פֿרייד עס האָט געהערשט אין שטוב ווען מיר

האָבן זיך דערזען. דער טאַטעשי האָט דערציילט, ווי זיי איז געווען אין אַרעסט, ווער האָט צוגעטראָגן עסן, געגוג, אַז ער האָט אונדז אַלץ אויסדערציילט פּינקטלעך.

18 יוני: נעכטן האָב איך פאַרגעסן צוצושרײַבן, אַז ווען זאָל־מען איז צו אונדז געקומען האָט ער געזאָגט, אַז מען האָט אַלעמען אַרעסטירט, נאָר דאַנקען גאָט, וואָס זיי זײַנען שוין צוריקגעקומען. נאָך דעם נעכטיקן פּיל איך מיך ווי געשטאַרקט. פאַר די עטלעכע טעג האָב איך פאַרלוירן אַזויפיל קויכעס, אַז אין דרײַ כאַדאָשים ווייס איך נישט צי זיי וועלן מיר צוריקקומען.

20 יוני: מיר האָבן זיך אויסגעקליבן אין וואַלד נאָך האַלץ. עס איז אונדז געווען אנגענעם אין וואַלד, איך האָב געפונען דרײַ שוואָמען און יעדער פון אונדז האָט גענומען אַ בינטל האַלץ.

22 יוני: עס איז נאָך געווען פינצטער ווען דער טאַטעשי האָט אונדז אַלעמען אויפגעוועקט און געהייסן הערן וואָס פאַר אַ שרעק־לעך געקנאַל עס דערטראָגט זיך פון צאָפן־מיזרעך. עס איז געווען אַזאַ קנאַלן, אַז די ערד האָט זיך אַזש געטרייסלט. דעם גאַנצן טאָג האָט זיך געהערט אַזאַ קנאַלן. אָוונט־צו זײַנען אָנגעפאָרן יִידן פון קעלץ האָבן זיי דערציילט, אַז רוסלאַנד האָט דערקלערט די דײַטשן קריג. ערשט איצט האָב איך פאַרשטאַנען דעם געקנאַל פון גאַנצן טאָג.

24 יוני: אין מיטן פון שמועס האָבן מיר דערהערט אַ מין שווידערלעך ברומען פון עראָפּלאַנען. אין עטלעכע מינוט אַרום האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז די קאַזאַרמעס אין ביקאָווצע זײַנען באָמ־באַרדירט פון די עראָפּלאַנען וועלכע זײַנען נאָר וואָס געגאַנגען. איך האָב זיך נישט דערשראָקן נישט געקוקט אַף דעם שווערן גע־קנאַל פון די באָמבעס. די מומע האָט זיך זייער דערשראָקן.

26 יוני: די קנאַלן הערן זיך ווײַטער, צײַטנווײַז ווערן זיי נאָך שטאַרקער. קיין רעגן פאַלט שוין נישט צוויי וואָכן, אויב עס

וועט נאָך דויערן אַזוי צוויי טעג וועט אַלץ ווערן פאַרוועלקט. עס איז שוין זייער טרוקן, מיטן שאָסיי קאָן מען אינגאַנצן נישט גיין אַזוי שטיקט און ברענט דער זאַמד.

29 יוני: היינט האָבן ווי עס איז זיך אויפגעהערט צו הערן די שאָסן, בלויז פון צייט צו צייט דערטראָגט זיך אַ דונער. פון צאַפן קומט אָן אַ וואָלקן, פון וועלכן עס דאַרף אַ גאָס טאָן אַ רעגן. נאָך וועלכן עס לעכצן אַזוי די מענטשן און אַלערליי געוויקסן וואָס לעבן נאָר. דער וואָלקן איז אָנגעקומען און עס האָט אַ גאָס געטאָן דער באַגערטער רעגן. ער איז געפאַלן איבער אַ שאָ און דאָס איז אַ ביסל צו ווייניק פאַר דער דורשטיקער ערד.

3 יולי: איך האָב זיך צונויפגערעדט מיט איינעם אַ יינגל מיר זאָלן גיין אין וואַלד אַריין נאָך האָלץ. נאָכן מיטאָג עסן זיינען מיר געגאַנגען אין וואַלד אַריין. אין וואַלד קלייבנדיק דאָס האָלץ האָבן מיר דערזען אַ פוקס, מיר האָבן זיך אַ ביסל איבערגעשראָקן אָבער דער פוקס האָט זיך פאַר אונדז דערשראָקן און אַנטלאָפן, מיר האָבן ווייטער געקליבן האָלץ.

10 יולי: עס איז אָנגעקומען זייער אַ שווערע צייט. עס איז שווער דורכצולעבן יעדע שאָ. מיר האָבן שטענדיק געהאַט אַ ביסל שפּייז-זאַפּאַסן כאָטש אַף אַ כוידעש, און איצט איז שווער צו קויפן שפּייז אַף איין טאָג. עס איז נישטאָ דער טאָג עמעצער זאָל נישט קומען בעטלען, ווער נאָר עס קומט וויל נישט גאָרנישט נאָר עפּעס אָפּצועסן, וואָס איז איצט צום שווערסטן.

11 יולי: די יינגלעך גייענדיק אין וואַלד נאָך יאַגדעס, האָבן אויך אונדז מיטגערופן. מיר האָבן גענומען קיילים אַף יאַגדעס. צום ערשטן מאָל גייען מיר היינטיקן זומער אין וואַלד. ווי נאָר מיר זיי־נען געקומען אין וואַלד האָבן מיר גלייך אָנגעהויבן קלייבן די יאַגדעס. ס'איז זייער גוט צו קלייבן יאַגדעס, בלויז די קאָמאַרעס און זשוקעס בייסן. מיר האָבן אָנגעקליבן פולע קיילים און געגאַנגען

אהיים. 5 ליטער יאַגדעס האָבן מיר עס אָנגעקליבן אַף אַ גוטן אָנהייב.

14 יולי: היינט זיינען דורכגעפאָרן צוויי אויטאָס מיט דייטשישער זשאַנדאַרמעריע פון קעלץ. מיר האָבן געשמועסט, אַז זיי פאָרן קיין באָדזענטין צו מאַכן רעוויזיעס. ווען זיי זיינען שוין געווען דורכגעפאָרן איז באַלד געקומען צו פאָרן דער פעטער נאָר ער האָט גאָרנישט געוווּסט ווייל זיי האָבן אים געמיטן אין וועג, און געזאָגט האָט ער, אַז זיין זון וועט צוריקקערן וועט ער אָונט-צו קומען זאָגן ווו זיי זיינען געפאָרן. נאָך מיטאָג איז ער געקומען און געזאָגט, אַז זיי זיינען געפאָרן הינטער באָדזענטין אין איינעם אַ דאָרף, ווייל די פויערים האָבן נישט צוגעשטעלט דעם קאָנטינגענט פי, האָבן זיי פאַרנומען אַ סאַך בהיימעס.

16 יולי: היינט האָט מיט אונדז פּאַסירט אַ שיינע זאַך אין וואַלד. באַלד אינדערפרי זיינען מיר אַוועק נאָך יאַגדעס, מיר האָבן צונויפגעקליבן זייער אַ סאַך, מיר האָבן שוין געהאַט אַ האַלבע קיילע ווי ס׳האָט זיך געמאַכט אַזאַ נעפּל אין וואַלד און ס׳האָט אָנגעהויבן פאַלן אַ רעגן און גלייך זיינען מיר אַנטלאָפן אהיים. איידער מיר זיינען אַרויס פון וואַלד זיינען מיר געוואָרן דורכגענעצט. ווען מיר זיינען געקומען אהיים, האָבן מיר זיך איבערגעטאָן.

17 יולי: שטייענדיק אין הויף האָב איך באַמערקט, אַז עס פאַרט אַף אַ ראָווער עפּעס אַ פריילן און אַז זי האָט פאַרלוירן דעם גלייכגעוויכט. צוקומענדיק צום אָרט ווו דער וועג פאַרקערעוועט איז זי אומגעפאַלן און אָנגעהויבן זייער צו שרייען. דער טאַטעשי איז גלייך צוגעגאַנגען און זי אויפגעהויבן פון אונטער דעם ראָווער. זי האָט זיך פאַרוווּנדעט די קני אַזש ביז דעם סאַמע ביין, זי האָט געפערלעך געשריגן פון ווייטיק. די מאַמעשי האָט איר גלייך פאַרבאַנדאַזשירט און זי איז נאָך געזעסן עטלעכע מינוט. באַלד איז געקומען דער באַלעבאָס פון ראָווער און האָט זי פאַרנומען אַפן ראָווער צו זיך.

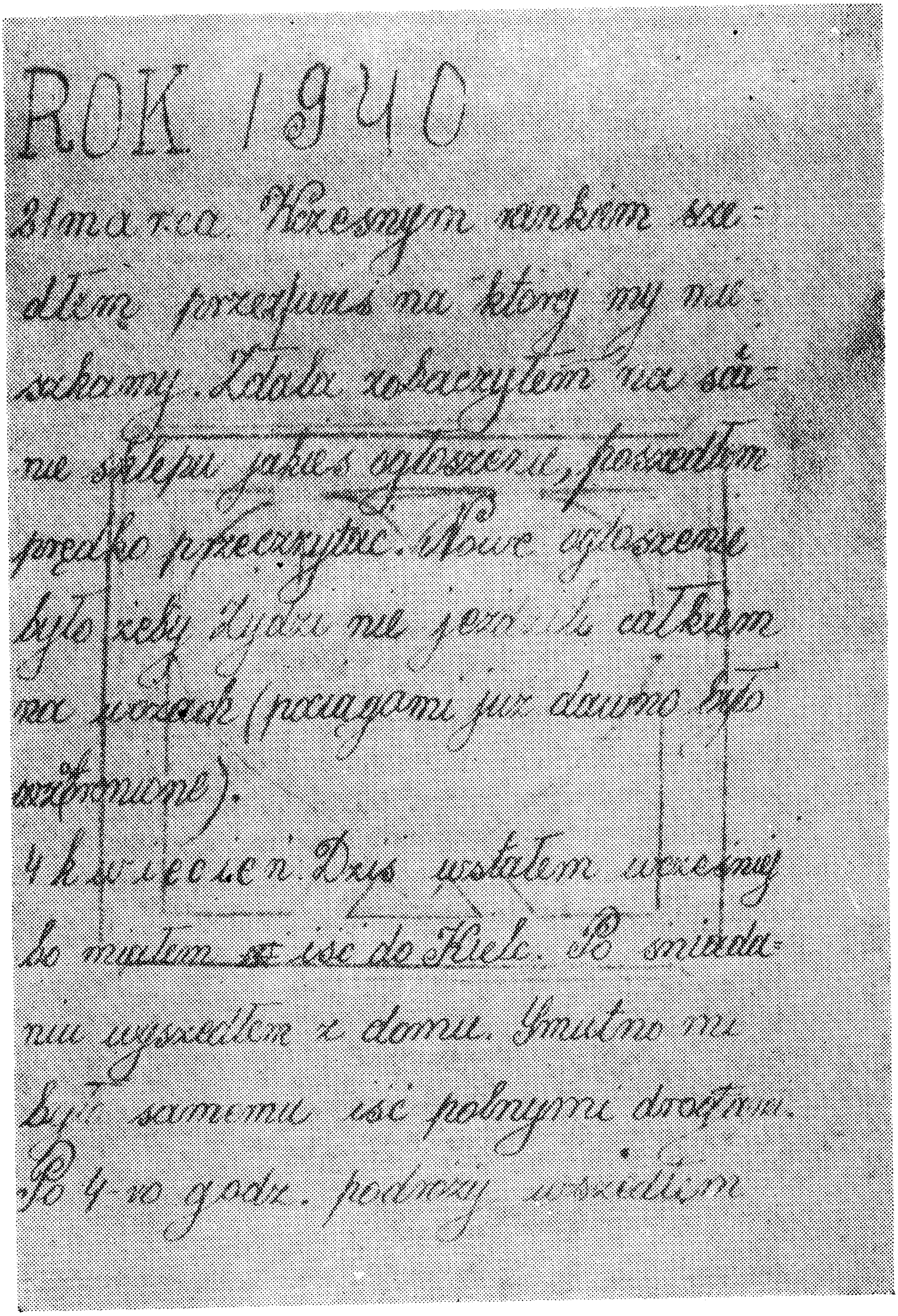
ROK 1940

21 marca. Wczesnym rankiem sa-
dłem przejść na który my na-
szkamy. Zdala zobaczyłem na ścia-
nie sklepu jakieś ogłoszenie, poszedłem
prędko przeczytać. Nowe ogłoszenie
było żeby Żydzi nie jeździli całkiem
na wozach (pociągami już dawno było
wzbronione).

4 kwiecień. Dziś wstałem wcześniej
bo miałem ~~w~~ iść do Kielc. Po śniada-
niu wyszedłem z domu. Smutno mi
było samemu iść polnymi drogami.
Po 4-ej godz. podróży wszedłem

א זײַטל פֿון דעם העפֿט, פֿון דאָווידל רובינאָוויטשעס טאָג־בוך

18 יולי: די פרײַלן וואָס האָט זיך נעכטן פּאַרוווּנדעט דעם פוס, האָט מען הײַנט אָפּגעפירט קיין קעלץ אין שפּיטאָל אַרײַן, ווײַל מען האָט זי ערשט הײַנט אָפּגעפירט קיין באָדזענטין און גלײַך האָט מען זי אָפּגעפירט קיין קעלץ.

22 יולי: דער הימל האָט זיך אָנגעהויבן וואָלקענען פון אינ-דערפרי, אַרום מיטאָג-צײַט איז אָנגעקומען אַ כמאַרע מיט שרעק-לעכע בליצן. יעדעס מאָל ווען ס'האָט אַ דונער געטאָן האָט די ערד געציטערט. אין דעם איז אָנגעלאָפן עפּעס אַ מיידל און זאָגט, אַז אַ קו איז געוואָרן דערשלאָגן דורך אַ דונער און אַז דער טאַטעשי זאָל זי גיין באַקוקן אָבער דער טאַטעשי איז נישט געגאַנגען. ווען דער רעגן האָט אויפגעהערט זײַנען מיר געגאַנגען צו דעם דאָזיקן באַלעבאָס.

30 יולי: טרײַבנדיק די קו פון פעלד האָב איך דערזען, אַז עס שטייט עפּעס אַ לאַסט-אויטאָ לעבן דעם קייוועך פון אַ דײַטש. אין אָנהייב האָב איך געמיינט, אַז מען פאַרריכט. ווען איך בין צוגע-גאַנגען נענטער האָב איך דערזען, אַז מען נעמט אַרויס די ביינער פון דעם דאָזיקן דײַטש, וועלכער איז דערהאַרגעט געוואָרן אין אָנהייב פון דער מילכאָמע. איך האָב געזען אַלע טיילן פון קערפּער, דעם קאָפּ באַזונדער, די הענט באַזונדער, דעם גוף באַזונדער און די פיס. קיין לײַב איז אינגאַנצן נישט געווען. ס'האָט זיך גאָרנישט געפילט ווײַל מ'האָט באַגאָסן מיט עפּעס אַ פליסיקייט. אויף דעם אויטאָ זײַנען שוין געווען צוויי אָנגעפילטע טרומנעס, אויסער דעם, זײַנען נאָך געווען אַ סאַך ליידיקע טרומנעס. די גרוב האָט מען צוריק פאַרשיט און דאָס אָרט האָט מען באַשיט מיט עפּעס אַ פּראָשעק.

4 אויגוסט: פון סאַמע אינדערפרי האָט די זון שרעקלעך גע-בראָטן. גייענדיק אין וואַלד אַרײַן נאָך האָלץ, האָבן מיר נישט גע-קאָנט קומען צוריק, אַזוי דושנע איז געווען. נאָך מיטאָג זײַנען אָנ-געקומען צוויי וואָלקנס איינער פון צאָפן-מיזרעך, דער צווייטער

פון דאָרעם-מײַרעוו, און בײדע זײַנען געגאַנגען אײנער קעגן צװײטן. אָונטער-צו זײַנען בײדע װאָלקנס זיך צונױפגעגאַנגען און ס'האָט זיך געמאַכט אַ שרעקלעכער שלאַקסרעגן מיט מוירעדיקע דונערס. ס'איז קײַן אײן מינוט נישט אַדורך, עס זאָל עטלעכע מאָל נישט בליצן. אין שטוב איז געװען אַזױ ליכטיק װי באַטאָג, אַז ס'האָט אַ דונער געטאָן האָט די ערד געציטערט. מיר האָבן געזאָגט, אַז ס'איז שױן דער סאָף פון דער װעלט. דאָס װאַסער האָט צוגעדעקט אַלע פעלדער, װאָס ס'האָט זיך געפונען אַפן װעג, דאָס אַלץ איז אַװעקגעשװוּמען מיטן װאַסער. דער פעטער איז אַרױסגעגאַנגען עטלעכע מאָל אין דרױסן, האָט ער געזאָגט, אַז די װאָלקנס פון צאָפן זײַנען שרעקלעך רויט און מיר האָבן נישט געװוּסט װאָס דאָס איז. דערװײַל שטײ איך באַם פענצטער און זע, אַז ערגעץ ברענט. מיר זײַנען גלײַך אַרױסגעגאַנגען און נישט װײַט פון אונדז האָט געברענט. ס'האָט זיך געמאַכט אַ פּאַניק נאָר קײנער איז צו דער סרײפע נישט געגאַנגען, װײַל די דונערס האָבן נישט אױפגע-הערט, זײ האָבן זיך נאָך פאַרשטאַרקט. די סרײפע האָט גלײַך אױפ-געהערט װײַל דער שלאַקסרעגן האָט פאַרגאָסן דאָס פײַער. דער דאָזיקער שרעקלעכער שטורעם האָט געדױערט 2 אַ האַלבע שאָ, דערנאָך איז די כמאַרע אַװעק אַף צאָפן-זײַט.

5 אױגוסט: באַלד אינדערפרי בין איך געגאַנגען זען װעלכע שאָדנס האָט דאָס װאַסער אָנגעמאַכט בעיים דעם נעכטיקן שטורעם. אומעטום איז אָן אַ שיר גריבער, אין פעלד איז נישטאָ — — — —
(אין דעם אָרט פעלט אַ גאַנץ זײַטל און דאָס קומענדיקע
זײַטל הײבט זיך אָן מיט דעם זילב קאָ — די ענדע פון
אָן אומבאַשטימט פּױליש װאָרט).
...פאַרנאַכט האָבן מיר געלאָשן װאַפנע. איך מיטן װעכטער האָבן געטראָגן די װאַסער און דער צװײטער האָט די װאַפנע גע-מישט. אין אָװנט זײַנען מיר געגאַנגען אַהײם.

3 סעפּטעמבער: הײַנט איז געקומען צו פאָרן צו אונדז דער קאָמיסאַר מען זאָל מאָרגן קומען צו דער אַרבעט.

4 סעפּטעמבער: 8 אַזייגער בין איך אַוועק צו דער אַרבעט נישט בלויז איך בין געגאַנגען, עס זײַנען געגאַנגען נאָך עטלעכע יינגלעך. ווען מיר זײַנען געקומען האָט דער וועכטער געהייסן אַז איך און נאָך איין יינגל זאָלן דערלאַנגען שטיינער דעם מויערער. דאָס איז נישט געווען קיין שווערע אַרבעט, נאָר ס'איז מיר געוואָרן זייער נודנע בײַ דער דאָזיקער אַרבעט. ווען מיר האָבן שוין באַדאַרפט אַוועקגיין האָט דער סעקרעטאַר געזאָגט אַז מיר זאָלן דעם 7־טן קומען צו דער אַרבעט.

די אַלגעמיינע צוואַנגס־אַרבעט פֿאַר דער יידישער באַפֿעלקערונג אין דער גענעראַל־גובערניע איז פֿעסטגעשטעלט געוואָרן דורך דער פֿאַראָרדענונג פֿון האַנס פֿראַנק פֿון 26־טן אָקטאָבער 1939. דער 2־טער אויספֿיר־באַשלוס פֿון העכסטן אָנפֿירער פֿון ס. ס. און פּאָליציי אין דער גענעראַל־גובערניע, פֿרידריך קריגער, פֿון 12־טן דעצעמבער 1939 האָט אויסגעברייטערט די פֿליכט פֿון דער צוואַנגס־אַרבעט פֿאַר יידן אַף דעם עלטער פֿון 12 ביז 60 יאָר, האָט פֿאָרמולירט דעם אויפֿן פֿון רופֿן צו דער צוואַנגס־אַרבעט און די שטראָף־סאַנקציעס פֿאַר נישט אָפּהיטן די דאָזיקע פֿאָרשריפֿטן. דעריבער האָט דאָווידל, וועלכער איז געבוירן געוואָרן דעם 27־טן יולי 1927, געמוזט אַרבעטן פֿאַר דעם אָקופּאַנט. ער האָט געאַרבעט צוזאַמען מיט אַנדערע הויפּטזעכלעך בײַם אָפּרייניקן דעם שניי פֿון די וועגן און בײַם רעמאָנטירן די געבײַדע פֿון גמינע־אַמט אין גורנע.

7 סעפּטעמבער: הײַנט זײַנען מיר אויך געגאַנגען צו דער אַרבעט. הײַנט זײַנען געקומען עטלעכע צענדליק מענטשן צו דער אַרבעט. עטלעכע מענטשן זײַנען אַוועק רייניקן און אויסווײַסן דעם אַרעסט־הויז פֿון דער גמינע. איך בין אויך געגאַנגען צוזאַמען מיט זיי. ווײַל עס זײַנען געווען אַ סאַך מענטשן האָבן מיר גענדיקט אַלע אַרבעטן און אַוועק אַהיים.

16 סעפּטעמבער: פֿון סאַמע אינדערפֿרי איז אַ שיין וועטער. נאָכן מיטאָג זײַנען מיר געגאַנגען אין וואַלד נאָך האָלץ. אין וואַלד זוכנדיק האָלץ, האָב איך געפֿונען אַ מאַשינביקס. איך האָב זיך אַזוי אויפֿגערעגט, אַז די פֿיס אונטער מיר האָבן זיך געטרייסלט.

21 סעפּטעמבער: אַ זשאַנדאַר פֿון ביעליני פֿאָרנדיק קיין באָדזענטין אַף אַ מאָטאָציקל, איז געפֿאָרן אַזוי שנעל, אַז דער מאַ־

טאַציקל איז אים קאַליע געוואָרן. ער האָט אים נישט געהאַט ווו איבערצולאָזן, האָט ער אים אַרײַנגעפירט צו אונדז אין פיר-הויז. אין דעם זײַנען אַנגעפאָרן יידן פון באַדזענטין, דער זשאַנדאַר האָט זיי אָנגעהויבן לעגיטימירן, און איין ייִד האָט פון אים דערווײַל לײַטיש אַרײַנגעכאַפּט. ער האָט זיי אָנגעזאָגט זיי זאָלן צושיקן אַ מעכאַניק פון מאָטאָציקלען. 8 אַזייגער אָוונט איז געקומען אַ מע-כאַניק אַף אַ מאָטאָציקל און זיך גענומען צו דער אַרבעט. איך האָב זיך מיט נײַגעריקײַט צוגעקוקט צו דעם אַלעמען. אַזייגער 12 האָבן זיי אים פאַרריכט. מעכאַניקער זײַנען געווען צוויי און זיי זײַנען אַף די מאָטאָציקלען אַוועקגעפאָרן קיין באַדזענטין, ווײַל זיי האָבן באַדאַרפט צו פאַרענדיקן, און מאָרגן אָפּפירן קיין ביעליני.

7 אָקטאָבער: פאַריקע וואָך האָט די פאָליציי געפונען בא צוויי פויערים אַ דערהאַרגעטן כאַזער, און דאָס פלייש האָבן זיי אָפּגעפירט אין דער זשאַנדאַרמעריע. די פאָליציי האָט געזאָגט, זיי זאָלן זיך הײַנט שטעלן אין פאָליציי-וואַך. איינער פון זיי האָט זיך געשטעלט און דער צווייטער איז נישט געגאַנגען, איז די פאָליציי געקומען נאָך אים. ווען זיי זײַנען אַרײַנגעקומען אין שטוב האָבן זיי אים געטראָפן זיך אָנטאָן, און ער דערזעענדיק די פאָליציי איז אַנטלאָפן. די פאָליציי האָט אים אָנגעהויבן צו יאָגן, זעענדיק, אַז זיי וועלן אים נישט כאַפּן, האָבן זיי אָנגעהויבן אים נאָכשיסן און אים געטראָפן אין דער רעכטער ברוסט. ער איז נישט געוואָרן דער-הארגעט אַף טויט. די פאָליציי האָט גלײַך טעלעפאָנירט קײַן קעלץ נאָך אַן אויטאָ, אין עטלעכע מינוט איז דער אויטאָ געקומען צו פאָרן און אַוועקגעפירט אים אין שפּיטאָל. באַם טעלעפאָנירן האָט דער פאָליציאַנט געריסן פון זיך די האָר פון קאָפּ, אַזוי האָט ער באַדויערט זײַן טאַט.

12 אָקטאָבער: אינדערפרי איז אין אָנפאַנג געפאַלן אַ רעגן, אין אַ מינוט אַרום האָט דער רעגן זיך פאַרביטן אין אַ שניי-קאַשע. דערנאָך ווען ס'האָט זיך געמאַכט אַ שניי-זאַווערוכע, איז געווען אוממעגלעך אַרויסצוגיין אין דרויסן. אַרום מיטאָג-צײַט האָט זיך

געמאַכט אַ פראָסט און ס'האָט זיך געשטעלט אַן עמעסער ווינטער. ס'איז הײַנט געווען ענלעך אַפן 12־טן יאַנואַר און נישט אַפן 12־טן אָקטאָבער.

13 אָקטאָבער: גאַנצפרי איז שוין געפאָרן אַ זשאַנדאַר אַף אַ מאָטאָציקל קיין באַדזענטין, פאַרנדיק האָט ער אָפּגעטראָטן באַ אונדז זיך אָנצוּוואַרעמען. זײַענדיק אין שטוב האָט דער זשאַנדאַר געזאָגט, אַז די ייִדן פון קראַינאַ זאָלן אים קויפן צוויי שאָפּענע פע־לעכלעך אַף אַ פוטער. פאַרנדיק צוריק האָט ער אָפּגעטראָטן אין קראָם און אַרײַנגערופן די מאַמעשי זי זאָל אים איבערזעצן. ווען די מאַמעשי איז אַרויסגעגאַנגען פון קראָם האָט דער דאָזיקער זשאַנדאַר געגעבן דער מאַמעשי אַ פערטל ליטער בראָנפן.

15 סעפּטעמבער: גאַנצפרי זײַנען מיר אַוועקגעגאַנגען דאַוו־נען קיין גורנאַ ווײַל הײַנט איז יאָנטעוו. קומענדיק קיין גורנאַ האָט מען אונדז געזאָגט אַז דײַטשן זײַנען אין דאָרף. אין עטלעכע מינוט אַרום זײַנען זיי אַרײַנגעקומען און געזאָגט, אַז די עלטערע זאָלן מיטגיין מיט זיי צו עפּעס אַן אַרבעט. זעענדיק אַז דײַטשן גייען זײַנען עטלעכע מענטשן אַנטלאָפן הינטערן פּלויט, איינער אַפן בוידעם. ווען די דײַטשן זײַנען אַרוים האָט עפּעס אַ פּרוי געזאָגט, אַז די מענער האָבן זיך באַהאַלטן. מײַן פעטער, זעענדיק, אַז זיי זײַנען אַוועקגעגאַנגען איז צוריק אַרײַנגעקומען אין שטוב. ווען ער איז אַרײַן אין שטוב, האָב איך באַמערקט, אַז זיי האָבן זיך צוריק אומגעקערט, האָב איך געזאָגט צום פעטער אַז ער זאָל אָנטאָן אַן אַנדער היטל און אַן אַנדער רעקל וועלן זיי אים נישט דערקענען, ווײַל זיי האָבן אים געזען ווי ער איז אַנטלאָפן. ווען די דײַטשן זײַנען אַרײַן צום צווייטן מאָל, האָבן זיי דעם פעטער נישט דערקענט און זיך געפרעגט, ווו זײַנען די אַנדערע, זיי האָבן זיי געזוכט אָבער זיי האָבן קיינעם נישט געפונען, דעם טאַטעשי האָבן זיי גאָרנישט געזאָגט, ווײַל ער איז באַפרײַט פון אַלע אַרבעטן. ווען זיי האָבן קיינעם נישט געפונען האָבן זיי געזאָגט אַז יעדער איינער זאָל זיך גיין אַהיים ווײַל קיין שום געבעט וועט דאָ נישט פאָרקומען. גייענ־

דיק אַהיים, האָבן אונדז די מענטשן געזאָגט, אַז די זשאַנדאַרמעריע גייט אַרום איבער קראַינאַ נאָכן קאָנטיגענט. זיי פאַרנעמען די בהיימעס און די באַלעבאַטים, וועלכע האָבן פאַרן קאָנטיגענט גאָרנישט געגעבן.

לויט מיר נאָך איז די פאַרצייכענונג געמאַכט געוואָרן נישט דעם 15־טן סעפּטעמבער נאָר דעם 15־טן אָקטאָבער 1941, ווײַל דעם 14־טן אָקטאָבער (דינסטיק) איז אין 1941 אויסגעפאַלן סימכאַס־טוירע. צו מאָרגנס, דעם 15־טן אָקטאָבער, האָט דאַווידל פאַרשריבן אין זײַן טאָג־בוך, אַז ער איז געקומען קיין גורנע דאַווענען, ווײַל אין יאָנטעוו איז רעליגיעזע ייִדן פאַרווערט צו שרײַבן. דעם 15־טן סעפּטעמבער 1941 איז נישט געווען קיין יאָנטעוו־טאָג.

1 נאָוועמבער: היינט זײַנען געוואָרן אַרויסגעהאַנגען אין קעלץ מעלדונגען, אַז ווער עס וועט אַרײַנגיין אָדער אַרויסגיין פון „ייִדישן קוואַרטאַל", דעם דראָט טויט־שטראָף. ווײַל ביז דער צײַט האָט מען געקאָנט אַרויסגיין און אַרײַנגיין אין דעם קוואַרטאַל. דאָס דאָזיקע נײַס האָט מיך זייער אומעטיק געמאַכט, נישט נאָר מיך נאָר יעדן איזראַעליט וואָס האָט דאָס געהערט. נישט בלויז אין קעלץ זײַנען געוואָרן אויסגעהאַנגען די מעלדונגען נאָר אין אַלע שטעט פון דער גענעראַל־גובערניע (אַזוי רופט זיך אָן אַ טייל פון געוועזענעם פּוילן).

דעם 15־טן אָקטאָבער 1941 האָט דער גענעראַל־גובערנאַטאָר האַנס פראַנק אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג, וועלכע האָט פאַרווערט דער ייִדי־שער באַפעלקערונג אונטער טויט־שטראָף צו פאַרלאָזן דעם געטאָ. די פאַראָרדענונג האָט אָנגעהויבן צו פאַרפליכטן גלײַך אין זעלבן טאָג פון איר פאַרעפנטלעכונג.

די פאַלן פון דערהאַרגענען ייִדן דורך דײַטשישע זשאַנדאַרן, וועגן וועלכע עס גייט איבער ווײַטער דאַווידל, זײַנען טאַקע אוממיטלבאַר פאַר־בונדן מיט דער אויבנדערמאָנטער פאַראָרדענונג, ווי אויך מיט די פּאָלי־צייישע אויספיר־באַשלוסן, אַרויסגעגעבענע אין דער פראַגע דורך דער אָרטיקער אָקופּאַציע־מאַכט. בלויז אין סאַמע אָנהייב האָט מען אַ באַ־שטימטע טייל איניאַנים פון דער קאַטעגאָריע איבערגעשיקט קיין ראַדאָם אין זאָנדער געריכט, וועלכער האָט איבעריקנס אַרויסגעגעבן אַלס קלאַל טויט־אורטיילן.

28 נאָוועמבער: נאָך מיטאָג איז געקומען צופאָרן דער בריוו־טרעגער און געבראַכט אַ פאַראָרדענונג מיט אַ שטראָף־מאַנדאַט צו

באַצאָלן 150 זלאָטעס. פאַר דעם, ווייל דעם 2־טן סעפּטעמבער איז געקומען צו אונדז מאָלן אַף די זשאַרנעס אַ שאָכן אַ ייִד און גלייך זיינען געקומען דער סאָלטיס מיטן סעקרעטאַר פון דער גמינע און זיי האָבן צעהאַקט דעם זשאַרנע־שטיין און זיי האָבן אָנגעשריבן אַ פּראָטאָקאָל, אַז ער איז פון קוואַרטאַל, און היינט איז אָנגעקומען צו באַצאָלן די שטראָף.

5 דעצעמבער: היינט גייט אַרום דער סעקוועסטראַטאָר מיטן סאָלטיס און זיי זיינען אָפּגעטראָטן באַ אונדז, און דער סאָלטיס האָט מיך אָוועקגעשיקט אין עפּעס אַ שליכעס צו אַן אַנדערן סאָלטיס. גייענדיק צוריק האָב איך אָנגעטראָפן די שוועסטער, וועלכע איז ערגעץ געלאָפן, ווען איך האָב זי געפרעגט, ווו זי לויפט, האָט זי געזאָגט, אַז זי גייט לייען געלט ווייל ס׳איז ווידער אָנגעקומען צו באַצאָלן 154 זלאָטעס עפּעס אַ פאַרלעגענעם שטייער. קומענדיק אַהיים האָט זיך דער סאָלטיס געקריגט מיטן טאַטעשי, ווייל ער האָט געוואָלט אָנשרייבן אַ פּראָטאָקאָל, אַז מיר העלפן ייִדן פון קוואַר־טאַל, און דאָס איז אינגאַנצן נישט עמעס. דערנאָך האָבן זיי זיך אויפגעהערט קריגן און זיי זיינען צוריק געווען אין אַ גוטן הומאָר.

6 דעצעמבער: שפּעט אין אָוונט איז געקומען צו לויפן דאָס ייִנגל פון שוסטער אַז ס׳איז געקומען צו זיי פּאָליציי, דער סאָלטיס און דער קאָמיטעט פון קאָנטיגענט, אַז מען זאָל זיי געבן 150 זל. אויב ער וועט נישט געבן וועט מען נעמען דעם פאָטער אין אַרעסט, איז זאָל דער טאַטעשי אָפּגעבן 100 זל., ווייל ער האָט באַ זיי גע־באָרגט. דער טאַטעשי איז גלייך מיט אים אַוועקגעגאַנגען און גע־בעטן די פּאָליציי אַז דער באַלעבאָס פון די געלטער זאָל וואַרטן ביז דינסטיק און ער זאָל מאַסקים זיין דערויף, און דער טאַטע וועט אים ברענגען.

12 דעצעמבער: נעכטן נאָכמיטאָג האָב איך זיך געלאָזט קיין באַדזענטין ווייל איך מאַך מיר פּלאָמבעס און איך האָב בעדייע צו נעכטיקן. היינט מיטן פריען פרימאָרגן איז געקומען די זשאַנדאַר־

מעריע. ווען זיי זײַנען געפֿאָרן מיטן שאָסיי, האָבן זיי אָנגעטראָפֿן איינעם אַ ייִדן גייענדיק הינטער דער שטאָט און זיי האָבן אים גלײַך דערשאָסן אָן אַ שום סיבע, ווען זיי זײַנען אַזוי געפֿאָרן ווײַטער האָבן זיי דערשאָסן נאָך איין ייִדישע פֿרוי ווידער אָן שום סיבע. אַזוי זײַנען געפֿאַלן 2 קאָרבאָנעס אָן שום סיבע. גייענדיק אַהיים האָב איך זיך זייער געשראָקן איך זאָל זיך צומאָל מיט זיי נישט צו־נויפֿטרעפֿן, אָבער איך האָב זיך מיט קיינעם נישט געטראָפֿן.

13 דעצעמבער: הײַנט איז ווידער די זשאַנדאַרמעריע געפֿאָרן קיין באָדזענטין. דער פֿויער וואָס איז מיט זיי געפֿאָרן איז געווען פֿון קראַינאַ. ווען ער איז געקומען צו פֿאָרן האָט ער דערציילט, אַז הײַנט איז ווידער געפֿאַלן אַ קאָרבן פֿון זייערע הענט. מיר האָבן זיך זייער איבערגענומען מיט דער דאָזיקער ידיעה, ווײַל ביז איצט איז נאָך נישט געווען אַזאַ פֿאַל.

21 דעצעמבער: הײַנט בין איך געגאַנגען קיין באָדזענטין צו פֿאַרענדיקן מיט די פּלאָמבעס און אַזוי איז געווען, דער דענטיסט האָט זיי מיר הײַנט געענדיקט. ווען איך בין געקומען אַהיים איז דער טאַטעשי נישט געווען ווײַל ער איז געפֿאָרן קיין קעלץ נאָך דעם קאָנטיגענט־מעל פֿאַר די ייִדן פֿון דער גאַנצער גמינע. שפּעט בײַ־נאַכט איז דער טאַטעשי געקומען נישט מיט דעם מעל, ווײַל דאָס פֿערד איז צוגעשטאַנען און ער האָט עס איבערגעלאָזט בײַ אַ פֿויער 3 קילאָמעטער פֿון אונדז, און ערשט מאָרגן וועט ער עס ברענגען צו פֿירן.

22 דעצעמבער: דער טאַטעשי האָט געדונגען אַ ספּעציעלע פֿור און געבראַכט דאָס מעל, און איך האָב געמאַכט אַ רעשימע און מיר האָבן אָנגעהויבן פֿאַנאַנדערצוטייבן דאָס מעל.

26 דעצעמבער: דער טאַטעשי האָט זיך גראַד אָנגעטאָן, ווען צו אים איז געקומען עפּעס אַ ייִנגל ער זאָל גיין אין קראָם ווײַל אַ זשאַנדאַר רופֿט אים און ס'איז נישט באַוווּסט צוליב וואָס. דער

טאַטעשי האָט זיך אַנגעטאָן און איז אַוועק אין קראַם. מיר ווידער האָבן זיך זייער שטאַרק איבערגעשראָקן, ווײַל מיר האָבן נישט געוווּסט צוליב וואָס ער רופֿט אים. אין דער איצטיקער צײַט קאָן מען דאָך פֿאַר אַ ליאַדע וואָס אַרעסטירן. אין עטלעכע מינוט איז דער טאַטעשי געקומען, האָט ער געזאָגט, אַז ס'זאָלן קומען צו אים אין קראָם 5 ייִדן, און צוליב וואָס האָט ער נישט געזאָגט. איך בין גלײַך אַוועק זיי מודיע זײַן. ווען איך בין צו זיי געקומען האָט דאָס זיי אויך פֿאַרינטערעסירט צוליב וואָס דער דאָזיקער זשאַנדאַר רופֿט זיי. זיי זײַנען אַלע באַלד מיט מיר געגאַנגען אין דער קראָם. אַפֿן וועג האָבן מיר געטראָפֿן דעם טאַטן, דער טאַטעשי האָט זיי געזאָגט אַז זיי קאָנען זיך שוין אומקערן אַהיים, ווײַל ס'איז אָנגעקומען אַ פֿאַראָרדענונג, די ייִדן זאָלן אָפּגעבן אַלע פֿוטערס, אַפֿילו קליינע שטיקלעך. און די ייִדן וועלן זײַן פֿאַראַנטוואָרטלעך אויב מען וועט נישט געבן. און בײַ וועמען מען וועט טרעפֿן אָדער געפֿינען פֿוטער, וועט באַקומען טויט-שטראָף. אַזוי שאַרף איז געוואָרן אַרויסגעגעבן די דאָזיקע פֿאַראָרדענונג. דער זשאַנדאַר האָט געגעבן אַ טערמין ביז 4 אַזייגער נאָכמיטאָג אָפּגעבן אַלע פֿוטערס. אין אַ קורצער צײַט האָבן די ייִדן אָנגעהויבן טראָגן שטיקלעך און גאַנצע פֿוטערס. די מאַמעשי האָט גלײַך צעטרענט דרײַ פֿוטערס און די קעלנער פֿון אַלע מאַנטלען. 4 אַזייגער איז דער זשאַנדאַר אַליין געקומען צו אונדז נאָך די פֿוטערס, ער האָט געהייסן דעם פּוילישן פּאָליציאַנט ער זאָל מאַכן אַ ליסטע פֿון די אָפּגעגעבענע פֿוטערס וועלכע די ייִדן האָבן געבראַכט. דערנאָך האָבן מיר זיי אַרײַנגעלייגט אין צוויי זעק און צוויי ייִדן האָבן זיי אָפּגעטראָגן צו איינעם אַ פּויער וואָס האָט זיי באַדאַרפֿט אָפּפֿירן אַף דער פּאָליציי-וואַך קיין ביעליני. וועגן דער דאָזיקער פֿאַראָרדענונג האָבן מיר זיך דערוווּסט נעכטן, ווײַל דער טאַטעשי איז געווען אין קעלץ האָט ער אונדז דערציילט, אַז די דאָזיקע פֿאַראָרדענונג איז אין קעלץ געוואָרן אַרויסגעגעבן אייער־נעכטן.

דעם 24־טן דעצעמבער 1941 האָט דער אָנפֿירער פֿון דער זיכער־הײַטס־פּאָליציי און זיכערהײַטס־דינסט אין דער גענעראַל־גובערניע, עבערהאַרד שיינגאַרט, אַרויסגעשיקט — אַף דער פֿאַראָרדענונג פֿון רײַכספֿירער ה. הימלער — אַ באַפֿעל־דעפּעשע צו די אָנפֿירער פֿון ס. ס.

און פּאָליציי אין אַלע פינף דיסטריקטן, זיי זאָלן ווי צום שנעלסטן דורכפירן אַ קאָנפיסקאַציע פון אַלערליי פוטער־אויסאַרבעטונגען בײַ דער ייִדישער באַפעלקערונג. אין דעם לעצטן טייל פון דעם דאָזיקן דאָקומענט לייענען מיר צווישן אַנדערן: „מען דאַרף דראָען די יודען־ראַטן, אַז זיי, ווי אויך די ייִדן, וועלכע וועלן נאָך דעם באַשטימטן טערמין האָבן אין זייער באַזיץ אַ פוטער צי אַ פעלץ, וועלן ווערן דערשאָסן. ווי באַוווּסט האָט זיך דאָס געענדיקט נישט בלויז אַף דראָונגען.

ס'איז קעדײַ צו באַמערקן, אַז די דאָזיקע פאַראָרדענונג איז דירעקט פאַרבונדן מיט דער מאַפּאָלע פון דײַטשישן מיליטער אונטער מאָסקווע און מיט דעם איבערגאַנג פון דער סאָוועטישער אַרמיי דעם 6־טן דע־צעמבער 1941 אין אַ קאָנטער־אָפענסיווע אַף דעם אָפּשניט. דער באַנקראָט פון דער טעאָריע וועגן אַ בליץ־קריג קעגן ראַטנפאַרבאַנד און די פּערספּעק־טיוו פון אַ לאַנג־דויערנדיק פאַרבלײַבן אין די באַדינגונגען פון רוסישן ווינטער זײַנען געלעגן אין יעסאָד פון אָט דער מאַסן־גזילה פון פוטער בײַ דער ייִדישער באַפעלקערונג אין אָקופּירטן פּוילן.

28 דעצעמבער: ס'האָט מיך אויפגעוועקט פון שלאָף אַ קלאַפּן אין פענצטער, איך האָב זיך אָנגעטאָן און אַרויסגעגאַנגען עפענען. דאָס זײַנען געווען 2 ייִדן פון באַדזענטין וועלכע זײַנען געפאָרן קיין קעלץ און זיי זײַנען אַרײַנגעגאַנגען זיך אָנוואַרעמען. איך האָב זיך געפרעגט בײַ זיי צי ס'איז נישט פאַראַן עפּעס נײַס, האָבן זיי מיר געענטפערט, אַז ס'זײַנען ווידער דאָ 2 קאָרבאָנעס וועלכע זײַנען געוואָרן דערשאָסן אין ווײַנאַכט אויך אָן שום סיבע. אַזוי גייט נישט דורך קיין איין טאָג עס זאָל נישט זײַן עפּעס אַ שלעכטע נײַס. זיי האָבן נאָך געזאָגט, אַז אין דאַלעשיצי איז אויך עפּעס געשען, נאָר זיי ווייסן נישט וואָס. נאָכמיטאָג איז געקומען פון דאַלעשיצי דער סעקרעטאַר פון דעם ראַט פון די יודען־עלטסטע, האָט ער דערציילט אַז 5 ייִדן זײַנען הײַנט געפאַלן אַלס קאָרבן פון די הענט פון אַ זשאַנדאַר, ווײַל עמעצער האָט זיי געמאַסערט, אַז זיי האָבן אויס־באַהאַלטן פוטערס. דער זשאַנדאַר האָט זיי געהייסן באַגראָבן אין איין גרוב אַף זייער אייגענעם הויף, דאָס איז געווען אַ פאָטער, 3 זין און אַ טאָכטער. אין קעלץ זײַנען פאַראַן עטלעכע קאָרבאָנעס טעג־לעך, צוליב דעם אַרויסגיין פון ייִדישן קוואַרטאַל. אין אַזעלכע שווי־דערלעכע באַדינגונגען גייען פאַריבער טעג און וואָכן פול מיט אַנגסט און גרויל.

29 דעצעמבער: פאַר מיטאָג בין איך געגאַנגען מיטן ברודער צו אַ שאָכן אָפּמאָלן אַ ביסל ווייץ. בעייסן מאָלן איז געקומען אַ פויער

און דערציילט, אַז אין דאָרף גייט אַרום אַ קאָנטראָל פון אינווענ-
טאַר, ווײַל אין פאַריקן כּוידעש האָט מען פאַרשריבן דעם אינווענ-
טאַר און הײַנט אויב באַ עמיצן איז דאָ מער אינווענטאַר ווי מ'האָט
פאַרשריבן, באַשטימט מען עס אַפן קאָנטיגענט, און די באַלע-כאַיִם
וואָס זײַנען פאַרשריבן און זײַנען פאַרקויפט מאַכט מען אַ פּראָטאָ-
קאָל. מיר זײַנען געווען זיכער, אַז אונדזער קו איז נישט פאַרשריבן,
האָבן מיר זי פאַרקויפט. און די קאָנטראָל איז צו אונדז געקומען,
ווײַל זי איז געווען פאַרשריבן. ווען זיי האָבן זי נישט געטראָפן האָבן
זיי אָנגעהויבן צו שרײַען ווו איז די קו, ווײַל אַ קו טאָר מען נישט
פאַרקויפן, דער טאַטעשי האָט זיך פאַרענטפערט, אַז ער האָט נישט
געוווּסט, אַז דאָס, אַז יענץ, אָבער עס האָט גאָרנישט געהאָלפן דעם
טאַטנס פאַרענטפערונג און זיי האָבן שוין געוואָלט מאַכן אַ פּראָטאָ-
קאָל. פאַרנאַכט האָט דער סאָלטים מיך געשיקט צו אים נאָך צוקער
און איך האָב אים גלײַך געברענגט. אין אָוונט איז געקומען דער
סאָלטים און אַ רוף געטאָן דעם טאַטן, ווײַל די דאָזיקע קאָנטראָלערן
רופן אים. ווען דער טאַטעשי איז אַרויסגעגאַנגען האָבן זיי אים
פאַרנומען אַף אַ שליטן און אָוועקגעפאָרן. מיר האָבן נישט געוווּסט
ווּהין מען פאַרנעמט אים און צוליב וואָס. די מאַמעשי איז אַרויס-
געגאַנגען אָבער זיי זײַנען שוין געהאַט אַפּגעפאָרן, די מאַמעשי און
דער ברודער זײַנען נאָכגעלאָפן דער פור אָבער זיי האָבן זיי נישט
געקאָנט דעריאָגן. אין שטוב איז אַנטשטאַנען אַ מעהומע, אָבער
וואָס פאַר אַן אייצע האָבן מיר זיך געקאָנט געבן? יעדע רעגע בין
איך אַרויסגעגאַנגען צי עס גייט נישט עמעצער, נאָר קיינער איז
נישט געגאַנגען. איין מאָל אַרויסגייענדיק, האָב איך דערזען, אַז דער
ברודער לויפט, האָט ער מיר גלײַך געזאָגט, אַז מען האָט דעם
טאַטעשי אַפּגעלאָזט. אין אַ פּאָר מינוט איז דער טאַטעשי געקומען.
אַפן וועג האָט דער סאָלטים געהייסן דעם טאַטן שוין גיין אַהיים,
נאָר די דאָזיקע קאָנטראָלערן האָבן נישט דערלויבט. ענדלעך האָבן
זיי אים שוין געהייסן גיין, האָט ער באַקומען נאָך עטלעכע שטעקנס
פון זיי. נאָך אָוונט-ברויט איז ווידער געקומען דער סאָלטים אַז דער
טאַטעשי זאָל גיין צו איינעם פון די פּויערים ווײַל דאָרט וועלן זיי
זײַן. דער טאַטעשי איז נישט געגאַנגען, נאָר די מאַמע, אָבער זי

האָט סיי־ווי גאָרנישט דערליידיקט, זיי האָבן נאָר געהייסן קומען מאָרגן פרי.

30 דעצעמבער: גאַנצפרי איז די מאַמעשי אַוועק און דערליידיקט. זי האָט זיי איינגעבעטן, אַז זיי זאָלן נישט מאַכן קיין פּראָטאָקאָל און אַז ס׳זאָל נישט זיין קיין שטראָף, אָבער......

די זעלבע קאָנטראָלערן זיינען אַוועקגעפאָרן נעכטן אין אָוונט צו אַנדערע יידן און זיי באַשטימט צו אַ קו פאַרן קאָנטיגענט און אַז זיי זאָלן אָפּפירן קיין קעלץ אין שעכט־הויז.

דאָס יאָר 1942

8 **יאַנואַר:** נאָכמיטאָג האָב איך זיך דערוווּסט, אַז אין באַד־זענטין זײַנען ווידער פאַראַן 2 קאַרבאַנעס צווישן די ייִדן. אײנער גלײַך אַף טויט, און דער צווייטער פאַרוווּנדעט. דעם פאַרוווּנדעטן האָבן זיי אַרעסטירט און מיטגענומען מיט זיך אין דער פּאָליציי־וואַך קיין ביעליני, און דאָרט וועלן זיי אים ערשט דערהאַרגענען אַף טויט.

11 **יאַנואַר:** פון גאַנצפרי הערשט אַ שניי־זאַווערוכע און אַ גרויסער פראָסט. ער דערגייט ביז 20 גראַד אונטער נול. ווען איך האָב זיך אַזוי צוגעקוקט, ווי דער ווינט הוליעט איבער די פעלדער, האָב איך דערזען, ווי דער דאָרפס־וועכטער קלעפּט אויף עפּעס אַ מעלדונג. איך בין גלײַך געאַנגען אַ קוק טאָן וואָס פאַר אַ נײַס איז אין דער מעלדונג. אין דער מעלדונג איז קיין שום נײַס נישט געווען, נאָר דער וועכטער האָט דערציילט, אַז ער האָט צום סאָלטים אָוועק־געטראָגן אַ מעלדונג, אַז אַלע ייִדן וועלן ווערן אַרויסגעשיקט פון אַלע דערפער. ווען איך האָב דאָס דערציילט אין דער היים, האָבן מיר זיך אַלע זייער איבערגענומען. איצט אין אַזאַ שטאַרקן ווינטער וועט מען אונדז אַרויסשיקן — ווּ און וווּהין? איצט איז געקומען אונדזער ריי, אַז מיר זאָלן לײַדן שווערע יעסורים. גאָט ווייסט ווי לאַנג.

12 **יאַנואַר:** גלײַך אינדערפרי בין איך אַרויס אַפּרוימען דעם שניי, ווען איך בין אַרײַנגעקומען זיך אָנוואַרעמען, איז געקומען צו גיין דער וויצע־סאָלטיס און דערציילט, אַז ער האָט איבערגע־לייענט אַ מעלדונג באַם סאָלטיס, אַז די ייִדן וועלן ווערן אַרויסגע־שיקט און זיי וועט נישט דערלויבט זײַן גאָרנישט מיטצונעמען, אויסער דעם וואָס אַף זיך. מיר זײַנען געוואָרן אַזוי צעמישט פון דעם נײַס, אַז מיר האָבן נישט געוווּסט וואָס עס טוט זיך מיט אונדז. ווען דער טאַטעשי איז געקומען האָבן מיר אָנגעהויבן צו פּאַקן עטלעכע פּעקלעך מיט זאַכן, וועלכע זײַנען נישט זייער נויטיק און האָבן זיי אַרײַנגעטראָגן צו די שכיינים, אין פאַל ווען דאָס אַרויסשיקן וועט זײַן אָן אַ טערמין. זאָלן זיי כאָטש נישט

בלייבן אין שטוב. דער טאַטעשי האָט געוואָלט פאַרקויפן די שאַנק און אַנדערע שטוב־כאַפּייצים, אָבער עס איז נישט געווען קיין קוינע. קוינים זיינען געווען, נאָר זיי האָבן געוואָלט קויפן פאַר האַלב געלט. דער טאַטעשי האָט געזאָגט, אַז ער וועט דאָס איבערלאָזן און נישט פאַרקויפן פאַר אַזעלכע געלטער. ווען מיר האָבן זיך אַביסל באַרויקט, האָבן מיר אָנגעהויבן מאַכן פּלענער, וואָס פאַר אַ פּעקל עמעצער וועט נעמען, וועלכע וועש מען וועט אָנטאָן און וועלכע מען וועט נעמען אין פּעקל. אין דער מעלדונג איז נישט געווען ווו מען וועט אונדז אַרויסשיקן און ווען, עס איז נאָר דאָ, אַז מען וועט אונדז אַרויסשיקן און מער גאָרנישט. אין אָוונט איז געקומען אַ פויער און געוואָלט קויפן די שאַנק אָבער ער האָט געגעבן פאַר איר 250 זל. און נישט געקויפט, ווייל איצט דאַרף אַ שאַנק קאָסטן צום ווינ־ציקסטן 500 זל.

13 יאַנואַר: דער טאַטעשי איז געפאָרן קיין קעלץ, צו דערוויסן זיך וועגן דעם אַרויסשיקן, ווו מען וועט אונדז אַרויסשיקן און ווען. מיט אומגעדולד האָבן מיר געוואַרט אַפן טאַטן, עפשער וועט ער אונדז ברענגען צו פירן אַ וועלכע ס׳איז בעסערע יעדיע. ווען דער טאַטעשי איז געקומען צו פאָרן האָט ער קיין שום קאָנקרעטעס נישט געזאָגט, ער האָט בלויז דערציילט אַז היינט איז אַ זיצונג פון אַלע ראַטן פון די יודען־עלטסטע פון גאַנצן קעלצער קרייז, אין סטאַראָסטווע. אַף דער דאָזיקער זיצונג דאַרף ווערן באַשטימט אַ טייל פון אַ יישעוו אָדער פון אַ שטעטל אַף אַ יידישן קוואַרטאַל. אָבער דער טאַטעשי האָט נישט געזאָגט ווו דאָס וועט זיין, ווייל ער איז אָוועקגעפאָרן פריער איידער זיי האָבן געזאָלט אָפּטרעטן, אָבער זיי זיינען נישט אָפּגעטראָטן, ווייל מיסטאָמע זיינען זיי געפאָרן באַנאַכט.

14 יאַנואַר: דער טאַטעשי איז היינט געגאַנגען קיין דאַלעשיצי. נאָך מיטאָג בין איך געגאַנגען אין קאָאָפּעראַטיוו, אַפן וועג האָב איך זיך באַגעגנט מיט אַ שכיינע, האָט זי געזאָגט, אַז ס׳איז גע־קומען פון ביעליני איר שוועסטערן־טאָכטער, דערציילט זי, אַז

דאָס אַרויסשיקן איז אָפּגעלייגט אַף מאַי. איך האָב זיך דערפרייט מיט דער ידיעה און איך בין אַוועק צו איר צו דערוויסן זיך גענויער. ווען איך בין געקומען האָט זי מיר דאָס זעלבע געזאָגט. איך בין גלייך אַוועק אַהיים איבערצוגעבן זיי דאָס נייַעס וואָס וועט אויך זיי דערפרייען. אַוונט־צו איז דער טאַטע געקומען פון דאַלעשיצי. דער טאַטעשי האָט אויך דאָס זעלבע געזאָגט וועגן דעם אַרויס־שיקן אַז ס'איז אָפּגעלייגט ביז מאַי, ער האָט געזאָגט, אַז דאָס קאָנטיגענט־מעל וועלן מיר באַקומען אַפן כוידעש יאַנואַר און אַז מאָרגן פאָרט ער נאָך דעם קיין קעלץ.

15 יאַנואַר: קוקנדיק אין פענצטער האָב איך באַמערקט, אַז ס'איז געבליבן שטיין אַ פור מיט זשאַנדאַרמעריע און זיי גייען אַרייַן צו אונדז. ווען זיי זייַנען אַרייַן, האָבן זיי אונדז אַלעמען אַרויסגעיאָגט צום שניי, און מיר האָבן אינגאַנצן נישט געוווּסט, אַז צום שניי, מיר האָבן געקלערט, אַז ווער ווייסט ווו מען פירט אונדז. איך, דער ברודער און די מומע האָבן מיר זיך אָפּגעטיילט אין דאָרף, ווייַל די זשאַנדאַרן זייַנען נאָך געשטאַנען פאַר דער קראָם. דער פעטער, די מאַמעשי און די באָבע זייַנען אַוועק. אַהיים בין איך נישט געגאַנגען, ווייַל זיי זייַנען נאָך געווען אין קראָם, נאָר איך בין אַוועק צו אַ שאָכן און דאָרט געווען אַ געוויסע צייַט. ווען זיי זייַנען אַוועקגעפאָרן בין איך אַוועק אַהיים. די מאַמעשי איז אַרויסעגגאַנגען אַן הענטשקעס, די באָבעשי אויך, קיין מיטאָג האָבן זיי נישט געגעסן, כאָטש ער איז שוין געווען אָפּגעקאָכט און דאָ איז אַזאַ פראָסט. ווען איך האָב אָפּגעגעסן מיטאָג, האָב איך דערזען ווי דער זעלבער זשאַנדאַר וואָס איז געווען פריער, האָט זיך געלאָזט גיין באַרג־אַרויף. איך בין אַרוים אין פעלד און אַנטלאָפן, ווייַל איך האָב געטראַכט, אַז ער גייט נאָך אונדז. זייַענדיק אין פעלד האָב איך זיך געטראַכט,, אַז איך וועל אַוועק אין אַ צווייט דאָרף און דאָרט וועל איך זייַן אַזש ביז זיי וועלן אַוועקפאָרן און איך האָב זיך געלאָזט גיין. ווען איך בין אַזוי געגאַנגען האָב איך באַ־מערקט, ווי דער זשאַנדאַר גייט אין דער זעלבער ריכטונג וואָס איך. איך האָב שוין נישט געקאָנט אַנטלויפן, ווייַל ער האָט מיך

שוין געזען, איך האָב זיך פאַרלאָזט אַף דעם גורלס גנאַד און גע־גאַנגען אַראָפּנעמענדיק דעם באַנד, ער זאָל מיך כאָטש פונדער־ווייטנס נישט דערקענען. קומענדיק אין דאָרף האָב איך געטראַכט, אַז איך וועל באַקומען אַ האַרצשלאַג, אַזוי איבערגעשראָקן בין איך געווען, און איך בין געגאַנגען גלייַך מיטן דאָרף אַראָפּ־צו. אַף דעם צווייטן עק דאָרף האָב איך זיך ווידער אָנגעטראָפן מיט דעם זעלבן זשאַנדאַר ווייַל ער איז געגאַנגען נישט מיט מיר נאָר מיט אַן אַנדער וועג. אָבער ער האָט מיך נישט געזען. יעדער איינער קאָן זיך פאָרשטעלן מייַן מוירע און שרעק. ער איז אַדורכגעגאַנגען און איך בין געגאַנגען אַהיים. איך בין שוין געווען נאָענט פון דער שטוב, האָב איך דערזען, אַז עס שטייט עפּעס אַ פור פאַר דער קראָם און איך בין אַוועק צו אַ שאָכן. דער שאָכן האָט מיר גע־זאָגט, אַז אַלע ייִדן אַרבעטן באַם שניי און די מאַמעשי אויך. איך בין אַרויס אַ קוק טאָן צי די פור איז שוין אַוועק האָב איך דערזען, אַז אַלע אַרבעטן באַם שניי פאַר אונדזער שטוב. אַהיים בין איך נאָך נישט געגאַנגען. זיצנדיק אַזוי איז געקומען עפּעס אַ ייִנגל און געזאָגט, אַז איך זאָל אַרויסגיין, ווייַל די זשאַנדאַרן גייען איבערן דאָרף. איך בין אַוועק צו אַ צווייטן פויער און דער האָט מיר געזאָגט איך זאָל אַרויסגיין אָבער איך בין נישט אַרויס. אַרויסגייענדיק אין דרויסן האָב איך געזען, אַז דער וואָגן פאָרט שוין אָפּ מיטן זשאַנדאַר. איך בין גלייַך אַוועק אַהיים און ס׳איז שוין געווען אָוונט. אַלע זייַנען שוין געקומען אַהיים און מיר האָבן זיך געמיינזאַם דער־ציילט וואָס עמעצער האָט הייַנט איבערגעלעבט. די זשאַנדאַרן האָבן זיך געפרעגט באַ דער מאַמעשי וווּ מיר זייַנען אינדערפרי אַוועק, אָבער דערנאָך האָבן זיי פאַרגעסן. איך האָב זיך דערוווּסט, אַז איינעם אַ ייִדן האָבן זיי געבונדן און זיי וועלן אים פאַרנעמען אין דער פּאָ־ליציי־וואַך, און צוויי אַנדערע האָבן זיי פאַרמאַכט און הייסן זיך געבן צו 100 זל. וועלן זיי זיי אַרויסלאָזן, האָט דער סאָלטיס פאַר זיי אַרעוו געווען און מען האָט זיי אַרויסגעלאָזט. איך האָב זיך גלייַך אָנגעטאָן און אַוועק זיך דערוויסן וואָס וועט מיט יענעם געשען. ווען איך בין געקומען איז ער שוין נישט געווען, ווייַל מע האָט אים צוגעבונדן צום שליטן און ער האָט געמוזט נאָך אים נאָכלויפן,

און עפשער וועלן זיי אים דערשיסן, ווער קאָן וויסן. מיר זײַנען דעם גאַנצן אָוונט געזעסן זייער פאַראומערט און פאַרטראַכט. וויפל סאָנים לויערן אַף די דאָזיקע שוצלאָזע האָזן. שפּעט אין אָוונט איז דער טאַטעשי געקומען צו פאָרן מיט דעם מעל.

16 יאַנואַר: בײַנאַכט איז געקומען דער פאָטער פון דעם וואָס מען האָט פאַרנומען צו האַלטן זיך אַן אייצע מיטן טאַטן אָבער וואָס פאַר אַן אייצע האָט דער טאַטעשי אים געקאָנט געבן. הײַנט האָבן מיר זיך אַלע צונויפגענומען באַם שניי. אַרבעטנדיק באַ דעם שניי איז געקומען אַ מיידל מיט אַ צעטעלע פון גורנאַ. אַף דעם צעטעלע איז געווען, אַז די צוויי וואָס מ'האָט נעכטן פאַרנומען, האָט מען איינעם פון זיי געשאָסן און ווער ווייסט צי נישט דעם ייִדן, ווײַל דער צווייטער איז געווען אַ פּאָליאַק. זײַן שוועסטער איז אָוועק קײַן ביעליני עפּעס זיך צו דערוויסן. נאָכמיטיק בין איך אָוועק אין קאָאָפּעראַטיוו נאָך אַן עלעקטריש לעמפּל. גייענדיק צוריק פון קאָאָ-פּעראַטיוו האָב איך אָפּגעטרעטן באַ איינעם אַ ייִדן. אַרײַנקומענדיק אין שטוב האָב איך דערזען, אַז אַלע זײַנען פאַרוויינט, איך האָב זיך גלײַך אָנגעשטויסן, אַז מע האָט דאָס דאָזיקע ייִנגל דערשאָסן. איך האָב זיך נאָר איבערגעפרעגט אַ פּאָר ווערטער, צי ס'איז עמעס וועגן דעם און צי ער איז באַגראָבן ערגעץ אין אַ וועלדל. ווען ער איז געווען צוגעבונדן צום שליטן האָט ער שוין נישט געקאָנט לויפן נאָכן שליטן, אַז ער האָט זיך נאָך אים אַזש נאָכגעשלעפּט און דער-נאָך האָבן זיי אים דערשאָסן, אַזאַ גורל האָט דער אומגליקלעכער געהאַט. קומענדיק אַהיים האָב איך זיי דערציילט דאָס דאָזיקע נײַעס, יעדער קאָן זיך פאָרשטעלן, אַז זיי זײַנען נישט געווען צו-פרידן דערפון. אָוונט - צו איז געקומען צו אונדז דער סאָלטיס... דער טאַטעשי האָט געקויפט אַביסל בראָנפן און אויסגעטרונקען צוזאַ-מען מיט אים, ווײַל ער איז געווען אַ ביסל דורכגעפרוירן... דער סאָלטיס האָט געזאָגט, אַז אַלע ייִדן דאַרף מען אויסשיסן ווײַל זיי זײַנען סאָנים. ווען איך זאָל וועלן אַפילע אַ טייל אָנשרײַבן בין איך נישט אימשטאַנד דאָס וואָס ער האָט גערעדט באַ אונדז... הײַנט האָבן מיר ווידער געאַרבעט באַם שניי, און דער וועכטער איז גע-ווען דער אויפזעער איבער די ייִדן.

17 יאַנואַר: איך האָב געטראַכט, אַז היינט וועלן מיר שוין נישט אַרבעטן באַם שניי אָדער ווו דאָרט. נאָך אַזאַ שווערע איבערלעבונג און פאַרלוסט פון די קויכעס, מוזן מיר שטיין אין אַזאַ שניידנדיקן פראָסט און אָפּוואַרפן דעם שניי.

18 יאַנואַר: גאַנצפרי בין איך געגאַנגען צום סאָלטים ווו מיר האָבן אָפּצוואַרפן דעם שניי נאָר דער סאָלטים האָט נישט געהייסן ווייל ס'איז נישטאָ קיין שניי.

19 יאַנואַר: נאָכן פרישטיק בין איך געגאַנגען מיטן ברודער אָפּמאָלן אַף די זשאָרנעס אַ ביסל קאָרן. ווען מיר זיינען שוין געגאַנגען צוריק האָב איך דערזען, אַז יידן אַרבעטן באַם שניי לעבן אונדז, און דער וועכטער היט זיי. דער וועכטער האָט אונדז גלייך באַפוילן זיך צו שמעלן צום שניי. ער האָט אונדז געהייסן אַרבעטן אַזש ביז דער סאָלטים וועט קומען פון דער גמינע, ווייל גאַנצפרי איז ער אַוועקגעפאָרן. פיר אַזייגער איז ער געפאָרן צוריק, ער האָט זיך אָפּגעשטעלט און אַריינגעגאַנגען אין קראָם און דער וועכטער איז אויך באַלד אַוועקגעגאַנגען. ווען דער וועכטער איז אַרויס פון קראָם האָט ער אונדז באַפוילן זיך אויסצושטעלן אין פאָרלעך די רידלען אויף די פּלייצעס און מאַרשירן באַרג אַרויף. ער האָט געזאָגט, אַז דער סאָלטים האָט אים געגעבן אַזאַ פאַראָרדענונג און מיר האָבן געמוזט אים פאָלגן. ער האָט אונדז אַרויפגעפירט אַף דעם סאַמע באַרג, ווו עס איז דער גרעסטער פראָסט און זאַווערוכע און ער האָט אונדז באַפוילן אַרבעטן און אַליין איז ער אַריינגעגאַנגען ערגעץ אין אַ שטוב און געהייסן אַרבעטן ביז זון - פאַרגאַנג. מיר האָבן געוויינט פון קעלט, יעדער איז געווען געצוואונגען צו שטיין ביז זון-פאַרגאַנג און דערנאָך איז ער געקומען נאָך אונדז. ער האָט אונדז ווידער אויסגעשטעלט אין פאָרלעך און מיר זיינען געגאַנגען. מיר זיינען צוגעקומען פאַר דער קראָם, איז דער סאָלטים נאָך געווען. כאָטש עס איז שוין געווען פאַרנאַכט האָט ער אונדז אַלץ נאָך נישט געהייסן גיין אַהיים. ערשט אין אָוונט האָט ער אונדז באַפרייט און געהייסן קומען מאָרגן פרי צו דער אַרבעט.

20 יאַנואַר: גאַנצפרי זײַנען די מאַמעשי מיטן פעטער אַוועק צום סאָלטיס ער זאָל אונדז אַלעמען באַפרײַען פונעם שניי, ווען אַ פרישער וועט אויספאַלן זאָל מען גיין צום שניי... דער טאַטעשי איז געווען אין קעלץ אין דעם קרײַזאַמט מע זאָל אים פאַרלענגערן דעם פּאַסירשײַן. ער איז געקומען צו פאָרן שפּעט אין אָוונט.

22 יאַנואַר: גאַנצפרי נאָך פרישטיק בין איך געגאַנגען מיטן טאַטן אָפּוואַרפן דעם שניי. אַרבעטנדיק בא דעם שניי איז געקומען אַ וועכטער באם שניי פון אַן אַנדער דאָרף און געזאָגט מיר זאָלן אַלע גיין צום שניי אַף אַן אַנדער שאָסיי 3 קילאָמעטער פון אונדז. דער טאַטעשי האָט געזאָגט, אַז דער סאָלטיס האָט געהייסן אַרבע־טן לעבן אונדז, און ער האָט אָנגעהויבן מאַכן אַוואַנטורעס, דעם טאַטן האָט ער דערלאַנגט אַ קלאַפּ און אַלעמען אַרויסגעיאָגט צום שניי, איך בין נישט געגאַנגען ווײַל איך האָב זיך באַהאַלטן און דער טאַטעשי איז אַוועק צום סאָלטיס פרעגן דעם סאָלטיס. דער סאָלטיס האָט נישט געהייסן גיין אָבער דער טאַטעשי איז גע־גאַנגען, ווײַל אין דער איצטיקער צײַט קאָן יעדער אָנקלאָג פאַר דער זשאַנדאַרמעריע. זיי האָבן נישט לאַנג געאַרבעט זיי זײַנען אַוועק פאַר 12 און געקומען אַרום 3.

24 יאַנואַר: עס איז געקומען צו אונדז דער וועכטער מיר זאָלן גיין צום שניי און מיר זײַנען גלײַך געגאַנגען. עס זײַנען אויך געקומען אַנדערע יידן און מיר האָבן אָפּגערייניקט דעם שאָסיי ווי אַ גאַס. די פּאָליציי איז דורכגעגאַנגען, איז עס זיי אויך געפעלן.

28 יאַנואַר: דורך נאַכט איז פאַרשאָטן געוואָרן דער גאַנצער שאָסיי זײַנען מיר גאַנצפרי געגאַנגען אים אָפּרייניקן. בא דער אַר־בעט איז געקומען אַ מיידל און געזאָגט, אַז דער וועכטער האָט אַרעסטירט עפּעס אַ יידן און דער סאָלטיס זאָל אים אָפּשיקן אין דער זשאַנדאַרמעריע, ווײַל יידן איז פאַרווערט צו גיין פון איין דאָרף אין צווייטן. די מאַמע מיטן פעטער זײַנען געגאַנגען בעטן דעם סאָלטיס ער זאָל אים אָפּלאָזן. די מאַמעשי האָט קוים אײַנגעבעטן

דעם סאָלטים ער זאָל אים אָפּלאָזן, ער האָט נאָר באַצאָלט אַ מאַנ־דאַט פון 100 זל.

1 פעברואַר: גאַנצפרי איז אָנגעפאָרן אַן אויטאָ און געבליבן שטיין לעבן סאָלטים, מיר האָבן געמיינט אַז ער איז קאַליע געוואָרן. דער טאַטעשי איז אַוועקגעגאַנגען קיין באַדזענטין און איך מיטן ברודער זיינען אַוועק צום שניי. אַרבעטנדיק בא דעם שניי, איז דער אויטאָ שוין געפאָרן צוריק און זיך אָפּגעשטעלט לעבן אונדז. איין זשאַנדאַר איז אַרויסגעגאַנגען און עפּעס פאַרריכט און איז אָפּגע־פאָרן. אין עטלעכע מינוט אַרום איז דורכגעגאַנגען אַ באַקאַנט מיידל און געזאָגט, אַז די דאָזיקע זשאַנדאַרן האָבן פאַרנומען מיט זיך אַף דעם אויטאָ דעם סאָלטים נישט זאָגנדיק צוליב וועלכער סיבע. ס׳איז אָנגעקומען אַ פויער האָט ער געזאָגט, אַז דער אויטאָ איז אָפּגעפאָרן און די 2 זשאַנדאַרן זיינען אָפּגעפאָרן מיט אַ פור קיין ביעליני צוזאַמען מיטן סאָלטים. צוויי זשאַנדאַרן זיינען איבערגע־בליבן אין דער שול און דאַרפן דורכפירן אַן אויספאָרשונג. איך האָב זיך דערוווּסט, אַז דעם סאָלטים האָט מען אַרעסטירט פאַר פאַרקויפן קאָנטינגענט - מעל. מען האָט אויך פאַרנומען אַ פויער פון פאָלודניאָווע.

2 פעברואַר: פון סאַמע אינדערפרי איז אַ מעהומע צוליב דער נעכטיקער געשעעניש. די מערהייט מענטשן זיינען צופרידן דער־פון, ווייל ער האָט די מענטשן אַ סאַך אַוולעס געטאָן, און מערס־טנטייל אָרעמע. עס איז געקומען צו פאָרן דער פאָרזיצער און סע־קרעטאַר פון דער גמינע, מיר האָבן נישט געוווּסט צוליב וואָס. אין אָוונט האָב איך זיך דערוווּסט, אַז מען האָט אויסגעקליבן אַ נייעם סאָלטים.

8 פעברואַר: עמעצער האָט מיר געזאָגט, אַז דער קאָמיטעט פאָרן קאָנטינגענט און אַ דייטש וועלן מאַכן אַ רעוויזיע פון קאָרן. עפּשער אין אַ שאָ האָבן זיי אָנגעהויבן מאַכן די רעוויזיע. איך בין אַוועק צום שניי. אַרבעטנדיק באַם שניי האָט מיר אַ יינגל געזאָגט,

אַז דער דאָזיקער דײַטש איז אַרײַנגעגאַנגען צו אײנעם אַ ייִדן, האָט אַלעמען אַרויסגעטריבן און געהייסן וואַרפֿן דעם שניי אין שטוב אַרײַן ווײַל ס'איז ברודיק. איך האָב נישט אינגאַנצן געגלויבט, אין אָוונט בין איך אַהין אַוועק, האָב איך זיך איבערצײַגט, אַז ס'איז עמעס וואָס ער האָט מיר געזאָגט אינדערפֿרי. אַז זיי זײַנען געווען פֿול מיט מוירע און שרעק, קאָן יעדער זיך פֿאָרשטעלן, ער איז דאָ געווען באַ דעם דאָזיקן ייִדן, זײַן זון איז דערשאָסן געוואָרן.

9 פֿעברואַר: הײַנט זײַנען זיי אַוועקגעפֿאָרן אין אַן אַנדער דאָרף דורכצופֿירן אַ רעוויזיע. מיר האָבן זיך זייער איבערגעשראָקן ווײַל זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט פֿאַר דער קראָם און מיר האָבן געטראַכט אַז זיי וועלן אָפּטרעטן באַ אונדז כאָטש זיי וואָלטן גאָרנישט געפֿונען. ווען איך האָב אָפּגעגעסן מיטיק איז געקומען דער וועכטער, איך זאָל גיין צום שניי אין דער שול, בין איך געגאַנגען. איך בין אַרײַנגעגאַנגען צו אַן אַנדער ייִדן צי זיי גייען צום שניי. ווען איך בין אַרײַנגעגאַנגען איז אַ צווייטער דײַטש מיטן קאָמיטעט אַרויסגעגאַנגען. ווען איך בין אַרײַנגעקומען איז די וווינונג געווען נישט צום דערקענען אַזוי איז דורכגעפֿירט געוואָרן די רעוויזיע. אַלע האָבן אַרײַנגעכאַפּט, דאָס איז קלאָר. דער באַלעבאָס פֿון דער שטוב איז נישט געווען, ווײַל ער איז געווען באַם שניי, זײַנען זיי געגאַנגען צו אים אַהין, ער האָט לײַטיש אַרײַנגעכאַפּט און מען האָט אים אָפּגעשניטן די באָרד. באַם שניי האָבן מיר געאַרבעט ביז אין אָוונט. אַקוראַט איז דער טאַטעשי אָנגעקומען פֿון קעלץ, ווען דער דײַטש מיטן קאָמיטעט זײַנען אַרײַנגעקומען צו אונדז. זיי האָבן נישט דורכגעפֿירט אַזאַ שטרענגע רעוויזיע. אַרויסגייענדיק האָבן זיי זיך געהייסן געבן אַף אָונטברויט צוויי הינער, און איינער פֿונעם קאָמיטעט האָט געהייסן זיך געבן אַ פֿלעשל בראָנפֿן. מיר האָבן געמוזט געבן בראָנפֿן און בלויז איין הון. אַזוי גייט דורך אַ טאָג נאָך אַ טאָג, שטענדיק אין קאָסטן און אין שרעק.

12 פֿעברואַר: נאָכן פֿרישטיק זײַנען מיר אַרויס צום שניי, כאָטש קיינער האָט אונדז נישט געהייסן, ווײַל דער שאָסיי איז

איבער נאַכט געוואָרן פאַראומרייניקט. איך האָב דערקענט דעם וועכטער פון דער גמינע, כ׳האָב זיך אַ פרעג געטאָן בא אים, ווו ער גייט, האָט ער געזאָגט, אַז ער גייט צום סאָלטיס מיט מעלדונ־גען. אין אַ צוויי שאָ אַרום איז געקומען דער דאָרפס ־ וועכטער צושלאָגן עפּעס אַ מעלדונג. דאָס איז אינגאַנצן קיין מעלדונג נישט געווען נאָר אַ קאַריקאַטור פון יידן. עס איז אָנגעצייכנט אַ ייד, וואָס מאָלט פלייש און לייגט אַרייַן אין דער מאַשינקע אַ שטשור. אַ צווייטער גיסט אַרייַן אַן עמער וואַסער אין דער מילך. אַפן דריטן בילדל שטייט אַ ייד וואָס פאַרקנעט טייג מיט די פיס, און ווערעם קריכן אַרום איבער אים און איבערן טייג. דער טיטול פון דער מעלדונג איז פאָלגנדיקער: דער ייד איז אַ שווינדלער דייַן איינציקער סוינע. און פון אונטן אַ צושריפט:

שטעל זיך אָפּ, ליבער צושויער, און לייען,
ווי די יידן דיך פאַרדרייען.
גיסט אין מילך ברודנע וואַסער,
אָנשטאָט פלייש האַקט ער שטשורעס,
די ראַשטשינע פון טייג מיט ווערעם
איז געקנאָטן מיט די פיס.

ווען דער וועכטער האָט צוגעשלאָגן, זייַנען אַקוראַט די מענטשן געגאַנגען פון דעם שניי, זיי האָבן אַזוי געלאַכט, אַז מיר האָט אַזש דער קאָפּ אָנגעהויבן ווי טאָן פון דער כאַרפּע, וואָס די יידן אין דער הייַנטיקער צייַט לעבן איבער. זאָל גאָט געבן אַז די דאָזיקע כאַרפּע זאָל זיך וואָס שנעלער ענדיקן.

אין מעשעך פון דער גאַנצער צייַט פון דער אָקופּאַציע האָבן די היטלעריסטן זיך באַמיט מיט דער הילף פון אַ שווינדלערישער פּראָפּאַגאַנדע געפירט אין דער פּוילישער שפּראַך, צו פאַרמיעסן די יידן אין די אויגן פון דער פּוילישער באַפעלקערונג. די אַנטיסעמיטישע פּראָפּאַגאַנדע האָט געהאַט פאַר אַ ציל אָפּצוּווענדן די אויפמערקזאַמקייַט פון דער פּוילישער באַפעלקערונג פון איר פאַקטישן שרעקלעכסטן סוינע, דעם היטלערישן אָקופּאַנט. צו דעם ציל האָבן געדינט די שטענדיקע אַנטי־יידישע וואַנדער־אויסשטעלונגען א. נ. „די יידישע וועלט־פּעסט”. אין די קליינע יישוּווים און דערפער האָבן די דאָזיקע אויפגאַבע אויסגעפירט די עקל־האַפטע פּלאַקאַטן, אַזעלכע ווי זיי זייַנען באַשריבן דורך דאָווידלען.

20 פעברואַר: דער טאַטע איז הײַנט געווען אין קעלץ. ער האָט באַקומען אַ צוטיילונג אַף מעל, אָבער בלויז אַ העלפט, גוט איז דאָס.

אין פעברואַר 1942 האָט דער גובערנאַטאָר פון ראַדאָמער דיסטריקט, ערנסט קונדט, ווירקלעך פאַרקלענערט די צאָל שפּײַז־קאַרטן, וועלכע זײַנען געווען באַשטימט פאַר דער ייִדישער באַפעלקערונג פון 337 טויזנט אַף 200 טויזנט, פאַרקלענערנדיק אויסער דעם די שפּײַז־פּאָרציעס אַף 50 פּראָצענט. ביז איצט האָבן זיי קוים באַקומען 100 גראַם ברויט טעגלעך און 200 גראַם צוקער כוידעשלעך אַף אַ פּערזאָן. די אָקופּאַציע־מאַכט האָט אָנגעגעבן, אַז די דאָזיקע אײַנשרומפּונג איז אַ רעזולטאַט פון דעם נישט צושטעלן דורך דער פּוילישער דאָרפישער באַפעלקערונג די באַשטימטע קאָנטינגענטן פון לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן. אין דער ווירקלעכקייט איז די הויפּט־סיבע דערפון געווען דער באַשלוס, וועלכער איז אָנגענומען געוואָרן דעם 20־טן יאַנואַר 1942 אַף דער קאָנפערענץ אין הויפּט - זיכערהייטס - אַמט פון רייך (R.S.H.A.) אין בערלין וועגן צוטרעטן צו אַ מאַסן־עקסטערמינאַציע פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין די אָקופּירטע לענדער פון אייראָפּע.

24 פעברואַר: הײַנט איז אויך געפאָרן דער טאַטע קיין קעלץ צו דערוויסן זיך וועגן דעם אַרויסשיקן און ווען ער דאַרף קומען נאָך דעם מעל. שפּעט אין אָוונט איז דער טאַטע געקומען און געזאָגט, אַז מאָרגן פאָרט ער נאָך דעם מעל. ער האָט אויך באַקומען 30 קילאָגראַם מאַרמעלאַד און 15 קילאָגראַם צוקער. מיר האָבן זיך דערפרייט, ווײַל קיינמאָל האָבן מיר נישט באַקומען די דאָזיקע פּראָדוקטן. וועט כאָטש זײַן צו קאַווע. אומזיסט האָבן מיר זיך געפרייט, ווײַל דאָס אַלץ איז געוואָרן פאַרקויפט, נישט צעטיילט, וואָרעם דאָס געלט איז געווען נויטיק פאַר עפּעס אַ געמיינזאַמען ציל.

25 פעברואַר: פאַרנאַכט איז דער טאַטעשי געקומען צו פאָרן מיט דעם מעל. עס מאַכט אויס 3 קווינטאַל, בלויז פאַר די אַרויסגעשיקטע, און ווייצנמעל איז אינגאַנצן נישטאָ.

27 פעברואַר: דער טאַטעשי איז הײַנט געווען אין קעלץ, צו דערוויסן זיך וועגן דעם אַרויסשיקן, צי מען וואָלט נישט געקאָנט אָפּלייגן דאָס אַרויסשיקן פון די דערפער באַטש אַף 2 כאַדאָשים.

אָבער ער האָט גאָרנישט דערליידיקט ווײַל אַלע פּאַפּירן זײַנען שוין אונטערגעשריבן דורכן סטאַראָסטע צום אַרויסשיקן. עס איז נאָך דאָ אַ ביסעלע האָפֿענונג אַף אָפּלייגן. דער טאַטעשי האָט זיך אָפּגעשמועסט מיטן פּרעזעס פֿון דאַלעשייִץ, אַז אויב ער וועט צושיקן מאָרגן אַ שליעך איז בלײַבן מיר אַפֿן אָרט, און טאָמער נישט איז וועלן מיר אַרויסגעשיקט קיין ביעליני. דער דאָזיקער פּרעזעס האָט באַדאַרפֿט דאָס דערליידיקן דאָרט אין קרײַז־אַמט. דער טאַטעשי האָט אים איבערגעלאָזט דערויף געלט. מיר האָבן געסאַפּעקט, ווײַל ס'איז פֿאַרבליבן דערויף זייער אַ קורצע צײַט, און צווייטנס די פּאַפּירן זײַנען שוין בלויז צום אַרויסשיקן צו די ראַטן פֿון די יודענעלטסטע. די מאַמעשי האָט געזאָגט, אַז מיר וועלן אַרויספֿאָרן קיין באַדזענטין צו דער מומען. דער טאַטעשי האָט דערציילט, אַז אין אַנדערע גמינעס מוז מען צו עטלעכע ייִדישע הײַזער אײַנקוואַרטירן 34 מישפּאָכעס, פֿון דער שכײַנישער גמינע אויך.

28 פֿעברואַר: פֿון סאָמע אינדערפֿרי האָבן מיר מיט אומגעדולד געוואַרט אַף דעם שליעך, אָבער ער איז נישט געקומען. מיר האָבן זיך שוין איבערגעענטפֿערט דעם כעסעד פֿון גאָט, מיר זײַנען שוין אַף אַלץ צוגעגרייט מיט אָפֿענע אָרעמס. נאָכמיטאָג איז דער טאַטעשי אָוועקגעגאַנגען קיין באַדזענטין, ער האָט געזאָגט, אַז עס דאַרף קומען אַ פֿור היַינט אָדער מאָרגן נאָך די זאַכן. אין אָוונט איז דער טאַטעשי געקומען צו פֿאָרן מיט אַ פֿור, איך האָב געהאָלפֿן אַרײַנפֿירן דאָס פֿערד אין שטאַל, דערנאָך האָבן מיר אָנגעהויבן צוגרייטן די זאַכן צום פּאַקן. מיר האָבן אויסגעקליבן קאַרטאָפֿל אַרײַנצושיטן אין זעק. דאָס האָט פֿאַרנומען ביז 1 באַנאַכט, שלאָפֿן האָט זיך מיר נישט געוואָלט. מיר האָבן אויך צענומען אײַן בעט. קײנער האָט זיך נישט געלייגט שלאָפֿן, אַלע האָבן געדרימלט, ווײַל דער טאַטעשי האָט באַדאַרפֿט אָפּפֿאָרן אַרום 3. איך און דער ברודער האָבן זיך אַ ביסל צוגעשפּאַרט אין בעט. ווען מען האָט אויפֿגעלאַדעוועט אַף דער פֿור האָב איך גאָרנישט נישט געהערט, איך האָב נאָר געהערט ווי די מאַמעשי האָט געזאָגט, אַז ווען דער טאַטעשי איז אַרויסגעפֿאָרן פֿון הויף איז דער דישעל פֿאַרזונקען

אין אַ שניי־אַנשיט און ער האָט זיך לאַנג געמוטשעט ביז ער האָט אַרויסגעשלעפּט דעם שליטן.

1 מערץ: ווען דער טאַטעשי איז אַוועקגעפאָרן, האָבן מיר אַלע זייער איבערגעקלערט צי ער איז בעשאָלעם אַריבערגעקומען. שטייענדיק אַפן הויף איז צוגעקומען איינער אַף אַ ראָווער און מיר איבערגעגעבן אַ בריוול פון באַדזענטין. מיר האָבן זיך זייער דערפרייט, ווײַל אַלץ איז אין אָרדענונג, און דער טאַטעשי וועט אָוונט־צו קומען. דער טאַטעשי איז געקומען גלײַך נאָך מיטאָג און געזאָגט, אַז דער לאָקאַטאָר פון דער מומען וויל נישט זייער אַרויס פון איין ווינונג. דערווײַל האָט דער טאַטעשי אַרײַנגעשיט די קאַרטאָפל אין קעלער פון לאָקאַטאָר און פאַרשלאָגן מיט טשוועקעס. דאָס בעט האָט ער אויך דאָרט אַוועקגעשטעלט.

3 מערץ: דער טאַטעשי איז הײַנט געפאָרן קיין קעלץ אוים־צוקויפן די מאַרמעלאַד מיטן צוקער, אָבער ער האָט זיי נישט גע־בראַכט ווײַל ער האָט נישט געהאַט קיין פור, ער וועט זיי ברענגען ערשט פרייטיק. וועגן דעם אַרויסשיקן האָט ער קיין שום נײַם נישט געזאָגט.

5 מערץ: דער פעטער פון באַדזענטין האָט געבעטן דעם טאַטן ער זאָל פאַר אים קויפן 1 קווינטאַל קאָרן. ער האָט דאָס פאַר אים געקויפט און הײַנט אָפּגעפירט, ער האָט אויך גענומען פאַר זיך אַנדערטהאַלבן קווינטאַל קאַרטאָפל. דער טאַטעשי איז אַוועקגע־פאָרן פרי, מיר זײַנען שוין נישט געשלאָפן. אַרום 4 אַזייגער איז געקומען אַ ייִדיש מיידל זיך האַלטן אַן אייצע, ווײַל זיי האָבן אָפּ־געגעבן דאָס פעלד דעם סאָלטיס און איצט איז געקומען אַ צווייטער, אַזאַ וואָס האָט קיין ערד נישט, מיט פּאַפּירן פון דער גמינע און וויל אַז זאָלמען זאָל זיי אים אונטערשרײַבן, אָבער ער איז נישטאָ, ווײַל ער איז אַוועקגעגאַנגען קיין ביעליני. זי איז געקומען, ווײַל זי האָט געוווסט אַז דער פעטער גייט קיין ביעליני, זי האָט געוואָלט זאָגן איר פאָטער זאָל קומען, אָבער דער פעטער איז שוין נישט

געוועזן. דער וואָס איז צו זיי געקומען דערלויבט זיי נישט צו פֿאַרקויפֿן קיין שטרוי, היי, מיסט און אַנדערע זאַכן. ווען דער פּעטער האָט זיך צוריקגעקערט איז דער טאַטעשי שוין געהאַט געקומען. דער פּעטער האָט דערציילט אַז די זשאַנדאַרמעריע האָט געזאָגט, אַז ס׳איז דערלויבט זיך איבערצוקלײַבן קיין באָדזענטין, קיין דאַלעשיצי און בעיליני און מען מעג אַלץ מיטנעמען מיט זיך.

שוין אין אָנהייב 1942 איז מען אין ראַדאָמער דיסטריקט צוגעטראָטן צו קאָנצענטרירן די יידן אין די פֿון פֿריער באַשטימטע ערטער, וועלכע האָבן זיך געפֿונען באַ באַן־קנופּן, אָדער באַ הויפּט־טראַקטן. דאָס איז געווען ענג פֿאַרבונדן מיט דעם פּלאַנירטן דורכן אָקופּאַנט אַרויספֿירן די יידישע באַפֿעלקערונג אין די אומקום־לאַגערן, וועלכע זײַנען געווען באַשטימט פֿאַר דעם דיסטריקט אַף סאָף זומער און האַרבסט פֿון יאָר 1942.

די איבערזידלונגס־אַקציע פֿאַר קאָנצענטרירן איז אין אַלע קרייזן פֿון דיסטריקט פֿאָרגעקומען אין צוויי עטאַפּן. דער ערשטער עטאַפּ איז באַשטאַנען אין צונויפֿנעמען די יידישע באַפֿעלקערונג פֿון די קלענערע יישובֿים און דערפֿער אין די גרעסערע ערטער. דאָס איז פֿאָרגעקומען פֿון יאַנואַר ביז פֿרילינג און זומער 1942. דער צווייטער עטאַפּ איז באַשטאַנען אין צונויפֿזאַמלען די יידן פֿון אַ גאַנצער רײַ קלענערע און מיטעלע שטעט אין איין גרויסער שטאָט, וועלכע האָט זיך שוין אומבאַדינגט באַדאַרפֿט געפֿינען באַ אַ באַן־ליניע.

די דאָזיקע אַקציע איז דורכגעפֿירט געוואָרן אַפֿן סמך פֿון אַ פֿאַראָרדענונג פֿון גובערנאַטאָר פֿון דיסטריקט, ע. קונדט, פֿון 23־טן פֿעברואַר 1942. די דאָזיקע פֿאַראָרדענונג האָט פֿאַרויסגעזען פֿאַר יידן, וואָס פֿאַרלאָזן דאָס געטאָ, באַנוצן זיך מיט פּריוואַטע וואָגנס, און באַזונדערס מיט פֿויערישע פֿורן אַף עפֿנטלעכע וועגן, ווי אויך פֿאַר נישט־יידן, וועלכע באַהאַלטן אויס יידן, אָדער טיילן זיי צו הילף — איין שטראָף: טויט.

פֿאַר דאָווידלען האָט דער ערשטער עטאַפּ באַטײַט דאָס איבערטראָגן זיך פֿון קראַינאָ קיין באָדזענטין, און דער צווייטער עטאַפּ — דאָס איז סוכעדניאָוו.

8 מערץ: דער פּרעזעס פֿון דעם ראַט פֿון די עלטסטע האָט צוגעשיקט אַ בריוול, אַז דער טאַטעשי און אַנדערע זאָלן קומען קיין ביעליני; זיי דאַרפֿן הײַנט אָפּקלײַבן ווינונגען פֿאַר די יידן. דער טאַטעשי איז אַוועקגעגאַנגען מיט נאָך עטלעכע. אָוונט־צו זײַנען אַלע צוריקגעקומען. זיי האָבן צוגעטיילט צו יעדן יידן איינע אָדער צוויי מישפּאָכעס. אָפּהענגיק פֿון דער ווינונג. איין ייד האָט זיך געקריגט מיטן טאַטן איבער עפּעס, אָבער דערנאָך האָט ער זיך איבערגעבעטן. דער טאַטעשי האָט געזאָגט, אַז מאָרגן וועט ער פֿאָרן מיט איין פֿור קיין באָדזענטין.

9 מערץ: איין פויער האָט גענומען באַ אונדז פאַרשידענע זאַכן, וועלכע זײַנען אונדז נישט נויטיק, ער דאַרף הײַנט געבן דערפאַר אַ פור. איך בין געגאַנגען מיטן ברודער באָרגן אַ שליטן. מיר האָבן אים געבראַכט און אָנגעהויבן פאַרפאַקן די זאַכן. די קליינע שוועסטער דאַרף אויך פאָרן. ווען דער שליטן איז שוין געווען גרייט, בין איך געגאַנגען ער זאָל קומען מיטן פערד, ער איז גלײַך געפאָרן. נאָך מיטאָג איז דער טאַטעשי צוריקגעקומען.

10 מערץ: גאַנצפרי בין איך אַוועק באַשטעלן אַ פור. איך האָב זיך צונויפגערעדט מיט אַ פויער, ער וועט נעמען אייניקע זאַכן פון שטוב און מאָרגן וועט ער פאָרן. ווען איך בין געקומען אַהיים האָב איך געטראָפן דעם קוזין וועלכער איז נאָר וואָס געקומען פון באָד-זענטין. גייענדיק צוריק אַהיים האָב איך אָפּגעטראָטן נאָכן אײַזער-נעם אייוועלע ווייל עס איז געווען אַוועקגעבאָרגט. וואָרעם אויב מיר דאַרפן אַרויספאָרן קאָן עס אונדז צונויץ קומען. אין אונדזער דאָרף איז קימאַט נישטאָ קיין מענטש וואָס זאָל אונדז נישט באַ-דויערן. אייניקע ווילן אַפילע נישט קומען צו אונדז, ווײַל זיי זאָגן, אַז זיי ווילן נישט צוקוקן עמעצנס אומגליק. דער קוזין האָט מיך געבעטן איך זאָל מיט אים פאָרן נאָך דער מאַשין. פאַרנאַכט בין איך געפאָרן מיטן שליטן. אַף דעם שליטן האָט ער אַרויפגעלייגט דאָס טישל פון דער מאַשין און אַ פערטל קווינטאַל קאַרטאָפל און איך בין אַוועקגעפאָרן אַהיים, און ער איז געבליבן און איך האָב באַדאַרפט נאָך איין מאָל קומען. ווען איך בין געקומען, איז דאָס אָוונטברויט שוין געווען גרייט. איך בין שוין נישט געגאַנגען נאָר דער ברודער איז געגאַנגען. נאָך דעם אָוונטברויט זײַנען זיך צונויפ-געקומען באַ אונדז פיל פויערים, זיי זײַנען געקומען אונדז באַזוכן, ווײַל מיר וועלן שוין נישט זײַן. אַז איך האָב אַ טראַכט געטאָן, אַז מיר זײַנען געצוווּנגען פונדאַנען אַוועקצופאָרן, האָב איך געמוזט אַרויסגיין אַף דעם הויף, און איך האָב זיך אַזוי צעוויינט, אַז איך בין געשטאַנען מער פון אַ האַלבע שאָ און געשלוכצט. באַרויִקנדיק זיך אַביסל בין איך אַרײַנגעגאַנגען אין שטוב. די פויערים זײַנען זיך אַ ביסל צעגאַנגען, עס זײַנען נאָך פאַרבליבן צוויי וועלכע האָבן

געהאַט בעקאַוואָנע צו קויפן דאָס שטעלעכל. איינער האָט זיך אויסגעגלײַכט מיטן טאַטן און מאָרגן האָט ער באַדאַרפט קומען דאָס צענעמען.

11 מערץ: דער ברודער מיטן קוזין זײַנען פריער אוועק קיין באַדזענטין. דער פורמאַן איז געקומען אַרום 7. מיר האָבן אָנגע־הויבן פּאַקעווען די זאַכן אַפן שליטן. ווען דער פורמאַן איז אָפּגע־פאָרן, איז אין שטוב געוואָרן ווי אין אַ טונעל, אַזוי איז עס געוואָרן אין מעשעך פון עטלעכע שאָ. אַפן דאָרף אַז מ'האָט עפּעס געקויפט איז עס שטענדיק ביליקער ווי אין שטאָט. איצט דאַרף מען זיך באַזאָרגן מיט שפּײַז, אַזוי לאַנג ווי מיר זײַנען נאָך דאָ, ווײַל שפּע־טער וועט זײַן אַ סאַך שווערער. איך בין געגאַנגען מיט דער מאַ־מעשי צו איינעם אַ פויער נאָך אַ שטיקל האָלץ און נאָך עפּעס אַנדערש אויסקאָמבינירן אַ ביסל ביליקער. די מאַמעשי האָט פאַר־קויפט צו איינער אַ פויערטע אַ טישטעך, אויך פאַר שפּײַז. פאַר־איינוועגס האָבן מיר אויך גענומען באַ איר אַ ביסל קאַרטאָפל. אַז מיר האָבן זיך צוריקגעקערט אַהיים איז מען שוין געהאַט געקומען צו צענעמען דאָס שטעלעכל. אין דער היים איז געבליבן די מאַמעשי, און איך בין געגאַנגען אָפּנעמען אַ כויוו וואָס איז נאָך צוגעקומען פאַרן טיש. דאָס שטעלעכל האָט מען אָנגעהויבן צענעמען ערשט שפּעטער, ווײַל ער האָט נישט געהאַט ווער עס זאָל אים צוהעלפן. איך האָב צענומען דעם צובוי צום שטעלעכל, וועט מען כאָטש האָבן צו הייצן אַ פּאָר טעג. אין אַ פּאָר שאָ איז פון שטעלעכל קײַן סימען נישט געבליבן. אין שטוב איז געוואָרן זייער אומעטיק, איך האָב שוין אויסגעקוקט אַז מיר זאָלן אַוועקפאָרן פונדאַנען. נאָכ־מיטאָג האָט דער פעטער געדונגען אַ פור קיין ביעליני, ער דאַרף שוין אָפּפאָרן. דאָס געזעגענען זיך מיט זיי איז געווען פריקרע. איך האָב אים געהאָלפן פּאַקעווען די פּאָר טראַנטעס אַף דער פור. דער הײַנטיקער אָוונט איז געווען זייער אַ פריקרער, ס'איז קיינער נישט געווען, בלויז איך, די מאַמעשי און דער טאַטעשי.

12 מערץ: דער טאַטעשי האָט מיך אויפגעוועקט זייער פרי. איך בין אויפגעשטאַנען און דער טאַטעשי איז געגאַנגען וועקן דעם

פורמאַן. דער טאַטעשי איז באַלד געקומען, ער האָט געזאָגט, אַז דער פורמאַן איז גאָר נישטאָ אין דער היים, מיר װעלן מוזן װאַרטן ביז אינדערפרי און דינגען עמעצן אַנדערש, און דאָ איז ערשט 4 אַזייגער. די מאַמע האָט אײַנגעהייצט און מיר זײַנען געזעסן און זיך געוואַרעמט. עס האָט שוין אָנגעהויבן װערן ליכטיק, װען עמעצער האָט אָנגעהויבן קלאַפּן אין לאָדן. דאָס איז געװען דער פורמאַן, װאָס דער טאַטעשי איז אים געגאַנגען װעקן. ער האָט זיך געפרעגט, פאַרװאָס דער טאַטעשי איז נישט געקומען נאָך אים, ער האָט געזאָגט, אַז ער פאָרט. מיר האָבן זיך דערפרייט, מען װעט נישט דאַרפן גיין זוכן עמעצן אַנדערש, מיר האָבן געבראַכט צו פירן דעם שליטן און זיך אָנגעהויבן גרייטן צום אָפּפאָר. אין אַ שעה אַרום האָט ער געבראַכט צו פירן דאָס פערד. איך בין געגאַנגען פאָרויס אָן דעם באַנד. װען איך בין אַרויסגעגאַנגען האָב איך קיין װאָרט נישט געקאָנט אויסרעדן אַזוי האָט מיר דאָס האַרץ צונויפגעדריקט. באַ אַ פינף קילאָמעטער בין איך געגאַנגען אינגאַנצן באַװוסטלאָז, נישט װיסנדיק אַף װאָס פאַר אַן אויפן איך בין אַזוי שנעל געגאַנגען. דעם גאַנצן װעג האָט די פור מיך נישט געקאָנט דעריאָגן. גייענדיק מיטן װעג האָב איך זייער געציטערט, װען גאָט באַהיט עמעצער זאָל אונדז טרעפן, דאַן... אַ דאַנק גאָט מיר זײַנען דערפאָרן בעשאָלעם. װען אַלץ איז געװאָרן אײַנגעשטעלט האָבן מיר אָפּגעגעסן פרישטיק. נאָכן מיטאָג האָבן מיר אַרויפגעטראָגן אַפן בוידעם פאַרשידענע נישט נויטיקע דערװײַל זאַכן, װאָס איז אין שטוב נישט נויטיק.

לויט דער פאַראָרדענונג פון גענעראַל-גובערנאַטאָר ה. פראַנק פון 23-טן נאָװעמבער 1939 האָט פון 1-טן דעצעמבער 1939 די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג (פון 10 יאָר אָנהייבנדיק) באַדאַרפט טראָגן אַפן רעכטן אַרבל פון אויבערשטן מאַלבעש אַ ספּעציעלן װײַסן באַנד פון 10 צענטימעטער די ברייט מיט אַ בלויען מאָגן-דאָװיד.

13 מערץ: כאָטש מיר זײַנען ערשט געקומען צו פאָרן זײַנען מיר נישט װי קיין פרעמדע אין באָדזענטין, יעדער באַהאַנדלט אונדז זייער גוט, װי ברידער; װעגן דער מומען מיטן פעטער איז שוין אָפּגערעדט.

16 מערץ: אין דער היים איז געווען אַנדערש ווי דאָ. שטענ־דיק איז געווען עפּעס צו טאָן, און דאָ גיי איך אַרום אַף דער גאַס און קום צוריק, וואָרעם וואָס וועל איך טאָן אַף דער גאַס. זייענדיק אין דער היים האָט עמעצער געזאָגט, אַז אין קראַינאָ זײַנען דער־שאָסן געוואָרן 4 יִידישע מענטשן, וועלכע זײַנען געגאַנגען אין דער ריכטונג פון קעלץ. צוויי מענטשן זײַנען געוואָרן פאַרוווּנדעט מיט אַ באַגנעט, און צוויי, וועלכע זײַנען געווען אַ טאַטע מיט אַ זון, אַף טויט. הערנדיק אַזעלכע גרוילן אַן אַ סאַף, צי קאָן מען לעבן אַן פּאַכעד און רויִק? ווען הערנדיק דאָס הויבט אַן דער מענטש ווערן שרעקעוודיק.

די זשאַנדאַרמעריע איז הײַנט געקומען צו פאָרן, אָבער אַלץ איז געווען רויִק. עס זײַנען הײַנט געקומען באַקאַנטע פון קראַינאָ, אייניקע זײַנען געקומען, ווײַל זיי האָבן מוירע געהאַט צו זײַן, ווײַל ס׳איז געקומען אַ שטראָף - עקספּעדיציע נאָכן קאָנטיגענט און זיי נעמען צו יעדעס ביסל טוווּע און אויב ס׳איז נישטאָ שלאָגן זיי שווי־דערלעך און דאָס אָן אונטערשיד, צי אַ פרוי, צי אַ מאַן. דער טאַ־טעשי איז הײַנט אַוועקגעגאַנגען קײַן קראַינאָ, דאָרט וועט ער אי־בערנעכטיקן, און מאָרגן וועט ער פאָרן קיין קעלץ.

17 מערץ: פאַרשידענע ראַיוינעס פּלאָנטערן זיך אין מײַן מויעך. צי וועט דער טאַטעשי האָבן אונטערגעשריבן דעם פּאַסיר־שיין, ווען ער וועט קומען, און אַז ער וועט נישט האָבן אונטערגע־שריבן דעם פּאַסירשיין? צײַטנווײַז זײַנען מיר אונטערגעקומען גע־דאַנקען אינאַגנצן אָן שום זין. אַ גאַנצן טאָג האָב איך אַרויסגעקוקט צי דער טאַטעשי גייט נישט. איך האָב זיך געלייגט שלאָפן און דער טאַטעשי איז נאָך נישט געווען. דורכן שלאָף האָב איך דערהערט, אַז דער טאַטעשי איז שוין דאָ, איך האָב זיך אָנגעטאָן און אַרײַנ־געגאַנגען אין קיך. דעם פּאַסירשיין האָט מען דעם טאַטן אונטערגע־שריבן, אויסשטרײַכנדיק באַדזענטין. גילטיק איז ער נאָר דינסטיק און פרײַטיק ביז דעם 1-טן אַפּריל. אַף אַזאַ אויפן באַמיען זיי זיך צו באַגרענעצן די יִידן, אַז זיי זאָלן אינגאַנצן אויסשטאַרבן מיט אַ הונגער־טויט. אַ קילאָגראַם קאָרן קאָסט שוין אין דעם יִידישן קוואַר־

אַ מיליאָן קינדער, אַזוי ווי די, זיינען געטריבן געוואָרן צום טויט אין וואַגאָנען פאַר סקאָט.

טאל 9 זל., א קילאגראם קארטאפל 3.20 זל. אזעלכע שוידערלעכע פרייזן זיינען אנגעוואקסן אף שפייז־פראדוקטן. איצט ערשט וועט דער ארעמער שטאנד אויסשטארבן פון הונגער.

אין שטעטל באדזענטין האט ביז דער מילכאמע געוווינט בא א טויזנט ייִדן, וועלכע האבן זיך הויפטזעכלעך פארנומען מיט שוסטעריי, שטעפעריי, שניידעריי, ווי אויך מיט קליין־האנדל. אין דער צייט פון דער אקופאציע איז די צאל ייִדן אין באדזענטין באדייטנדיק אויסגעוואקסן אין צוזאמענהאנג מיט דעם איבערפירן אהער די ייִדישע באפעלקערונג פון פלאצק, און שפעטער פון די ארומיקע דערפער. אזוי איז אין יאר 1940 געווען אין באדזענטין בא א 1.400 ייִדן און אין מיי 1941 שוין בא 3.700 ייִדן. עס איז דעריבער קיין שום וואונדער נישט, וואס עס האט דא געהערשט שרעקלעכע וווינונגס־באדינגונגען און אין רעזולטאט דערפון אויך סאניטארע. די מערהייט פון דער באפעלקערונג איז דא פאשעט אויסגעגאנגען פון הונגער.

אין באדזענטין איז נישט געווען קיין געטא אין זין פון א ייִדישן וווינונגס־קווארטאל, וואס איז אינגאנצן אויסגעטיילט און הערמעטיש אפגעשניטן פון דער אויסערלעכער וועלט. אין ראדאמער דיסטריקט טרעפן מיר זיך מיט פאקטן פון דעם מין, ווי לעמאשל, אין שידלאוויעץ, אז די אקופאציע־מאכט אנערקענט דאס גאנצע שטעטל אדער ייִשעוו אלס א געטא.

18 מערץ: היינט איז געווען דער קאמיטעט וואס טיילט צו ייִדישע מישפאכעס צו גערוימערע וווינונגען. אונדז האט ער אויך צוגעטיילט צום לאקאטאר פון דער מומען. אין אנפאנגס האט ער זיך אנגעהויבן קעגנשטעלן, אבער ער האט געמוזט נאכגעבן. מיר האבן ארייגעשטעלט א שענקל און אלץ טוען מיר שוין דא.

19 מערץ: היינט גייען ארום עפעס אזעלכע קלאנגען, אז זונ-טיק דארפן קומען זעקס וואכפאסטנס פון דער פוילישער פאליציי און די זשאנדארמעריע. אייניקע זאגן, אז זיי וועלן מאכן אן אבלאווע, אנדערע עפעס אנדערש אבער קיינער ווייסט נישט גענוי. קלאר, אז נישט אף קיין אריער אן אבלאווע נאר אף ייִדן. יעדער גייט ארום צערודערט טראכטנדיק ווו זאל מען זיך דא באהאלטן. און געפינען א וועלכעס ס'איז זיכער ארט. אבער ווו קאן מען זיך איצט פילן זיכער ביכלאל אין ערגעץ נישט.

22 מערץ: עס איז שוין אנגעקומען דער דאזיקער איימעדי-קער זונטיק. די זשאנדארמעריע מיט דער פאליציי זיינען געקומען

צו פאַרן אָבער נישט אַף קיין אָבלאַווע. מיר האָבן נישט געוווּסט צוליב וואָס זיי זײַנען געקומען. איבערלעבנדיק אַ שווידערלעכע שרעק האָבן מיר געוואַרט אַף עפּעס אַ מינוט, נישט וויסנדיק וועלכע. יעדע רעגע בין איך אַרויסגעגאַנגען פאַרן טויער, עס איז געווען אַזוי שטיל ווי אַלע זאָלן האָבן אויסגעשטאָרבן, בלויז די זשאַנדאַרן האָבן געשפּאַנט אַהין און צוריק. שטייענדיק פאַרן טויער האָב איך זיך דערוווּסט, אַז זיי מאַכן רעוויזיעס באַ ייִדן. אַף דער גאַס האָב איך נישט געוואַגט אַרויסצוגיין. ווען זיי האָבן געמאַכט אַ רעוויזיע באַ עטלעכע ייִדן געפינענדיק דאָרט פאַרשיידענע סכוירעס זײַנען עטלעכע פון זיי אָפּגעפאָרן, און די רעשט איז געבליבן. זוכנדיק לעערעד נאָך אַ שאָ זײַנען די אויך אָפּגעפאָרן. באַ די וואָס מ'האָט געפונען פאַרשיידענע שפּעקולאַנטישע סכוירעס האָט מען אָפּגעפירט אין אַרעסט. די קאָנפיסקירטע סכוירעס האָבן זיי פאַרנומען אַף אַ לאַסט-אויטאָ, נישט באַלאַמוטשענדיק לאַנג האָבן זיי זיך צוריק אומגעקערט. די אַרעסטירטע האָבן זיי פאַרנומען קיין ביעליני.

23 מערץ: דער טאַטעשי איז געגאַנגען קיין קראַינאָ, ווײַל מיר האָבן דאָרט אָפּצונעמען אַ פּאָר זלאָטעס. מיר האָבן שרעקלעך איבערגעקלערט, צי דער טאַטעשי איז דורכגעגאַנגען בעשאָלעם. מיר זײַנען אָפּגעקומען בלויז מיט דעם איבערקלערן נישט וויסנדיק געגנוי.

24 מערץ: דעם גאַנצן טאָג האָבן מיר אויסגעקוקט דעם טאַטן, נאָר ער איז נישט געקומען. איך האָב זיך שוין געלייגט שלאָפן ווען עמעצער האָט געזאָגט, אַז דער טאַטע איז געקומען, איך האָב זיך גלײַך אָנגעטאָן און אַרײַן אין צווייטן צימער. דער וועג איז אַריבער בעשאָלעם, דער טאַטעשי האָט געקויפט 1 קווינטאַל קאַרטאָפל און פרײַטיק וועט מען זיי ערשט ברענגען.

27 מערץ: באַלד אינדערפרי איז ער געקומען מיט די קאַרטאָפל, און איך בין געגאַנגען קויפן פאַר דעם דאָזיקן פויער אַ ביסל קאַרטאָפל-שאָלעכץ. אַרויסגייענדיק אַף דער גאַס גיב איך אַ קוק:

מענטשן לויפן ערגעץ אָן אַ סאָף, בין איך אויך געלאָפן, לויפנדיק אַזוי האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די אַרעסטירטע יידן קערן זיך אום צוריק. אַפן וועג האָב איך קיינעם נישט געטראָפן, ווייל זיי זיינען שוין אַוועק אַהיים, בין איך אַוועקגעגאַנגען דאָרט צו זיי. די פרייד וועלכע איז געווען איז נישט צום באַשרייבן. אין דער וווינונג זיינען זיך צונויפגעקומען אַזוי פיל מענטשן, אַז ס'איז אוממעגלעך געווען זיך אויסצודרייען. ווען אַלע זיינען שוין געקומען האָבן זיי געזאָגט, אַז איינעם האָט מען דערשאָסן ווייל ער האָט זיך נישט געוואָלט מוידע זיין צו גאָרנישט.

28 מערץ: איין אומגליק איז ווייניק, נאָר עס מוזן זיך צונויפקומען עטלעכע מיטאַמאָל. און ערשט דעמאָלט דערדריקן זיי דעם מענטשן. נישט גענוג, וואָס מיר זיינען אַרויסגעשיקטע, וואָס מיר זיינען אינגאַנצן רוינירט, האָט מען נאָך היינט אַראָפּגעריסן דאָס שלעסל פון שטאַל און אַרויסגעגאַנוועט קימאַט אַלץ וואָס איז געווען. — אויפכאַפּנדיק זיך האָב איך געהערט, ווי די מומע זאָגט, אַז מען האָט אונדז באַגאַנוועט. איך האָב עפּעס אַרויפגעכאַפּט אַף זיך און אַרויס. מען האָט צוגענומען פון שטאַל דריי גענדז, צוויי אונדזערע און איינע דעם פעטערס, 15 קילאָ קאָרן, 5 קילאָ מעל און 8 לאַבנס ברויט. בלויז איין גאַנדז איז געווען דעם פעטערס און דאָס אַלץ איבעריקע אונדזערס. אַף אונדזער קריטישער לאַגע פעלט נאָך דאָס אומגליק. וואָס נאָר מיר האָבן פאַרמאָגט האָט מען אונדז צוגעגאַנוועט, עס איז נישט איבערגעבליבן אַפילע קיין שטיקל ברויט. איך קאָן זיך אַפילע נישט באַהערשן אַזוי האָב איך זיך איבערגענומען, איך האָב אַפילע קיין וואָרט נישט געקאָנט אַרויסברענגען, אַזוי האָט מיר אין האַרץ פאַרקלעמט. דער שאָכן האָט געזאָגט מען זאָל נישט קלאָגן נאָר עפּעס טאָן, ווייל פון קלאָגן וועט גאָרנישט אַרויסקומען. בא דער גאַנצער סצענע איז געשטאַנען איינער פון פלאָצק, די מומע האָט געזאָגט, אַז ער איז באַנאַכט אַרויסגעגאַנגען און איז געווען אַ שוטעף, אָבער ער האָט געלייקנט. איך האָב געזאָגט מען זאָל גיין צו זיין ברודער וועט מען עפּשער געפינען אַ וועלכן ס'איז שפּור. דער טאַטעשי מיטן קוזין זיינען

גלײַך אַוועק. אין אַ פּאָר מינוט זײַנען זיי צוריקגעקומען, אַ שפּור איז פאַראַן, לעבן דער שטוב איז פול מיט בלוט. באַלד זײַנען מיר אַלע אַהין געגאַנגען. אין אָנהייב האָט ער נישט געוואָלט אונדז אַרײַנלאָזן נאָר מיט פּאָליציי. אָבער מיר זײַנען אַרײַנגעגאַנגען, גלײַך באַם אַרײַנגאַנג איז געלעגן אַ ברויט, מיר האָבן מער קײַן באַווײַזן נישט באַדאַרפט. מיר זאָגן אים: גיב אָפּ די גענדז, דאָס קאָרן, דאָס מעל, וואָס נאָר דו האָסט צוגענומען. ער האָט גאָרנישט פאַרלייקנט, ער האָט אָפּגעגעבן אַלץ. ס'האָט זיך געמאַכט אַ שרעקלעכער גערודער, יעדער איז געקומען זען. ווען מיר האָבן דאָס געבראַכט אין שטוב האָט זיך יעדער דאָך געפרייט. צוויי ברויטן פעלן, און די גענדז זײַנען שוין נישט לעבעדיק. איך בין נאָך געגאַנגען צו אים מיט דער באַבען און אָפּגענומען נאָך אַ קילאָ ברויט. די גאַנצע שטאָט ווייסט שוין פון דער גנייווע. דער פּאָליציי האָבן מיר נישט געמאָלדן, מיר האָבן נישט געוואָלט מאַכן דערפון קיין געברויך, מיר האָבן בלויז געמאָלדן אין דעם יודען־ראַט. עמעצער האָט געמאָלדן דער פּאָליציי און עס זײַנען געקומען צוויי פּאָליציאַנטן. דער טאַטעשי האָט נישט געהייסן מאַכן קיין פּראָטאָקאָל נאָר ער האָט געגעבן 25 זלאָטעס און זאָל זײַן שטיל, ווײַל דערנאָך קאָן ער אָנרעדן פאַרשיידנס.

29 מערץ: הײַנט איז געקומען איינער, וואָס באַ אים איז פאַרפאַלן געגאַנגען אַ באַליע און ער האָט זי אויך דערקענט באַ דעם זעלבן גאַנעוו. דערנאָך זײַנען נאָך עטלעכע געקומען צו אים אָבער זיי האָבן גאָרנישט נישט געפונען.

2 אַפּריל: באַנאַכט איז געקומען צו פאָרן די זשאַנדאַרמעריע און זיי האָבן צוריק פאַרנומען די וועלכע מען האָט דעמאָלט פרײַ־געלאָזט און צוויי פרישע. אין שטעטל האָט זיך געמאַכט אַ פרישע פּאַניק. אַרום 11 אַזייגער בין איך געגאַנגען זען ווי מען וועט זיי אָפּפירן קיין ביעליני. יעדער איינער איז געפאָרן אַף אַ באַזונדער פור און לעבן אים פּאָליציי.

5 אַפּריל: היַינט גייען אַרום קלאַנגען, אַז איינעם פון די פּאַרנומענע האָט מען דערשאָסן, און רעשט האָט מען אַרויסגע־שיקט קיין קעלץ.

6 אַפּריל: גאַנצפּרי איז געקומען איינער פון ביעליני האָט ער דערציילט, אַז ס׳איז עמעס וואָס מ׳האָט נעכטן געזאָגט, אַז איינער איז געוואָרן דערשאָסן. די פרוי און די מישפּאָכע ווייסן נאָך וועגן דעם גאָרנישט, נאָר ווען זיי וועלן זיך דערוויסן וועט זיך ערשט מאַכן אַ געשריי... אונדזער סיטואַציע ווערט פון טאָג צו טאָג ערגער, אַז מען וועט פּאַרנעמען איינעם וועט ער אויסגעבן 10 אַנדערע און אַלץ מער מענטשן גייען אין קייווער אַריין.

10 אַפּריל: אַנטקעגן אונדז האָט מען פּאַרנומען אַ מאַן מיט אַ פרוי און צוויי קינדער זיַינען געבליבן. ווידער הערט מען, אַז דער פאָטער פון די קינדער איז געוואָרן דערשאָסן מיט צוויי טעג פריער, אין אָוונט, און זי האָט מען אַרויסגעפירט קיין קעלץ אַ שווער קראַנקע. די זשאַנדאַרמעריע זיַיענדיק אין סלופּי האָט פּאַרנומען דריַי יידן און אין ביעליני האָט מען זיך מיט זיי צערעכנט (קלאָר אַז נישט עפּעס אַנדערש ווי דערשאָסן). אין דעם דאָזיקן ביעליני איז שוין אַף אַן עמעם פּאַרגאָסן געוואָרן אַ סאַך יידיש בלוט, איז שוין אַף עמעם געוואָרן אַ יידישער בייסוילעם. ווען וועט נעמען אַ סאָף צו דעם דאָזיקן שווידערלעכן בלוט־פּאַרגיסן? אויב עס וועט זיך אַזוי לענגער ציען וועלן די מענטשן פון דער בלויזער שרעק פאַלן ווי פליגן. עס איז געקומען צו אונדז אַ פויער פון קראַינאָ האָט ער דערציילט, אַז זיי האָבן דערשאָסן די טאָכטער פון אונד־זער געוועזענעם שאָכן, וויַיל זי איז געגאַנגען נאָך 7. עס גלוסט זיך מיר נישט גלויבן אָבער אַלץ קאָן זיַין מעגלעך. אַזאַ מיידל ווי אַ בלום אַז זי זאָל קאָנען ווערן דערשאָסן וועט שוין סיידן קומען די ענדע פון דער וועלט. עס זאָל נישט זיַין קיין איין רויקער טאָג. די נערוון האָבן זיך שוין אינגאַנצן אויסגעשעפּט, אַז איך הער עפּעס וועגן אַ וועלכן ס׳איז אומגליק קריכן מיר אַרויס די אויגן אין דרויסן און דער קאָפּ הייבט מיר אָן ווי טאָן, און דעמאָלט

בין איך אַזוי דערשעפּט ווי נאָך דער שווערסטער אַרבעט. נישט נאָר איך נאָר יעדער. נישט גענוג וואָס אין יענער מילכאָמע האָבן די קאָזאַקן דערשאָסן מיין טאַטנס פאָטער און ער איז געווען אַנוועזנד, האָט ער דאָך שוין געהאַט גענוג, ער איז דעמאָלט אַלט געווען 11 יאָר. איז איצט אַז ער דערזעט אַ דייטש וואָלט ער זיך אין אַ שפּאַלט פאַרשטעקט אַזוי איז ער צערודערט.

12 אַפּריל: הײַנטיקע נאַכט האָט מען צוגעגאַנוועט אַ קו באַ איין באַלעבאָס. די פּאָליציי האָט אַליין אָנגעהויבן דורכפירן אַן אויספאָרשונג. זי האָט געמאַכט אַ רעוויזיע באַ איין ייִדן פון פּלאָצק און זיי האָבן געפונען באַ אים עטלעכע רינדערנע און קעלבערנע פעלן, און מען האָט איך גלייך פאַרנומען. די זשאַנדאַרמעריע וועט שוין מאָרגן האָבן וואָס צו טאָן.

אין פעברואר און מערץ 1941 זײַנען קיין באָדזענטין אָנגעקומען 3 טראַנספּאָרטן (1700) ייִדן, אויסגעזידלטע פון פּלאָצק. אַ טייל פון זיי איז דאָ פאַרבליבן (באַ אַ 700). אין די דעמאָלטיקע באַדינגונגען פון באָדזענטין זײַנען פיל פּלאָצקער אומגעקומען פון הונגער און עפּידעמיעס. אין מעמאָריאַל פון דעם קאָמיטעט פון דער פּלאָצקער לאַנדסמאַנשאַפט אין וואַרשע פון 10־טן מײַ 1941 צום הויפּט־ראַט פון די עלטסטע פון ראַדאָמער דיסטריקט לייענען מיר צווישן אַנדערן: „און אין באָדזענטין איז די שטערבלעכקייט געווען מאַמעש אַן אַסטראָנאָמישע”. דער מעמאָריאַל ענדיקט זיך מיט דעם אַפּעל: „ראַטעוועט אונדזערע לאַנדסלײַט פון אומקום צוליב דעם הונגער און מאַגייפע”.

13 אַפּריל: אונדזערע שכיינים זײַנען הײַנט געקומען, אַז זיי וועלן אַרויסנעמען די שאַנק. עפּעס בעסערס האָבן מיר דאָך נישט געוואָלט, וועט זײַן איצט אַ ביסל גרוימער. מיר האָבן זיך מיט וואָס צו פרייען, דאָרט האָבן מיר איבערגעלאָזט פיר צימערן און דאָ פרייען מיר זיך מיט אַזאַ קלייניקייט, נאָר וואָס קאָן מען מאַכן, נישט מיר אַליין זײַנען דאָך פאַרשיקט נאָר נאָך צענדליקער טויזנטער מענטשן. נאָך מיטיק האָבן זיי צענומען די שאַנק. אַפן אָרט פון דער שאַנק האָבן זיי אַרײַנגעשטעלט אַ קיך־טיש, וועט איצט זײַן אַ ביסל באַקוועמער. נאָר אַצינד וועט מען אַוועקשטעלן אַ קיכל און אַלץ וועט זײַן אַ ביסל בעסער. דער טאַטע האָט געקויפט

מיט אַ שוטעף אַביסל מעל וועלן מיר באַקן ברויט אַף פּאַרקויף. דער דאָזיקער שוטעף האָט אַ גרויסן אויוון און דאָרט וועלן מיר באַקן.

14 אַפּריל: גלײַך אינדערפרי האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די זשאַנדאַרמעריע איז געקומען און פירט דורך רעוויזיעס בײַ ייִדן, און אַז זיי האָבן דרײַ פון איין שטוב צוגענומען. איצט מאַכן זיי רעוויזיעס בײַ אַנדערע. בײַ איין שנײַדער האָבן זיי געפונען זייער פיל סכוירעס און עטלעכע און צוואַנציק זאַקאַפּיאַנסקע פוטערס, און אים האָט מען גלײַך צוגענומען. זיי האָבן געמאַכט רעוויזיעס בײַ איבער אַ צענדליק ייִדן צונעמענדיק אַ סאַך סכוירעס. ווי האָבן געמאַכט אַ רעוויזיע בײַ אַ שאָכן, האָבן זיי בײַ אים צוגענומען אַלץ וואָס ער האָט נאָר פאַרמאָגט אַפילו שמוציקע וועש, גענוצטע אנצוגן האָבן זיי אויך פאַרנומען. זיי האָבן צוגענומען זאַכן אינ־גאַנצן נישט קיין שפּעקולאַנטישע. מיר האָבן זיך זייער געשראָקן זיי זאָלן צומאָל אויך צו אונדז נישט אַרײַנקומען, דער טאַטעשי איז אַרויסגעגאַנגען פון שטוב אָבער סיי ווי האָבן מיר מוירע כאָטש מיר האָבן גאָרנישט, אָבער בײַם פעטער וואָלט זיך עפּעס געפונען. אָבער גאָט האָט געהאָלפן, אַז זיי זײַנען פון שאָכן אַרויס־געגאַנגען און צו אונדז נישט אַרײַן. זיצנדיק אין שטוב האָב איך דערזען, ווי אַ פּאָליציאַנט איז דורכגעגאַנגען און צו דער מומען איז עמעצער אַרײַנגעגאַנגען. איך בין גלײַך אַרויס אַף די טרעפּ און דערהערט, אַז די דײַטשן זײַנען בײַ דער מומען און דער פּאָ־ליציאַנט איז אַרײַן דורכן הויף. גלײַך האָט דאָס האַרץ מיר אַזוי אָנגעהויבן צו קלאַפּן ווי מיט אַ האַמער. אין שטוב בין איך שוין נישט אַרײַן נאָר איך בין זיך פאַמעלעך אַוועק מיט דער גאַס. פאַרדרייענדיק אין אַ זײַטיק געסל האָב איך דערזען, אַז זיי גייען שוין אַרויף אויפן בוידעם, איך זאָג אָהאָ — זיי וועלן שוין צונעמען אונדזער ביסל קאָרן. איך האָב שוין נישט געוואַרט וואָס ווײַטער וועט זײַן, נאָר איך בין אַוועק ווײַטער. איך האָב געטראָפן דעם טאַטעשי, האָט ער שוין געוווּסט, אַז זיי זײַנען דאָ. זיצנדיק אין שטוב פון איינעם אַ באַקאַנטן האָב איך געטראַכט, אַז דאָרט איז

שוין פון אַלץ קיין סימן נישט פאַרבליבן. אין דעם איז אָנגעקומען דער קוזין און דערציילט, אַז זיי האָבן פאַרנומען זײַן ברודער און ער האָט געזען ווי זיי נעמען אַראָפּ די ראָם פון ראַוועך, און מער האָט ער גאָרנישט געזען. מײַן שרעק האָט זיך נאָך פאַרגרעסערט ווען איך האָב דערהערט, אַז מען האָט דעם קוזין צוגענומען. דער קוזין האָט אָנגעהויבן וויינען, מען וועט אים דאָרט שלאָגן, ער וועט דאָרט לײַדן אַזעלכע שרעקלעכע יעסורים. איך האָב געשיקט אַ מיידעלע זי זאָל זיך דערוויסן וואָס עס הערט זיך דאָרט. אין עטלעכע מינוט איז זי צוריקגעקומען און געזאָגט, אַז זיי זײַנען נאָך דאָ און שרײַבן איצט אַ פּראָטאָקאָל. דער קוזין אַליין איז געגאַנגען זיך דערוויסן. אין עטלעכע מינוט איז ער צוריקגעקומען און געזאָגט, אַז זיי האָבן גאָרנישט פאַרנומען כוץ דעם ראַוועך און באַ דער שוועסטער 5 מעטער מאַטעריאַל. איך מיטן טאַטן זײַנען גלײַך געגאַנגען אַהיים, אין שטוב איז געווען פול מיט מענטשן. אַלץ איז געווען צעוואָרפן, און איצט האָט מען אויפגערוימט. עס האָבן זיך אָנגעהויבן די קעגנזײַטיקע דערציילונגען. יעדער האָט דערציילט מיט וואָס פאַר אַ פּאַכעד און אַנגסט ער האָט געוואַרט אויף דער לעצטער מינוט קעדייִ צו גיין אַהיים. די זשאַנדאַרן וועלכע האָבן געמאַכט די רעוויזיע האָבן זיך באַצויגן זייער העפלעך, זיי האָבן אַפילו נישט קײַן געשריי געטאָן אויף קיינעם. ווען זיי האָבן גאָרנישט געפונען אין שטוב זײַנען זיי אַרויפגעגאַנגען אויפן בוידעם. אויפן בוידעם האָבן זיי באַמערקט אַ ראָם פון אַ ראַוועך און זיי האָבן זי געהייסן אַראָפּנעמען, זיי האָבן זיך געפרעגט ווו זײַנען די איבעריקע טיילן האָט ער געזאָגט, אַז די גומעס און די קישקעס האָט ער אויף אַן אַנדער בוידעם, און די רעדער באַ דער שוועסטער. די גומעס האָבן זיי געהייסן אַראָפּנעמען און אַז ער זאָל מיט זיי מיטגיין צו דער שוועסטער נאָך די רעדער. ווען זיי זײַנען געקומען צו זײַן שוועסטער האָבן זיי דורכגעפירט אַ גענויע רעוויזיע. זיי האָבן באַ איר צוגענומען עטלעכע פּאָר הויזן, שטאָף אויף אַן אנצוג און נאָך עטלעכע שטיקלעך סכוירעס. ענדיקנדיק די רעוויזיע זײַנען זיי צוריקגעקומען צו נעמען די ראָם. אויפן וועג האָט דער קוזין זיי געבעטן אַז זיי זאָלן דער שוועסטער אָפּגעבן כאָטש דעם דאָזיקן

שטאָף. זיי האָבן גענומען בלויז דעם ראָוער. נאָר ניט צוגענומען, ווייל
זיי האָבן באַצאָלט פאַר אים 80 זל. און דער קוזין האָט זיך געמוזט
אונטערשרײַבן, באַ דער קוזינקע האָט מען קיין סכוירע גאָרנישט
צוגענומען אויסער די 5 מעטער, ווייל דאָס האָט ער געמוזט נעמען
און שאָדן האָבן זיי אָנגעמאַכט אַף 1.500 זל. ענדיקנדיק די רע־
וויזיע באַ אַלעמען זײַנען געקומען פורן נאָך דער סכוירע. די
סכוירע האָט מען געלאָדעוועט עטלעכע שאָ. איך האָב געזען ווי
דער דאָזיקער לאַגער רירט פון אָרט. 5 פורן פאַרשיידענע סכוי־
רעס! דורכפאָרנדיק פאַרבײַ אונדז איז איין פור געבליבן שטיין און
די רעשט נישט, אַז דער דײַטש האָט אַ שאָס געטאָן, האָב איך גע־
מיינט, אַז עס איז שוין דאָ אַ טויטער אַפן וועג, אָבער עס איז
גאָרנישט נישט געשען. ער האָט בלויז אויסגעשאָסן, די פורן זאָלן
בלײַבן שטיין. דער שנײַדער, באַ וועלכן מען האָט צוגענומען די
פוטערס, איז אַזאַ צעשלאָגענער, דאָס פּאָנים אין בלויע צייכנס,
אָנגעשוואָלן, איז געזעסן אַף דער פור ווי אַ מומיע. קיין ביעליני
האָט מען פאַרנומען בלויז דרײַ. די איבעריקע האָט מען פרײַ גע־
לאָזן, מען האָט פאַרנומען דעם פון די פוטערס — סיי דעם מאַן,
סיי די פרוי. דאָס שטעטל איז איצט אין אַ שרעקלעכער שטימונג,
ווייל ווו איז דאָס געהערט, אַז ס'זאָלן זײַן קעסיידערדיקע רעווי־
זיעס באַ די ייִדן און מען זאָל שטענדיק געפינען טרייפענע סכוירעס
באַ זיי.

15 אַפּריל: גאַנצפרי איז געקומען אַ שליעך פון ביעליני מען
זאָל ברענגען צו פירן עטלעכע טויזנט זלאָטעס, וועט מען זיי אַרויס־
לאָזן. באַלד איז אַוועקגעפאָרן אַ פור. דער דאָזיקער שליעך האָט
אויך דערציילט, אַז דער פעטער האָט באַקומען אַ פּאַסירשיין אַף
אַ וואָך קיין באַדזענטין און קראַינאָ. מיר האָבן זיך אויך דערוווּסט
אַ גוטע נײַעס, אַז דאָס וואָס מ'האָט אַמאָל געזאָגט, אַז דאָס מיידל
איז געוואָרן דערשאָסן, איז נישט עמעס. הײַנט האָבן מיר זיך
דערוווּסט בעסערע נײַעס ווי נעכטן. דער טאַטעשי האָט נאָך געזאָגט,
אַז קיין פּאַסירשיינען וועט מען שוין נישט אַרויסגעבן, און פּראָ־
דוקטן וועט מען אַרויסשיקן מיט דער פּאָסט.

16 אַפּריל: היינט איז אַוועקגעפֿאָרן אַ פור נאָך די וואָס מען האָט פאַרנומען. יעדערער וואַרט מיט אומגעדולד זיי זאָלן שוין וואָס גיכער קומען. מען האָט אויך מיטגענומען מאַטאָנעס פאַר די זשאַנדאַרן פאַר דעם כעסעד וואָס זיי האָבן די מענטשן געטאָן. פאַרנאַכט איז אָנגעקומען אַ זייער נישט גוטע ידיעה. עמעצער האָט געזאָגט, אַז די וואָס זיינען אינדערפרי אַוועקגעפאָרן מיט די מאַטאָנעס זיינען געוואָרן אַרעסטירט און ס׳איז נישט באַוווּסט פאַרוואָס. נישט יעדער ווייסט נאָך דערפון, נאָר ווער ווייסט צי ס׳איז נישט עמעס, ווייל היינט קאָן דאָס אַלץ זיין מעגלעך. ווען מיר האָבן אַזוי געשמועסט האָב איך דערזען, אַז די פור איז שוין געקומען. מיר זיינען שנעל אַרויסגעגאַנגען זיך דערוויסן. אונדזער שאָכן איז אויך געווען אין ביעליני, האָט ער געזאָגט, אַז מען וועט זיי נישט אַרויסלאָזן, דאָס איז בלויז געווען אַזאַ קאָמבינאַציע, נאָר וועלכע איז נישט באַוווּסט. ער האָט אויך געזאָגט, אַז דער דאָזיקער שניידער פון די פוטערס איז מעגלעך שוין דערשאָסן. דאָ האָבן מיר זיך געפרייט, אַז מען וועט זיי אַרויסלאָזן, האָסטו דיר. ווען ס׳איז פאַראַן כאָטש אַ ברעקעלע האָפענונג, עס טוט אַ שיין איין שטראַלעכל פאַר אונדז אַזוי קומט באַלד עפּעס אַ שטורעם און ס׳איז שוין נאָך אַלץ. דער דאָזיקער שניידער האָט איבערגעלאָזט זיבן קינדער, וואָס וועלן איצט די אָרעמע יעסוימים טאָן? די סכוירע וואָס זיי האָבן געהאַט האָט מען צוגענומען, דעם טאַטן האָט מען צוגענומען און איצט וועלן זיי נאָך באַפעלן אַז די מאַמע זאָל זיך צושטעלן אין פאָליציי־וואַך. זאָל גאָט אָפּהיטן וואָס די דאָזיקע בעס־טיעס טוען אָפּ מיט מענטשן.

18 אַפּריל: היינט איז אַזאַ וועטער ווי ס׳איז שוין לאַנג נישט געווען. ווען ס׳זאָל נאָר זיין די פרייהייט — וואָלט שוין אַלץ גוט געווען. און אַזוי איז נישט דערלויבט אַרויסצוגיין אַפילע אין שטאָט. מיר זיינען איצט געבונדן ווי הינט אָף דער קייט. אַז אַנט־קעגן אונדז האָבן די עלטערן איבערגעלאָזט צוויי קליינע קינדער און זיי האָט מען צוגענומען, און פון דער צווייטער זייט ווידער האָט מען פאַרנומען דעם מאַן; ווען מען גיט אַ קוק אין זייערע

פענצטער, זעט מען, אַז ס'הערשט טרויער. וועגן דעם האָט שוין יעדער פאַרגעסן, איצט זײַנען שוין פאַראַן נײַע דײַגעס און פרישער שטאָף צו רעדן. ווו נאָר מען גייט צי אין שטוב, צי אין קאָוויאַרניע אָדער אין אַנדערע ערטער איז יעדער רעדט וויפל מ'האָט באַ דעם צוגענומען ,וויפל באַ יענעם אאז"וו אאז"וו, ווען מיר האָבן אינ־גאַנצן רויִק מיטאָג געגעסן, איז געקומען אַ פּאָליציאַנט מיט אַ דערמאָנונג אַף 150 זל., וואָס איז געווען אַ שטראָף פאַר דעם מאָלן נאָך אין קראַינאַ און דאָס אָן שום אָפּלייגן, אויב נישט קיין געלט איז 18 טעג אַרעסט דאָ אַפּן אָרט. די מאַמע איז גלײַך אַוועק אין פּאָליציי, האָט דער קאָמענדאַנט געזאָגט אַז העכסטנס ביז מאָנטיק באַצאָלן. מיר האָבן טאַקע נישט געהאָפּט, אַז דאָס וועט אונדז מיידן אָבער הײַנט איז דאָך אַזוי שווער אַרויסצונעמען 150 זל. אין דער הײַנטיקער קריטישער צײַט.

19 אַפּריל: עס איז אָנגעקומען אַ ידיע פון קעלץ אַז אונדזער שאָכנטע וועט מען נאָך הײַנט אַרויסלאָזן און ער איז דאָך געוואָרן דערשאָסן אין ביעליני. דער טאַטעשי האָט געטראָפן הײַנט איינעם אַ ייִד פון ביעליני וואָס האָט זיך ערשט פון דאָרט אַריבערגעקליבן. האָט ער געזאָגט, אַז ער האָט זיך געזען מיטן פעטער, אַלע זײַנען געזונט. ער האָט דערציילט, אַז שפּײַז איז דאָרט פיל ביליקער ווי דאָ. דורכגייענדיק צופעליק די גאַס האָב איך דערזען ווי די פון פּלאַצק שטופן זיך ערגעץ אַזוי שטאַרק, איך האָב זיך דערוווּסט, אַז זיי באַקומען דאָ פריוואַט אַ מיטאָג. אַ טומל, יעדער וויל זײַן דער ערשטער צו קריגן די צוויי קאַרטאָפּל מיט וואַסער. איך האָב געזען אויך הײַנט ווי מען צעגיסט דעם מיטאָג אין קיך. איינער זאָגט: מיר קומט אַף דרײַ פערזאָן פאַרוואָס האָב איך באַקומען אַף צוויי? אאז"וו.

20 אַפּריל: מיר זײַנען הײַנט אויפגעשטאַנען פריער, ווײַל מיר מוזן פאַר איינעם אָפּמאָלן אַ ביסל קאָרן. אַף אַכט איז שוין געווען אָפּגעמאָלן. דער טאַטע איז אַוועק צו דער ראַגאַטקע עפּשער וועט ער עפּעס קויפן. אין עטלעכע מינוט איז געקומען דער ברודער

און געזאָגט, אַז די זשאַנדאַרמעריע פאַרט, ס'האָט זיך באַלד גע־מאַכט אַ בעהאָלע, איך בין אַוועק אָפרוימען די זשאַרנעס. ווען די זשאַנדאַרן זײַנען אָנגעפאָרן, איז צוזאַמען מיט זיי געגאַנגען דער באָבער וואָס האָט געמאַסערט דעם פעטער וועגן ראַוועך און ער איז אַרײַנגעטראָטן צו זיי. איצט איז ער אַוועק עמעצן אַנדערש מאַסערן. דער טאַטעשי האָט געזאָלט גיין באַצאָלן די שטראָף נאָר ער איז נישט געגאַנגען, ווײַל די זשאַנדאַרן זײַנען דאָרט איצט פאַראַן. שפּעטער איז אַרײַנגעקומען אַ פּאָליציאַנט און אים האָבן מיר באַצאָלט. מיר האָבן זיך נישט דערלויבט דאָס מינדסטע און דאָ מוז מען באַצאָלן אַזוי פיל געלט, עס וואָלט כאָטש געווען ווי צו פאַרדינען. אָף דער דאַזיקער שטראָף מוזן מיר פאַרקויפן עפּעס פון דער גאַרדעראָב. אַזעלכע שווערע צײַטן זײַנען אָנגע־קומען אַז מען מוז פאַרקויפן די אייגענע זאַכן וואָס מ'האָט באַ־דאַרפט אָף זיי בלוטיק אַרבעטן, נאָר פאַרפאַלן, מען דאַרף דאַנקען גאָט, אַז ס'איז פאַראַן וואָס צו פאַרקויפן.

21 אַפּריל: אינדערפרי איז געקומען אַ פור נאָך דער שאָכנטע. דער פעטער האָט פאַרקויפט הײַנט דאָס מיסט און עס איז געקומען אַ פויער דאָס אַרויסצופירן. אַקוראַט ווען דער פויער האָט אַרויס־געפירט האָט אָנגעהויבן אַרומגיין אַ קאָמיסיע וועגן אָרדענונג. ווען זי איז געקומען אָפן הויף האָט דער פעטער געמוזט באַצאָלן 20 זל. אַ מאַנדאַט ווײַל דער טערמין צו ברענגען אין אָרדענונג דעם הויף איז געווען ביז דעם 18-טן. איך האָב שוין געהערט ווי זי איז געקומען צו פאָרן, עס איז שוין געווען אַזייגער 11 ווען זי איז געקומען.

22 אַפּריל: די מאַמעשי איז אַרײַנגעגאַנגען עפּעס צו דער־וויסן זיך פון איר. בעסער נישט שרײַבן וועלכע טאָרטורן זי איז דורכגעגאַנגען צוזאַמען מיטן מאַן, זי לעבט כאָטש, און ער...

24 אַפּריל: ווען מיר זײַנען אָנגעקומען קיין באָדזענטין האָבן מיר פאַרמאָגט אַ פּאָר זלאָטעס. קיין גרויסע קאַפּיטאַלן האָבן מיר נישט געהאַט, האָבן זיי זיך שוין אויך קימאַט אויסגעשעפּט

און איצט האָבן מיר באַצאָלט די שטראָף איז שוין מיט אונדז אַ סאַך. די מאַמעשי האָט פאַרדינט די פּאָר זלאָטעס, צי וועלן זיי לאַנג זײַן. כאָטש קיין גרויסע אויסגאַבן זײַנען נישטאָ, אָבער איצט דאַרף מען אַף אַבי וואָס האָבן הונדערטער, לעמאָשל, סאַכאַרין, אַזאַ קלייניקייט האָט עס געקאָסט הונדערט שטיק 70 גר.. און איצט קאָסט איין שטיק 10 גר.. אַזוי, אַז אַפן בלויזן סאַכאַרין דאַרף מען האָבן אַ צוויי זלאָטעס אַ טאָג, און כוץ סאַכאַרין דאַרף מען שוין גאָרנישט? צי פאַרדינט מען דען אַף דעם אַלץ? אַף ווי לאַנג וועט סטייען דאָס אויספאַרקויפן די זאַכן פון שטוב? זאָל גאָט געבן, אַז די מילכאָמע זאָל זיך וואָס פריער ענדיקן, אויב זי וועט זיך ציען לענגער וועט קיינער קימאַט נישט איבערהאַלטן אַזאַ גרוזאַמע מילכאָמע און אַזעלכע שרעקלעכע יעסורים.

26 אַפּריל: זיצנדיק אין שטוב האָב איך אַזוי ווי דערהערט דעם פעטערס שטים, אין דעם קומט דער פעטער אַרײַן. מיר האָבן זיך נישט געריכט, אַז דער פעטער וועט הײַנט קומען. ער האָט גלײַך געזאָגט, אַז ער האָט געבראַכט פאַרן טאַטעשי אַ פּאַ־סירשיין, מיר זײַנען דערפון געוועזן זייער צופרידן. דער טאַטעשי האָט סײַ ווי באַדאַרפט גיין קיין קראַינאַ און איצט וועט ער כאָטש האָבן אַ פּאַסירשיין. דער פעטער איז אַרוים אין שטאָט עפּעס אײַנקויפן, ווען דער פעטער איז געקומען פון שטאָט איז ער גלײַך אַוועק מיטן טאַטן. וועלן מיר כאָטש נישט אַזוי איבערקלערן.

27 אַפּריל: באַלד אינדערפרי איז אַרײַנגעקומען צו אונדז דער פּרעזעס פון יידישן ראַט אין ביעליני און איבערגעגעבן, אַז דער טאַטע האָט צוגעשיקט קאַרטאָפל פון קראַינאַ. איך בין גלײַך געגאַנגען זיי אָראָפּנעמען, ס'איז נישט געווען קיין סאַך בלויז 25 קילאָ. נאָכן מיטאָג איז געקומען דער טאַטעשי און אונדז געהייסן גיין נאָך דעם קאָרן, ווײַל ער האָט אים איבערגעלאָזן בײַ איינעם אַ יידן. ווען מיר האָבן איב געבראַכט האָט דער טאַטעשי געזאָגט, אַז דער קאָרן דאָס איז אונדזערער וואָס מיר האָבן איבערגעלאָזט אַפן דאָרף. עס איז געקומען צו אונדז איינער אַ ייד צי מיר וועלן

נישט אַננעמען קאָרן צום מאָלן. איך בין באַלד מיט אים געגאַנגען און געבראַכט 15 קילאָ קאָרן. פאַרנאַכט איז עס שוין געווען פאַרטיק. מען דאַרף זיך גוט אָנהאָרעווען איידער דאָס צעמאָלט זיך, אָבער קיין אַנדערע פאַרדינסטן זײַנען דאָך נישטאָ מען זאָל דאָס גרינגשעצן. מיר מאָלן דאָך נישט צום ערשטן מאָל, מיר מאָלן יעדן טאָג פון גאַנצפרי ביז פאַרנאַכט. באַ אַזאַ שווערער אַרבעט, וואָס פיר מענטשן זײַנען באַ איר פאַרנומען, קאָן מען פאַרדינען העכסטנס 30 זל. פאָריקע נאַכט איז פאָרגעקומען אַן אָנפאַל אין הויף און הײַנט אין מיטן העלן טאָג אַרום 4 האָט מען אין דער היגער באַנק אָנגעקלונגען נאָך דער זשאַנדאַרמעריע, ווען זי קומען מאָרגן.

28 אַפּריל: איך מיטן טאַטן זײַנען מיר אַרויסגעגאַנגען פריפאַרטאָג קיין קראַינאַ. אַפן וועג האָט אונדז אָנגעיאָגט אַ פור און מיר זײַנען מיטגעפאָרן מיט איר. פאָרנדיק האָט זיך מיר אויסגעדאַכט אַז איך פאָר אַהיים באַלד האָב איך זיך אינגאַנצן איבערגעענטפערט די כאַלוימעס. אינגיכן האָב איך זיך באַזונט, אַז דאָס זײַנען בלויז פּוסטע כאַלוימעס. קומענדיק צום ציל, איז דער טאַטעשי אַוועק אַפן דאָרף און איך האָב אַף אים געוואַרט באַ אַ געוועזענעם שאָכן. דערנאָך בין איך אַוועק צו אונדזער שטוב האָט דער טאַטע שוין געוואַרט אַף מיר. אַרײַנגייענדיק אין שטוב איז מיר אַלץ געווען אַזוי אומבאַקאַנט ווי מיר זאָלן דאָ קיינמאָל נישט האָבן געוווינט. דער טאַטעשי האָט מיר געגעבן געלט איך זאָל עס אָפּטראָגן פאַר די געקויפטע קאַרטאָפל. איך בין מיט גרוים כיישעק געלאָפן איבער דער מיר באַקאַנטער סטעזשקע. ווידער האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז באַלד וועל איך צוריקקערן אַהיים. דאָרטן זײַנען די עלטערן, דאָרטן זײַנען אַלע אָבער דאָס איז שנעל פאַריבער. ווען איך בין געקומען איז דער טאַטעשי שוין נישט געווען, האָב איך מיר אָפּגעבראָטן אַ פּאָר קאַרטאָפל און געוואַרט אַפן טאַטן. איך האָב זיך ספּעציעל אַוועקגעזעצט באַם פענצטער, קעדיי איך זאָל מיך קלאָרער דערמאָנען אין די מינוטן, וועלכע איך האָב דאָ פאַרבראַכט. איך בין נישט געזעסן זייער לאַנג ווײַל עס איז מיר געוואָרן עפּעס זייער אַ שאָד און

איך האָב געמוזט אַרויסגיין פון צימער ווײַל איך וואָלט זיך צע-
וויינט. איך בין גלײַך אַוועקגעגאַנגען אָפּנעמען אַ פּאָר גראָשן
אָבער ווו דאָרט... אַז מען איז געזעסן אַפּן אָרט האָט מען שנעלער
געקאָנט אָפּנעמען און אַזוי איילן זיי זיך נישט. איך האָב נאָר
געקריגן 1 ליטער מילך אַף צוויי ערטער, דעם האַלבן ליטער האָבן
מיר באַלד אויסגעטרונקען מיט ברויט, אַ ביסל אָפּגערוט און גע-
לאָזט זיך גיין אַהיים פריער ווײַל די זשאַנדאַרן קאָנען אונדז נאָך
טרעפן, כאָטש מיר האָבן אַ פּאַסירשײַן איז בעסער נישט צו
טרעפן זיך. דערהערנדיק עפּעס אַ פור זײַנען מיר אַרײַן אין וואַלד.
זײַענדיק אין וואַלד האָב איך באַמערקט אַז זיי זײַנען שוין דורכ-
געפאָרן.

29 אַפּריל: נעכטן האָב איך זיך געלייגט שלאָפן איז געווען
זומער, און הײַנט בין איך אויפגעשטאַנען איז ווינטער. עס איז
אַראָפּגעפאַלן אַזאַ שניי ווי עס זאָל זײַן סאָף יאַנואַר און נישט סאָף
אַפּריל. נישט גענוג וואָס גאָט שיקט אַראָפּ אַזוי פיל שטראָף האָט
ער נאָך איינע אַראָפּגעשיקט, אַ לאַנגן ווינטער. די אַרבעטן אין
פעלד האָבן שוין באַדאַרפט זײַן פאַרענדיקט און דאָ זײַנען זיי
אפילע נאָך נישט אָנגעהויבן. עס וואָלט באַדאַרפט איצט אַלץ ווערן
ביליקער געשעט דאָס פונקט פאַרקערט, אַלץ ווערט טײַערער.
דאָס איז נאָך גאָרנישט, דער פעטער און אַלע אין שטוב דערגייען
אונדז די יאָרן. מע טאָר נישט האַקן קײַן האָלץ אַפּן הויף, נאָך
אַנדערע קלייניקײַטן וועגן וועלכע עס לוינט זיך אַפילע נישט צו
רעדן. אָבער איצט איז אַ צײַט ווען מען טאָר נישט רעדן נאָר אַלץ
לײַדן...

30 אַפּריל: זײַענדיק אין קראַינאַ האָט דער טאַטעשי באַ-
שטעלט באַ איינעם אַ פויער 1 קווינטאַל קאַרטאָפל האָט ער זיי
הײַנט געבראַכט. די קאַרטאָפל זײַנען געוואָרן געוויגן אַזוי ווי
פאַר דער מילכאָמע פאַמעראַנצן, אַפילע איין דעקאַגראַם האָט
נישט איבערגעוויגן און דערצו נאָך אַזוי שרעקלעך טײַער, 1
קווינטאַל קאַרטאָפל זאָל קאָסטן 270 זלאָטעס. פאַר אַזעלכע געל-

טער האָט מען געקאָנט קויפן 100 קווינטאַל און נישט קיין איי-
נעם, אָבער איצט האָט זיך אַלץ געענדערט, אַלץ.

1 מאַי: זײַענדיק אין קראַינאַ האָב איך מיר געבראַכט עטלעכע בינטלעך שטשיפּיאָרעק. הײַנט האָב איך געהאַט צײַט האָב איך זיי מיר פאַרזעצט אין בלומענטעפּ. איך האָב נאָך אַפילו נישט פאַרענדיקט דאָס פאַרזעצן ווי דער טאַטעשי האָט מיך גע-רופן מאָלן איבערלאָזנדיק אַלץ אין דרויסן, דער ברודער האָט באַ-דאַרפט אויפּרוימען. ענדיקנדיק דאָס מאָלן בין איך אַרײַנגעגאַנגען אין שטוב. ווען דער טאַטעשי איז געקומען אַהיים האָט ער זיך אָנגעהויבן זייער דענערווירן אַף מיר, פאַרוואָס איך האָב צעוואָרפן דאָס האָלץ אין האָלץ - קעמערל און ער האָט מיך גלײַך אָנגע-הויבן שלאָגן. איך האָב זיך פאַרענטפערט, אַז איך האָב דאָך נישט געהאַט קיין צײַט צונויפצולייגן דאָס האָלץ, האָט ער מיך נאָך מער געשלאָגן. איך האָב זיך שוין זייער דענערווירט, פאַרוואָס ער שלאָגט מיך אָן שום סיבע. צום סאָף, אַז ער האָט מיר דערלאַנגט עטלעכע קלעפּ מיט דער ספּראַנטשקע האָב איך זייער שטאַרק אָנגעהויבן צו וויינען, נישט אַזוי פון ווייטיק ווי פון בייזקײַט, עס זײַנען מיר אַפילו פאַרבליבן עטלעכע היפּשע בלויע צייכנס וועל-כע האָבן מיר אויך גוט ווי געטאָן. דערנאָך האָט ער מיך געהייסן, נאָך דעם אַלעמען גיין מאָלן. ווי זשע האָב איך געקאָנט מאָלן, אַז עס איז מיר שווער געווען צו רירן מיט דער האַנט. ווען נישט די מילכאָמע וואָלט איך אין דער היים נישט געווען, איך וואָלט שוין פון לאַנג געווען בא אַ וועלכער עס איז מעלאָכע, און אַזוי איז מען געצוווּנגען צו לײַדן. דער טאַטעשי האָט מיך אויך אינ-גאַנצן נישט ליב, כאָטש ער זשאַלעוועט גאָרנישט אויב עס איז נאָר פאַראַן. ער פילט נאָר, אַז דאָס איז זײַן פליכט, און נישט ווי עס באַדאַרף זײַן. אַ גאַנצן טאָג איז געווען אַ גערייד נאָר וועגן מײַן פאָרפאַל.

2 מאַי: אין אָוונט זײַנען געקומען צו אונדז אַלע פונעם פעטער, מ'האָט גערעדט וועגן דעם נעכטיקן שלאָגן. דער טאַטע

מען טרײַבט די ייִדן אין די וואַגאָנעס, וועלכע האָבן זיי געבראַכט צו די טויט־לאַגערן

אַמפּערט זיך קעסיידער מיט דער מאַמעשי, פּאַרוואָס זי רופט זיך אָן, ווען ער שלאָגט מיך. עס איז אַפּילע דערגאַנגען צו אַן ערנסט מאַכלויקעס. איך מיין, אַז אַ פּאָרפאָלק דאַרף נישט זײַן אין אַ שטענדיק קריגערײַ, ווי מײַנע עלטערן, אָבער דאָס איז שוין נישט פון הײַנט.

3 מאַי: דער פעטער איז געקומען פון ביעליני און געבראַכט מיט זיך אַ פּאָר קילאָ קאָרן. עס איז אויך געקומען דער פרעזעס פון ביעליני און האָט געבראַכט דעם טאַטן אַ פּאַסירשײַן אַף דריי טעג, פון מאָרגן אָנהייבנדיק.

5 מאַי: עס גייען אַרום קלאַנגען, אַז בײַנאַכט וועט זײַן אַן אָבלאַווע אַף ייִדן. דער טאַטעשי איז פון נעכטן נישטאָ אין דער היים עס קאָן מעגלעך זײַן אַז ער וועט קומען הײַנט אין דער סאַמער אָבלאַווע. מיר האָבן אָנגעשריבן אַ בריוול זיי זאָלן הײַנט נישט קומען, אַקוראַט איז געווען דאָס ייִנגל פון קראַינאָ האָבן מיר אים געגעבן.

6 מאַי: אַ שרעקלעכער טאָג. אַרום 3 האָט מיך אויפגעוועקט עפּעס אַ קלאַפּן. דאָס האָט שוין די פּאָליציי געמאַכט די אָבלאַווע. איך האָב זיך נישט איבערגעשראָקן, דער טאַטעשי און דער קוזין זײַנען אין קראַינאָ און זיי וויסן, און די איבעריקע קוזינען האָבן זיך באַהאַלטן. אין עטלעכע מינוט האָב איך דערהערט אַ קלאַפּן אין טיר, דער פעטער האָט זיי גלײַך געעפנט. עס איז אַרײַנגעקומען אַ פּוילישער פּאָליציאַנט און אַ ייִדישער. זיי האָבן אָנגעהויבן גלײַך זוכן, איינער האָט מיך דערזען און באַפוילן זיך אָנצוטאָן נאָר דער צווייטער האָט מיך געפרעגט וויפל איך בין אַלט, איך האָב אים געזאָגט, אַז 14, האָט ער מיך געלאָזט צורו. זיי האָבן אַ ביסל געזוכט אָבער זיי האָבן קיינעם נישט געפונען האָבן זיי בלויז צוגענומען די צוויי פון פּלאַצק. כאָטש איך האָב קיין מוירע נישט געהאַט דאָך האָט עס מיט מיר געטרייסלט ווי אין פיבער. ווען זיי זײַנען אַוועק בין איך גלײַך

איינגעשלאָפן. גאַנצפרי האָט די קוזינקע מיך אויפגעוועקט, ווײַל דער טאַטעשי איז געקומען צו פאָרן מיט אַ פור. איך האָב זיך שנעל אָנגעטאָן און אַרויסגעגאַנגען, דער טאַטעשי איז שוין נישט געווען ווײַל ער איז גלײַך אַנטלאָפן פון דער אַבלאַווע. די סכוי־רע פון דער פור איז שוין געווען אַראָפּגענומען, אין דעם איך זע עס גייט אַ פּאָליציאַנט און פאַרקערעוועט אַף אונדזער הויף. איך בין גלײַך אַרויס פון הויף, אָבער איך האָב געהערט די גע־שרייען פון פּאָליציאַנט: „ווו זײַנען די קאַרטאָפל? ברענגען די רעשט!” און ער האָט נאָך געשריגן נאָר איך האָב נישט פאַר־שטאַנען וואָס ער זאָגט. איצט האָב איך זיך געטראַכט איז שוין נאָך אַלעמען. ווען זיי האָבן אַלץ אַרויפגעלייגט איז ער אַוועק־געפאָרן אין דער פּאָליציי. און דער טאַטע איז נישטאָ, וואָס וועט מען איצט אָנהייבן צו טאָן? די מאַמעשי מיט דער מומען זײַנען אַוועק אין דער פּאָליציי. איך בין געווען זייער צערודערט, וואָס נאָר מיר האָבן פאַרמאָגט איז געוואָרן צוגענומען, איצט וועט מען דאַרפן אויסגיין נאָך אַ שטיקל ברויט. באַלד איז געקומען אַנשל און דערציילט, אַז מען האָט דעם טאַטן מיטן קוזין אויך געכאַפּט. ערשט איצט האָב איך אָנגעהויבן וויינען. דעם טאַטן האָט מען אונדז פאַרנומען, וואָס מיר האָבן באַזיצט אייגנטום האָט מען אויך צוגענומען, ערשט איצט האָב איך דערפילט אַ בענקשאַפט צום טאַטן. וועגן דער סכוירע האָבן מיר שוין פאַרגעסן נאָר די מאַמע איז געגאַנגען אין יודען - ראַט מע זאָל אַרויסלאָזן דעם טאַטן ער איז דאָך קראַנק, אָן רעצעפּטן קאָן ער נישט לעבן און אַז ער זאָל איצט גיין אַרבעטן אין אַ וועלכן עס איז לאַגער, דאָס איז שרעקלעך. זיי האָבן געזאָגט אַז מען וועט דעם טאַטן אַרויסלאָזן ווען ער וועט ווערן אונטערזוכט, מיר האָבן געהאַט אַ האָפענונג, אַז מע וועט אים אַרויסלאָזן. אַף דער גאַס בין איך נישט אַרויס־געגאַנגען ווײַל מען קאָן אויך מיר כאַפּן, נאָר דער ברודער מיט אַנשלען האָבן זיי אַוועקגעטראָגן עסן. ווען אַנשל איז געקומען פון דער גאַס האָט ער דערציילט, אַז זײַן שוואָגער האָט מען אויך געכאַפּט. די פּאַניק איז געווען אַ שוידערלעכע, יעדער איינער האָט זיך באַהאַלטן אויב ער האָט נאָר באַוויזן און די קרויווים פון

די פאַרנומענע אָדער די ווײַבער ווײנען שרעקלעך, ווי אַזוי ווײנען מיר נישט. די אָבלאַווע פירן אויך דורך די ביעלינער פאָליציאַנטן. ווען עס האָט זיך אַביסל אײַנגעשטילט זײַנען געקומען צו פאָרן צוויי אויטאָס און אײנער האָט פון הינטן אַ פלאַטפאָרם. אַז איך האָב דערזען און אַ טראַכט געטאָן, אַז דער טאַטעשי וועט ווערן אַוועקגעשיקט האָב איך שרעקלעך אָנגעהויבן צו וויינען. דעם ברודער האָט דער טאַטעשי געזאָגט ער זאָל ברענגען עסן און עטלעכע פאָר וועש און אַ קליין טעפעלע, האָב איך זיך ווידער צעוויינט ווען איך האָב געזען ווי ער פאַרנעמט דאָס. די מאַמעשי איז די גאַנצע צײַט געווען אין ראַט זיך סטאַרען וועגן טאַטן, זיי האָבן געהאַלטן אין איין זאָגן, אַז מע וועט אים אַרויסלאָזן. דער ברודער איז געקומען נאָך אַ וואַרעמער היטל — אָבער ער האָט שוין נישט באַוויזן... דער אויטאָ איז שוין געווען אַף דעם צווייטן מאַרק. איך האָב זיך הויך צעכליפעט, ווען זיי זײַנען געווען נאָענט, איך האָב געשריגן: „טאַטעשי, ווו ביסטו, לאָמיר דיך נאָך זען” און איך האָב אים דערזען אין לעצטן וואַגאָן אַ פאַרוויינטן, איך האָב אים נאָכגעקוקט אַזש ביז ער איז פאַרשוונדן אַף דעם שייד - וועג, ערשט איצט האָב איך אויסגעבראָכן מיט אַ ספאַזמאַטיש געוויין און איך האָב דערפילט ווי שטאַרק איך האָב אים ליב, און ער מיך און ערשט איצט האָב איך דערפילט, אַז דאָס, וואָס איך האָב אָנגעשריבן דעם 1-טן מאַי, אַז ער האָט מיך נישט ליב אַפילע איז אַ פולשטענדיקער ליגן און ווער ווייסט צי איך וועל נישט באַצאָלן דערפאַר וואָס איך האָב אים כוישעד געווען און עס איז נישט עמעס. מערצעשעם אַז ער וועט קומען וועל איך פאַר אים שוין נישט זײַן אַזאַ. איך האָב נאָך זייער לאַנג געוויינט און אַז איך האָב זיך דערמאָנט דאָס פאַרוויינטע פאָנים פונעם טאַטעשי האָב איך נאָך מער אָנגעהויבן צו כליפען. דאָס טײַערסטע וואָס מיר האָבן געהאַט אין לעבן האָט מען אונדז צוגענומען און דערצו נאָך אַ קראַנקער... ווען מיר האָבן זיך אַ ביסל באַרויקט איז די מאַמע אַוועק אין פאָליציי ווײַל דער זייגער דערנענטערט זיך שוין צו צוויי. בלײַבנדיק אין שטוב האָב איך דורכגעטראַכט וואָס פאַר אַ גוירל עס דערוואַרט דעם

טאַטן און וועלכער האָט אונדז שוין געטראָפֿן. אין דעם איז אָנ־געקומען די שוועסטער און געזאָגט, גיי אין דער פּאָליציי נאָך מיט וועמען ווײַל זיי האָבן אַלץ אָפּגעגעבן. איך בין אַהין געלאָפֿן מיט אַנשלען, די מאַמעשי האָבן מיר שוין געטראָפֿן אָפֿן וועג, אַנשל האָט גענומען פֿון איר וואָס זי האָט געטראָגן, און איך בין אַוועק מיט דער מאַמען. מיר האָבן געמוזט עטלעכע מאָל גיין איידער מיר האָבן עס געבראַכט צו טראָגן. קיינער קאָן זיך נישט פֿאַרשטעלן סאַראַ פֿרייד, עס איז געווען, אָבער געווען איז דאָס אַ פֿרייד אָן אויבנאָויפּיקע, אין האַרץ איז אַ טרויער אויך נישט צום באַשרײַבן. די מאַמעשי האָט געבעטן עטלעכע לײַט פֿון ראַט זיי זאָלן איר מיט עפּעס העלפֿן אַרויסצוראַטעווען די סכוירע, אָבער קיינער האָט נישט געוואָלט גיין און גאָט האָט אַזוי געמאַכט, אַז מיר האָבן אָפּגענומען אָן זייער הילף. ווען מיר זײַנען געקומען פֿון דער פּאָליציי איז געקומען צו אונדז איינער אַ זשאַנדאַר און זיך געפֿרעגט צי מיר האָבן שוין אַלץ אָפּגענומען. דאָס איז זייער אַ גוטער דײַטש און ווען נישט ער וואָלטן מיר אינגאַנצן גאָרנישט נישט אָפּגענומען. די מאַמעשי איז אַזוי דערשעפּט פֿון דער הײַנ־טיקער איבערלעבונג ווי עס וואָלט געווען אַזוי שוין אַ 4 וואָכן. ווען איך האָב זיך שוין געלייגט אין בעט האָב איך זיך דערמאָנט אין דעם טאַטן, איך ליג זיך דאָ אין אַ באַקוועם בעט און דער טאַטעשי מעגלעך האָט דאָרט אַפֿילע נישט קײַן ביסל שטרוי און אין עפּעס אַ באַראַק. דאָס האַרץ האָט מיר אַזוי פֿאַרקלעמט, אַז איך האָב זיך נישט געקאָנט אײַנהאַלטן פֿון געוויין און אַזוי ווייַ־נענדיק בין איך אײַנגעשלאָפֿן.

7 מאַי: די נעכטיקע סצענעס קאָן איך אינגאַנצן נישט פֿאַרגעסן, וואָרעם ווי אַזוי קאָן מען פֿאַרגעסן. די מאַמעשי גייט אַלע מינוט אין ראַט זיי זאָלן מיט עפּעס העלפֿן. איינער האָט גע־זאָגט דער מאַמעשי, אַז דעם 12־טן פֿאָרן זיי קײַן סקאַרזשיסקאָ נאָך די קראַנקע, וועט דער טאַטעשי אויך קומען צו פֿאָרן. וואָס קומט אונדז אַרויס דערפֿון, וואָס ער זאָגט צו. גאָט זאָל העלפֿן אַז נאָך איידער זיי פֿאָרן זאָל דער טאַטעשי קומען. יעדער איינער

גייט אַרום ווי אַ מעשוגענער, עס איז נישטאָ קיין איין סעקונדע מע זאָל נישט טראַכטן וועגן טאַטן.

דער לאַגער פֿון צוואַנגס־אַרבעט פֿאַר ייִדן „האַסאַג" (געווער־קאָנצערן „הוגאָ שנײַדער א. ג." — אַקציען־געזעלשאַפֿט — מיט דער באַזע אין לייפּציג) אין סקאַרזשיסקאָ־קאַמיענגע איז אין זײַן ענדגילטיקער פֿאָרם אַנטשטאַנען ערשט אין אויגוסט 1942, אָבער זײַן אָנהייב האָט זיך שוין פֿאָרמירט אין אַפּריל 1942. מען האָט דעמאָלט געבראַכט אַהער, אויסער אַ באַדײַטנדיקע טייל אָרטיקע ייִדן פֿון סקאַרזשיסקאָ, באַ אַ 2000 ייִדן פֿון קעלץ, 500 ייִדן פֿון בענצין און צווישן אַנדערע 150 ייִדן פֿון ראַדאָשיץ און 150 ייִדן פֿון באָדזענטין; צווישן די לעצטע האָט זיך געפֿונען דער פֿאָטער פֿון דאָווידלען. אין דער צײַט זײַנען די ייִדישע צוואַנגס־אַרבעטער געווען באַשעפֿטיקט באַ אויסקאָרטשעווען וואַלד, באַ בויען וועגן צווישן די באַזונדערע פֿאַבריקן פֿון דעם קאָנצערן, באַ אויסלאָדעווען וואַגאָנעס א. ד. גל. אין דער שפּעטערדיקער צײַט, נאָך אויגוסט 1942 איז אין דעם לאַגער געווען דורכשניטלעך באַ אַ 8000 ייִדן און אין סאַכאַקל איז דורך דעם לאַגער דורכגעגאַנגען באַ אַ 15.000. זיי האָבן געאַרבעט באַ קוילן, קאַרביד (ווערק „א"), באַ צוגרייטן אויפֿרײַס־מאַטעריאַלן (טראָטיל, סאַליטרא, פּיקרינאַ) און באַם אָנפֿילן מיט זיי די קוילן (ווערק „ב"). אין דעם לאַגער זײַנען אומגעקומען אין מעשעך פֿון צוויי יאָר, ד. ה. אין דער צײַט פֿון זײַן עקזיסטענץ (פֿון אויגוסט 1942 ביז יולי 1944), באַ אַ 10.000 פּערזאָן, וואָס נישט בלויז זייער אַרבעטס־קראַפֿט, נאָר אַפֿילע זייער טויט איז געוואָרן אויסגענוצט דורך דעם קאָנצערן „האַסאַג" (מען האָט אַף זיי אויסגעפּרוּווט אַף דעם שיסאָרט, נאָענט פֿון ווערק „צ", די ווירקזאַמקײַט פֿון דעם פּראָדוצירטן געווער).

8 מאַי: מ'זאָגט,אַז הײַנט וועט זײַן אַן אָבלאַווע, ווײַל עס פֿעלן נאָך 120 מענטשן. יעדער מאַנספּאַרשוין האָט זיך באַהאַלטן, אַף דער גאַס איז זייער שטיל. שטייענדיק אַף די טרעפּ האָב איך דערזען אַז עס פֿאָרן דריי אויטאָס און איך האָב באַלד דערקענט, אַז דאָס זײַנען די זעלבע וואָס מיטוואָך. באַלד האָט זיך געמאַכט אַ בעהאָלע, אַלע זײַנען אַנטלאָפֿן פֿון די הײַזער אין וואַלד אַרײַן, די פּאָליציי האָט שוין אָנגעהויבן כאַפּן מענטשן. די מומע איז געקומען זאָגן, אַז אַזעלכע ווי איך כאַפּט מען אויך. אין אָנהייב בין איך געבליבן צעמישט, נאָר גלײַך האָב איך זיך אָריענטירט אַז איך מוז זיך באַהאַלטן. איך בין אַוועק צו אַ פּוילישער שאָכנטע און דאָרט געווען. הערנדיק דעם מינדסטן שאָרך האָב איך שרעקלעך מוירע געהאַט זיי זאָלן דאָ נישט קומען. די דאָזיקע שאָכנטע האָט דערציילט, אַז די פּאָליציי גייט אין וואַלד

און ווען זי האָט דאָס דערציילט האָבן זיך עטלעכע מאָל דער־הערט שאָסן, איך האָב מיר געטראַכט, אַז זיכער איז שוין עמע־צער דערשאָסן. אין גיכן בין איך דאָרט געווען, און די אויטאָס זײַנען באַלד אָפּגעפאָרן, נאָר צוויי זײַנען געווען פֿול, און דער דריטער אַ ליידיקער. איך בין גלײַך געגאַנגען אַהיים. איך וואָלט דרייסט געקאָנט בלײַבן אין דער היים, קיינער איז אַפילו נישט אַרײַנגעקומען. אַף דער גאַס בין איך שוין נישט אַרויס דעם גאַנצן טאָג. פאַרנאַכט בין איך געגאַנגען דאַווענען, ווײַל עס איז דאָך פּרייטיק. אַן אַנדערש מאָל זײַנען מיר געגאַנגען מיטן טאַטן ווי עס זאָל נישט האָבן געווען אומעטיק, צי פריילעך אָבער מיר זײַנען געווען מיטן טאַטן, און איצט... ווען מיר זײַנען געקומען פונעם דאַווענען בין איך געווען זייער אומעטיק, פאַרוואָס נישט זײַן אומעטיק, דער אָוונטברויט איז ווי נישט איז אויסקאָמבינירט דער טיש געדעקט עס איז יאָנטעוו ,נאָר אַז איך טו אַ קוק אַף דעם טאַטעשים אָרט און ער זיצט נישט דאָרט, ווערט מײַן האַרץ צעריסן פון ראַכמאָנעס און טרויער.

9 מאַי: די מאַמעשי איז אַוועק טעלעפאָנירן קײַן סקאַר־זשיסקאָ צו אַ באַקאַנטן. זי האָט געוואָרט עטלעכע שאָ ביז וואַ־נען מע וועט פאַרייניקן די ליניע ביז ענדלעך, מע האָט איר גע־הייסן קומען 2 אַזייגער. זיי איז נישט איילִיק און עס גייט זיי נישט אָן, צוליב וואָס דאַרפן זיי זיך אײַלן. ווען מען זאָל זיי גלײַך געבן עטלעכע הונדערט זלאָטעס, וואָלטן זיי זיך פאַרינטערעסירט, אָבער פונוואַנען זיי נעמען... מע דאַרף עפּעס פאַרקויפן פון זיך. קײַן שום זאַך איז אונדז נישט קײַן שאַד, אַבי נאָר דער טאַטעשי זאָל קומען גאַנץ.

10 מאַי: די יידישע פּאָליציי האָט באַקומען אַ באַפעל אַז עס פעלט נאָך 50 פערזאָן. גלײַך נאָך דעם דערהאַלטן פון באַ־פעל האָבן זיי אָנגעהויבן כאַפּן. איך בין שוין אין ערגעץ נישט געגאַנגען, איך בין געווען אין שטוב, אָבער דאַנקען גאָט זיי זײַ־נען נישט אַרײַנגעקומען. שטייענדיק אַף די טרעפּלעך האָט איי־

נער אַ הער מיך אַ פרעג געטאָן צי דאָ וווינט נישט רובינאָוויטש. איך האָב אים געזאָגט יאָ. האָט ער אַוועקגעשטעלט דעם ראָווער און איז אַרײַן אין שטוב. ער האָט גלײַך אַרויסגענומען אַ בריוו פון טאַטן און איבערגעגעבן דער מאַמעשי. איך האָב אים אַ פרעג געטאָן, פונוואַנען ער איז, האָט ער געענטפערט, אַז ער איז דער אויפזעער איבער די ייִדן אין סקאַרזשיסקאָ. נישט בלויז פאַר אונדז האָט ער געבראַכט אַ בריוו נאָר פאַר עטלעכע צענדליק אַנדערע. עס איז זיך באַלד צונויפגעקומען אַ פולע שטוב מיט מענטשן, יעדער האָט געוואָלט זיך עפּעס דערוויסן. ער איז נישט געווען בײַ אונדז לאַנג ווײַל ער איז געגאַנגען צו די אַנדערע איבערגעבן די בריוו. דאָס איז נישט געווען קײַן גרויסער בריוו אָבער די דאָזיקע עטלעכע ווערטער זײַנען שוין אויך גענוג. ער האָט בלויז אַף שנעל אָנגעשריבן, אַז ער איז געזונט, אַז די אַרבעט איז נישט זייער קײַן שווערע, מע קאָן אויסהאַלטן נאָר אַז ער קלערט זייער איבער וועגן אונדז. ער שרײַבט, אַז ער האָט צאָרעס וועגן מיר, מע זאָל מיך נישט כאַפּן און אַז איך זאָל זיך גוט אויסבאַהאַלטן. הייסט זיך צושיקן כאָטש עפּעס צום טרינקען אָדער אַ ביסל לאָקשן אין אַ פלעשל, עטלעכע בייגעלעך פּאַפּיר און אַן ערעך אַ האַלבן קילאָ ברויט און געלט שיקן דורך דער פּאָסט. זעט אויס, אַז ער האָט נישט באַקומען דאָס פּעקל דורכן דײַטש, ווײַל ער שרײַבט נישט וועגן דעם. ער בעט אַז מע זאָל עפּעס פאַרקויפן און אים אַרויסראַטעווען פון דאָרט. דער טאַטעשי ווייסט ווי בײַ אונדז איז ווײַל גלײַך שטרײַכט ער אונטער מע זאָל עפּעס פאַרקויפן. די מאַמעשי האָט געמאַכט אַ קליין פּעקעלע און איבערגעגעבן דעם דאָזיקן הער. אין אָוונט איז שוין געקומען פון סוכעדניאָוו אַ באַקאַנטע פון מײַן מומען ספּעציעל צו זאָגן, אַז מען קאָן פאַר 500 זלאָטעס אַרויסראַטעווען איין פּערזאָן, און אויב מער איז מער געלט. הײַנט קאָן די מאַמעשי שוין נישט גיין נאָך געלט וועט זי מאָרגן גיין ערגעץ לײַען.

11 מ אַ י : די מאַמעשי האָט אַ שטיקל סכוירע אַף אַ מאַנטל איז זי אַוועק דאָס פאַרקויפן ערגעץ אָדער פאַרזעצן אַלס

מאַשקן. זי איז באַלד געקומען און געליען געלט, זי האָט איר גלייך געגעבן דאָס געלט. זי האָט נאָך גענומען געלט בא עטלעכע פּערזאָן און געגאַנגען אַהיים. מיט אומגעדולד האָב איך אויסגע־קוקט די פּאָסט זאָל קומען, ווייל דער טאַטעשי האָט געשריבן, אַז ער האָט שוין אַרויסגעשיקט 2 קאַרטלעך. אין אַ שאָ אַרום האָט מען אונדז איבערגעגעבן אַ קאַרטל. דער טאַטעשי שרייבט, אַז ער איז געזונט, דעם זעלבן טאָג זיינען זיי געקומען צו פאָרן קיין סקאַרזשיסקאָ. אין אָוונט האָבן זיי געהאַט אַ גוטן קרויט־באָרשטש אַף אָוונט - ברויט, ער האָט אַ בעט און אַ וווינונג. צו־מאָרגנס זיינען זיי געגאַנגען צו דער אַרבעט, צו וועלכער שרייבט ער נישט, זיי אַרבעטן 12 שאָ פון 6 ביז 6. דערנאָך זיינען זיי געגאַנגען אין באָד, ער פרעגט זיך, צי מיר האָבן אָפּגענומען די בוראַקעס און צי מיר האָבן וואָס צו דרייען און מיט וואָס צו דרייען, דאָס הייסט צי די זשאָרנעס זיינען נישט געוואָרן באַ־שעדיקט ווען מע האָט צוגענומען די קאַרטאָפלעס מיט די בוראַ־קעס. ער שרייבט אַז עס איז זייער פריקרע דאָרט צו זיין און אַז ער האָט פיל אַגמעס - נעפּעש פון וואָס מיר וועלן לעבן. ער הייסט זיך צושיקן אַ פּאָר זלאָטעס אַף ברויט, אַלטע שיך, אַ ביסל קיכ־לעך. סמעטענע און אַ פּאָר סאַכאַרינען. ער שרייבט צו אונדז: טייערע קינדער פאָלגט דער מאַמען. צוממערסטן פריקרע איז מיר געוואָרן באַ דעם לעצטן זאַץ, עפּשער וועט גאָט געבן, אַז ער וועט באַלד צוריקקומען. אין ראַט איז פאַראַן אַ מעלדונג, אַז ווער עס וויל עפּעס שיקן זאָל צוגרייטן, ווייל פון יודען - ראַט פאָרט מען מאָרגן קיין סקאַרזשיסקאָ. כאָטש מיר האָבן געשיקט געלט האָט די מאַמעשי דאָך אָוועקטראָגן אַ פּעקל און 20 זל. די יידישע פּאָ־ליציי כאַפּט אויך היינט, קימאַט דעם גאַנצן טאָג בין איך גע־זעסן בא איינעם אַ פּוילישן יינגל, אין דער היים האָב איך מוירע געהאַט צו זיין.

12 מאַי: באַנאַכט איז די יידישע פּאָליציי געווען בא אונדז אַפן הויף, זיי האָבן געזוכט די קוזינען, אָבער זיי זיינען נישט געווען. נאָכן פרישטיק איז די מאַמעשי אָוועק איבערגעבן אין ראַט פאַרן

טאַטן אַ פּעקל און 20 זלאָטעס. די מאַמעשי איז געקומען פון ראַט איז זי געוועזן פּאַרוויינט, כאָטש ווי איז געוועזן פריער, איז זי איצט נישט צופרידן, נאָר גייט אַרום גאַנצע טעג און וויינט. ווען מיר זאָג איך שוין גאָרנישט... די מאַמעשי האָט גערעדט מיט עטלעכע באַקאַנטע פון ראַט, האָבן זיי איר געזאָגט, אַז זי זאָל אינגאַנצן קיין אַגמעס נעפּעש נישט האָבן וואָרעם אויב עמעצער זאָל צוריקקומען, איז דער טאַטעשי אויך. אַרום מיטאָג־צײַט האָב איך דערהערט, אַז עס פאָרט עפּעס אַן אויטאָ, דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבן צו קלאַפּן, ווײַל מ'האָט געזאָגט, אַז עס דאַרפן קומען צו פאָרן 25 קראַנקע, וועט עפּשער דער טאַטעשי קומען. אַזוי איז געוועזן, עס זײַנען געקומען צו פאָרן 25 פּערזאָן, אָבער דער טאַטעשי איז צווישן זיי נישט געוועזן. עס איז מיר געוועזן זייער פריקרע און פאַרוואָס אַנדערע קומען צו פאָרן, און דער טאַטעשי נישט. ווען דער אויטאָ איז שטיין געבליבן האָט מען נישט פריער אַראָפּגעלאָזט די קראַנקע איידער מ'האָט צוגעשטעלט געזונטע. עס איז אויך געקומען פון אונדזער הויף איינער פון פּלאַצק. איך האָב אים געפרעגט, ווי עס זעט אויס די אַרבעט; צי ער האָט געזען דעם טאַטן, איך האָב אים געפרעגט וועגן אַלץ. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער האָט זיך געזען מיטן טאַטן, און אַז דערווײַל הונגערט ער נישט. די אַרבעט איז אַ שווערע, מען שנײַדט בוימער און מען קאָרטשעוועט אוים די וואָרצ־לען. מען באַקומט טעגלעך 12 דעקאָ ברויט, שוואַרצע קאַווע און אַ סאַך זופּ, מען קאָן זײַן נישט הונגעריק באַ אַזאַ עסן. אַ בעט האָט יעדערער, און דער טאַטע איז צוזאַמען מיטן קוזין. ער האָט מיר געוויזן עטלעכע צייכנס אַפן פּאַנים, וואָס ער האָט באַקומען מיט דער בײַטש, באַ דער אַרבעט גיט מען אַף זיי אַכטונג. ווען ער האָט דערציילט, האָב איך זיך צעוויינט, פאַרוואָס האָט מײַן טאַטעשי געטראָפן אַזאַ שרעקלעכער גורל. סײַדן אַז ער האָט זיך אַזוי פאַר־דינט באַ גאָט.

13 מאַי באַלד אינדערפרי איז די מאַמעשי אַוועק צו דערוויסן זיך צי מ'האָט איבערגעגעבן דאָס פּעקל. קיין שום בריוו האָט דער טאַטעשי נישט צוגעשיקט, גאָרנישט, און אין ראַט האָט מען גע־

זאָגט, אַז אַלץ האָט מען איבערגעגעבן. מיר האָבן זייער איבערגע־קלערט פּאַרוואָס דער טאַטעשי האָט קיין שום קאַרטל אַפּילע נישט צוגעשיקט, נאָר אַז ער האָט גאָרנישט צוגעשיקט, איז אומזיסט אונדזער אַגמעם-נעפעש, אַז מיר ווייסן גאָרנישט.

14 מאַי: ווען די מאַמעשי איז געגאַנגען אין גאַס האָט זי אַ רוף געטאָן איינער פון ראַט און איר געגעבן אַ פּעקל וואָס דער טאַטע האָט צוגעשיקט ווייל נעכטן האָבן זיי פאַרגעסן איר צו געבן. דער טאַטעשי האָט צוגעשיקט די שמוציקע וועש און די קוזינען האָבן אויך צוגעשיקט. אין פּעקל זיינען אויך געווען דריי בריוו. דער טאַטעשי שרייבט, אַז ס'איז אים זייער פריקרע פאַרוואָס מיר שרייבן אים נישט קיין בריוו וואָס מיר שיקן אָדער עפּעס אַנדערש. זעט אויס אַז מ'האָט דעם טאַטעשי נישט איבערגעגעבן דעם בריוו. ער שרייבט, אַז איך זאָל זיך באַהאַלטן, ווייל עס וועלן נאָך זיין אַבלאַוועס, הייסט מיר זיך איבערקליידן ווי אַ פרוי. ער בעט מען זאָל אים צושיקן אַ פּאָר זלאָטעס און ווו מיר זאָלן זיי נעמען ווייסט ער נישט און ווו מיר זאָלן נעמען געלט אַף אונדזערע הויצאָעס, ווייסט ער אויך נישט. ער שטרייכט אונטער מען זאָל עפּעס פאַר־קויפן און אים אַרויסראַטעווען, אויב מען קאָן נאָר. איך האָב זיך גוט אויסגעוויינט פון אַזאַ טרויעריקן בריוו. ווען איך האָב זיך אַ ביסל באַרויִקט, בין איך געגאַנגען איבערלייענען די בריוו פון די קוזינען. זיי שרייבן דאָס זעלבע, וואָס דער טאַטעשי און אַז מען זאָל זיי אַרויסראַטעווען. לייענענדיק די בריוו האָב איך זיך גע־טראַכט, מיר דאָ זיינען אַף דער פריי (אַזאַ פרייהייט ווינטש איך אַ הונט, אָבער אונדז איז פאָרט בעסער דאָ איידער דעם טאַטן דאָרט), און דער טאַטעשי דאָרט גייט אויס קאָן זיין נאָך אַ שטיקל ברויט, אַך! דאָס איז זייער שרעקלעך...

14 מאַי: היינט איז אויסגעהאַנגען געוואָרן אַ מעלדונג, אַז מען קאָן שיקן פּעקלעך קיין סקאַרזשיסקאָ ווייל עס גייט אַ פור. די מאַמעשי האָט גלייך געמאַכט אַ פּעקל, איך האָב זיך אַפּילע באַ־מיט וועגן אַ מעסער פאַרן טאַטן. אין אָוונט איז געקומען צו אונדז

איינע אַ פֿרײַלן און האָט געזאָגט, אַז מאָרגן פֿרי פֿאַרטאָג וועט קומען די זשאַנדאַרמעריע, נאָר ס׳איז נישט באַוווּסט צוליב וואָס. נישט ווויסנדיק נאָך גאָרנישט וואָס עס וועט זײַן האָבן מיר זיך זייער געשראָקן.

15 מאַי: פֿיר פֿאַרטאָג זײַנען געקומען עטלעכע אויטאָס, מיר האָבן געמיינט, אַז מען גייט שוין אַלעמען אַרויסשיקן. פֿון דער שרעק האָב איך באַקומען שרעקלעכע ווייטיקן און געמוזט אַרויסגיין. איך האָב נישט באַוויזן צו עפֿענען די טיר ווי איך האָב דערזען, אַז אויף דער צווייטער זײַט גאַס שטייט אַ דײַטש און קוקט גלײַך אויף מיר. איך בין שוין נישט אַרויסגעגאַנגען און די טיר געלאָזט אָפֿן, איך בין געווען זייער איבערגעשראָקן און האָב מוירע געהאַט, אַז ער זאָל נישט אַריינגיין אין שטוב; ער איז לאַנג נישט געשטאַנען ווײַל ער איז גלײַך אַוועק. יעדער איז געווען אין שטוב אָדער אַרויסגע-גאַנגען פֿאַרן טויער אָבער אויף דער גאַס איז קיינער נישט אַרויס, נאָר יעדער איז געשטאַנען אין קעסיידעררדיקער שרעק. שטייענדיק באַם פֿענצטער האָב איך דערזען אַ פֿור מיט דײַטשן און ציווילע פֿאַרקאָוועטע אין קייטן, עס איז דורכגעפֿאָרן איין פֿור, אַ צווייטע, אַ דריטע און אַ פֿערטע. אויף יעדער פֿור וויפֿל עס זײַנען געווען ציווילע, אַזוי פֿיל זײַנען געווען דײַטשן. די דײַטשן זײַנען געווען זייער באַוואָפֿנט, אין העלמען, זיי האָבן געהאַט גראַנאַטן מיט זיך און קוילנוואַרפֿער. מיר האָבן זיך שוין אַ ביסל באַרויִקט ווען מיר האָבן געזען, אַז אונדז לאָזט מען צורו. זײַענדיק אין שטוב האָב איך דערהערט, אַז די ייִדישע פּאָליציי איז בײַ דעם פֿעטער, דערנאָך איז געקומען די שוועסטער און געזאָגט, אַז זיי זײַנען געקומען נאָך דער שאַנק ווײַל דער פֿעטער האָט נישט באַצאָלט קיין שטייער אין ראַט. די פּאָליציי איז גלײַך געקומען מיט אַ פֿור און זיי האָבן אָנ-געהויבן אַרויסטראָגן די שאַנק, אַלע האָבן זיך קעגנגעשטעלט, אָבער קיינער האָט זיך קיין אייצע נישט געגעבן און מ׳האָט זי אַרויסגעטראָגן. ווען מ׳האָט זי אַרויפֿגעלייגט אויף דער פֿור, האָט דער פֿעטער זיך שטאַרק דענערווירט און ער האָט פֿאַרהאַלטן די פֿור, גלײַך איז צוגעגאַנגען אַ פּאָליציאַנט און האָט אָפּגעשטופּט

דעם פעטער, דער פעטער האָט אים גלייך אַ קלאַפּ געטאָן און זיי האָבן זיך אָנגעהויבן שלאָגן. אַלע זיינען צו און געוואָלט צערייסן, מען האָט אָנגעהויבן שרעקלעך צו שרייען, די זשאַנדאַרמעריע האָט דאָס דערעזן, איז זי גלייך געקומען און אָנגעהויבן שיסן פון דערווייטנס, און איך האָב אַף דעם אַלץ געקוקט. איך האָב שוין געמיינט, אַז עמעצער איז געפאַלן אַ קאָרבן. די קוילן זיינען גע־פלויגן איבערן קאָפּ און איינע איז אַריינגעפאַלן דורכן פענצטער אין וווינונג פון פעטער. איין דייטש איז אַריינגעפאַלן צו אונדז און האָט אויפגעעפנט די טיר מיט אַזאַ אימפּעט, אַז אַ שויב איז אַרויס־געפלויגן, ער האָט געפרעגט ווו דער פעטער איז און איז גלייך אַרויס, ער האָט געזוכט דעם פעטער, אָבער ער האָט אים נישט געפונען. אין אַ וועלכער ס׳איז האַלבע שאָ איז געקומען די פּוילישע פּאָליציי און מ׳האָט געמוזט באַצאָלן אַ מאַנדאַט 100 זל. באַם שיסן האָט זיך געמאַכט אַ שרעקלעכע פּאַניק, יעדער האָט געמיינט, אַז אַלץ וועט זיך איבערדרייען מיט די פיס אַרויף. נאָכמיטאָג זיינען די דייטשן אָפּגעפאָרן, איין אויטאָ פאָרויס, אין דער מיט אַף איין אויטאָ זיינען געזעסן די פּאָליאַקן פאַרקאָעוועט אין קייטן און אין עק אַן אויטאָ מיט דייטשן, אַף אַזאַ אויפן האָט מען זיי אָפּגעפירט.

16 מאַי: ערשט היינט איז אָפּגעפאָרן אַ פור מיט פּעקלעך קיין סקאַרזשיסקאָ. די מאַמעשי האָט נאָך דערלייגט אַ שטיקל ברויט. די קוזינע האָט טעלעפאָנירט קיין סובעדניאָוו האָט מען איר געענט־פערט, אַז אַלץ איז דערליידיקט און היינט־מאָרגן וועלן זיי קומען.

17 מאַי: די קוזינע האָט אָפּגענומען פון איר מאַן פון סקאַר־זשיסקאָ אַ פּעקל מיט שמוציקע וועש, אַ צעטעלע האָט זי אויך באַקומען. ער שרייבט, אַז עס דאַרף קומען אַן אויטאָ מיט קראַנקע וועלן זיי מעגלעך אויך קומען צו פאָרן אַהיים.

דערנאָך איז געקומען דער פורמאַן וועלכער איז נעכטן געוועזן אין סקאַרזשיסקאָ און האָט געזאָגט, אַז ער האָט זיך געזען מיטן טאַטן. דער טאַטעשי האָט געזאָגט, אַז אַלע פּעקלעך, וואָס מיר האָבן אים צוגעשיקט האָט ער דערהאַלטן. פאַרן דאָקטער האָט ער

זיך שוין געשטעלט 4 מאָל און ער האָט נאָך באַדאַרפט זיך שטעלן פאַר דעם דײַטשישן דאָקטער און ער ווייסט נישט וואָס עס וועט זײַן. נאָכמיטאָג איז געקומען דער זעלבער הער וואָס אין פאַבריקער וואָך מיט בריוו. צו אונדז איז אויך געווען אַ בריוו. נאָכן איבער-לייענען דעם בריוו זײַנען מיר געווען זייער פאַרקלעמט. דער טאַ-טעשי שרײַבט, אַז מיר זאָלן זיך באַמיען אין ראַט, און אויב נישט, זאָלן מיר גיין צו דער פרײַלן פון סוכעדניאָוו און זי זאָל דאָס דער-לײדיקן. ער איז געשטאַנען פאַרן דאָקטער און ער וויל אים נישט באַפרײַען. ער האָט אָנגעשריבן זייער נישט קיין גוטן בריוו, בעסער נישט שרײַבן אַזוי געגוי, מיר ווייסן נישט וואָס איצט צו טאָן, דער טאַטעשי שרײַבט, מען זאָל גיין צו דער דאָזיקער פרײַלן פון סו-כעדניאָוו, וואָס מיר האָבן איר שוין געגעבן געלט, ווייסן מיר נישט וואָס איצט אָנהייבן צו טאָן און וואָס צו טראַכטן. נאָכן דערהאַלטן פון בריוו גייט די מאַמעשי אַרום ווי צעמישט, זי איז געווען עט-לעכע מאָל אין ראַט, הייסט מען איר נישט האָבן קיין אַגמעס-נעפעש, ווײַל אַלץ וועט גוט זײַן זאָגן זיי, אַז ווי נאָר עס וועלן קומען צו פאַרן קראַנקע, וועט דער טאַטעשי זײַן צווישן זיי. אָבער וואָס קומט אונדז אַרויס פון דעם דאָזיקן טרייסטן, אַז ער איז נאָך אין לאַגער, אַז ער וועט זײַן אין דער היים וועל איך ערשט דעמאָלט גלויבן אין זייער טרייסטן.

18 מאַי: די מאַמעשי איז הײַנט געווען באַם טעלעפאָן, זי האָט גערעדט מיט דער פרײַלן פון סוכעדניאָוו, האָט זי געזאָגט, אַז דער קוזין האָט אָנגעשריבן צו איר פון לאַגער, אַז זי זאָל זיך וועגן טאַטן נישט באַמיען, ווײַל וועגן טאַטן באַמיט זיך שוין דער ראַט פון באַדזענטין. די מאַמעשי האָט איר געזאָגט אַז זי זאָל זיך וועגן טאַטן אויך באַמיען און אַז זי זאָל קיינעם נישט הערן. הײַנט איז אויסגעהאַנגען אַ מעלדונג באַם ראַט, אַז מאָרגן גייט אַ פור קיין סקאַרזשיסק, קאָן מען שיקן פעקלעך. קיין פעקל האָבן מיר נישט געשיקט נאָר 50 זלאָטעס.

19 מאַי: הײַנט זײַנען געקומען צו פאָרן 6 דײַטשן, ווײַל עס דאַרף זײַן אַ מאָביליזאַציע אַף פערד אין פינף גמינעס. עס זײַנען

זיך אָנגעפאָרן אַזוי פיל פערד, אַז ס'איז שווער געווען דורכצוגיין. די פור מיט די פעקלעך קיין סקאַרזשיסקאָ איז אַוועק נאָך דער מאָ־ביליזאַציע.

20 מאַי: מען האָט אונדז איבערגעגעבן אַ בריוו פון טאַטן, ער האָט אָנגעשריבן גאַנצע 4 זײַטן און נאָך אַ שטיקל פּאַפּיר. ער שרײַבט אַרויס אַלץ פּינקטלעך, ער שרײַבט, אַז ער איז שוין געשטאַנען 7 מאָל פאַרן דאָקטער און ער וויל אים נישט באַפרײַען. מאָרגן דאַרפן קומען צו פאָרן 65 קראַנקע, איז מעגלעך אַז אויך ער וועט קומען. דער טאַטעשי בעט אַז אין פאַל ווען ער וועט נישט קומען, זאָל מען אים צושיקן ברויט, קאַרטאָפל און נאָך עפּעס אַנדערש. מיט אומגעדולד האָבן מיר אַרויסגעקוקט עס זאָל שוין זײַן מאָרגן. אין דער זעלבער נאַכט האָט מען באַ אַ פויער אַרויסגעגאַנוועט די קו. מען האָט צו וויסן געגעבן דער פּאָליציי און זי האָט גלײַך אָנגעהויבן אַן אויספאָרשונג. די שפּורן האָבן געפירט צו איינעם אַ ייִדן און מ'האָט געפונען דאָרט דעם קאָפּ פון אַ קו און 40 קילאָ פליייש, מען האָט אים גלײַך אַרעסטירט. אַלע זײַנען זייער בייז אַף די ייִדן, אַז אַ ייִד זאָל וואַגן צוגאַנווענען אַ קו, נישט גענוג וואָס מען פּײַניקט אונדז אַזוי פון אַלע זײַטן איז נאָך דאָס אַלס צוליינג.

21 מאַי: האַלב נײַן איז געקומען צו פאָרן אַן אויטאָ מיט ייִדן. ווען איך האָב זיי דערזען האָט דאָס האַרץ מיר אָנגעהויבן זייער צו קלאַפּן, ווײַל עפּשער פאָרט דער טאַטע. ווען ער איז צוגעקומען נעענטער, האָב איך געזוכט דעם טאַטן, אָבער איך האָב אים נישט געזען. איך בין גלײַך געלאָפן נאָכן אויטאָ, ער איז שטיין געבליבן לעבן ראַט און אַלע זײַנען באַלד אַרויסגעשפּרונגען פונעם אויטאָ, נאָר דער טאַטע איז נישט געווען. איך האָב זיך גוט צעוויינט פאַרוואָס זײַנען אַזוי פיל מענטשן געקומען, און דער טאַטע איז נישטאָ. אייניקע זײַנען פולשטענדיק געזונט און זײַנען געקומען צו פאָרן. איך האָב זיך זייער איבערגענומען דערמיט. דער טאַטע האָט איבערגעשיקט עטלעכע צעטעלעך דורך באַקאַנטע מען זאָל אים

שיקן אַ פּאָר קאַרטאָפל, ברויט, געקאָכטע לאָקשן און הירזש. מיר האָבן צוגעגרייט באַלד אַ פּעקל און אָפּגעגעבן דעם שאָפער. מיר האָבן אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז היינט איז ערעוו שוועס, מיר האָבן אַפילו גאָרנישט צוגעגרייט, אַזוי שטאַרק זיינען מיר געווען פאַר־נומען מיט דעם איינעם. ס׳איז נאָך נישט געווען קיין איין יאָנטעוו אַז דער טאַטע זאָל נישט זיין, און היינט נישט נאָר וואָס ער איז נישטאָ, נאָר ער איז נאָך אין לאַגער.

22 מאַי: זייענדיק באַ דעם דאַוונען האָט מיך אָנגעכאַפּט אַ שטאַרקע בענקשאַפט נאָכן טאַטן. איך האָב געזען ווי אַנדערע קינדער שטייען לעבן די פאָטערס, און וואָס זיי ווייסן נישט באַם דאַוונען, ווייזט זיי דער פאָטער, און מיר ווער וועט ווייזן... איין גאָט זאָל אַריינגעבן אין מיר אַ גוטן געדאַנק איך זאָל גיין מיטן גלייכן וועג... ס׳איז מיר נאָך קיינמאָל נישט געווען אַזוי פריקרע ווי היינט באַם דאַוונען, ווען האָט מיר געזאָלט זיין אַזוי פריקרע? גאָט זאָל געבן דער טאַטעשי זאָל אינגיכן קומען געזונט. מיר האָבן טעלעפאָנירט קיין סוכעדניאָוו, האָט זי געזאָגט, אַז ס׳איז נאָך נישט דערליידיקט.

23 מאַי: היינט האָט מען גענומען די אַרעסטירטע יידן צוליב דער קו אין טפיסע, און איינעם אַן אומשולדיקן האָט מען אַרויס־געלאָזט.

25 מאַי: זייער פרי איז געקומען דער פעטער פון ביעליני, ער האָט אונדז גלייך געזאָגט, אַז ער האָט באַצאָלט 20 זלאָטעס אַ מאַנדאַט, אַף דער היינטיקער קריטישער צייט ווען מען פאַרדינט אַפילו נישט די 20 זלאָטעס. דעם מאַנדאַט האָבן זיי באַצאָלט דער־פאַר, ווייל זיי זיינען געגאַנגען עטלעכע, ווייל איין ייד האָט נישט געהאַט קיין פּאַסירשיין, און ער האָט נאָך אַזוי אויך געהאַט אַ גרויס גליק, וואָס מען האָט אים באַלד נישט פאַרנומען מיט זיך. דער פעטער האָט לאַנג נישט באַלעמוטשעט און איז געגאַנגען אַהיים. היינט האָט מען ארויסגעהאַנגען אַ מעלדונג, אַז מאָרגן פאָרט דער ראַט קיין סקאַרזשיסקאָ, קיין ספּעציעל פּעקל וועלן מיר

נישט שיקן, בלויז געלט, ווענ ער מעגלעך באַקומען ברויט פונעם ראַט, מיר שיקן אַ קליין פּעקעלע און מיר וועלן עס אַריינלייגן אין פּעקל פון דער קוזינקע.

27 מאַי: דער ברודער האָט געבראַכט פון ראַט אַ פּעקל פאַר אונדז און אַ בריוו. דער טאַטעשי האָט צוגעשיקט זיין סוועטער, אַ שאַל, וואַרעמע וועש און ער האָט צוריק אָפּגעשיקט אַ ריין קאַלירט העמד וואָס מיר האָבן אים געשיקט, און ער הייסט זיך שיקן ווייסע וועש. דער טאַטעשי פרעגט זיך פאַרוואָס מיר שרייבן אים נישט אָפּט, ווייל ער האָט אַזוי פיל פאַרגעניגן ווען ער דערהאַלט אַ בריוו פון דער היים, לייענט ער אים עטלעכע מאָל טעגלעך. מאָרגן דאַרף ער שטיין פאַר אַ קאָמיסיע, ווייל ער קען נישט אַרבעטן. דער טאַטעשי שרייבט, אַז אין דעם אַלץ איז שולדיק אָווראָם, ער הייסט זיך שיקן פון דער היים אַלערליי עסנוואַרג און נישט קיין געלט, ווייל דאָרט קאָסט טייער. ער פרעגט זיך אויס וועגן אַלץ, צי מיר האָבן האָלץ, צי מיר האָבן נאָך קאַרטאָפל און צי מיר הונגערן נישט גאָט באַהיט. ער פרעגט ווי מיר נעמען געלט אויף אַלץ, ווען ער זאָל וויסן, אַז מיר האָבן דאָס וואָס מיר דאַרפן, וואָלט ער געווען רויק. אַזוי טראַכט ער גאַנצע נעכט בלויז וועגן דעם און קאָן נישט שלאָפן. ער הייסט זיך צושיקן אומבאַדינגט דאָס דאָזיקע געלט, וועט ער זיך דאָרט גיכער געבן אַן אייצע, ווען ער זאָל געווען האָבן אין דער פאַבריקער וואָך געלט, וואָלט ער מיט דער צווייטער פור געווען געקומען אַהיים. דער טאַטעשי שרייבט, אַז ער שיקט יעדן טאָג בריוו און מיר ענטפערן ניט, דאָ שרייבט ער אַזוי און מיר האָבן דורך דער פּאָסט נישט דערהאַלטן קיין שום בריוו. היינט וועלן מיר שוין זיכער דערהאַלטן אַ בריוו. איך האָב באַלד אָנגעשריבן אַ בריוו צום טאַטן און גלייך אַריינגעלייגט אין פּאָסט, ווייל זי איז אַקוראַט געקומען צו פאָרן. דער בריווטרעגער האָט אונדז איבער־געגעבן אַ בריוו פון טאַטן און דערנאָך צוויי קאַרטלעך. אין די פּאָסט־קאַרטלעך און אין דעם בריוו שרייבט ער דאָס זעלבע וואָס אין פריערדיקן בריוו, נאָר אין בריוו שרייבט ער צי איז בעסער מיט זיין נערוועישקייט צי אָן איר. די מאַמעשי האָט גלייך טעלעפאַ־

נירט קיין סוכעדניאָוו זי זאָל אַרויסשיקן דאָס געלט דעם טאַטן, מיר פֿון אונדז האָבן דעם טאַטן באַלד אַרויסגעשיקט 100 זלאָטעס. דאָס דאָזיקע געלט שיקן מיר אים דערפֿאַר, ווײַל דאָ קאָן מען זיך אײַנגאַנצן נישט סטאַרען, עפּשער וועט ער זיך דאָרט סטאַרען.

28 מאַי: הײַנט באַטאָג זײַנען געווען באַנדיטן אין ווזדאָליע. ווען די פּאָליציי איז געקומען זײַנען זיי אײַנגאַנצן נישט אַנטלאָפֿן, נאָר אָנגעהויבן צו שיסן און די פּאָליציי האָט זיך געמוזט באַהאַלטן און זיי זײַנען זיך אַוועק אין וואַלד. מען האָט גלײַך טעלעפֿאָנירט קיין קעלץ די זשאַנדאַרמעריע זאָל קומען און אין עטלעכע שאָ אַרום זײַנען געקומען 2 אויטאָס, זיי זײַנען געווען אין ווזדאָליע, אָבער מען האָט קיינעם נישט געכאַפּט. הײַנט איז אָנגעקומען אַ פּאָסט-קאַרטל פֿון טאַטן און פֿון דעם פֿעטער פֿון קעלץ. דער טאַטעשי שרײַבט נישט קיין שום נײַס, ער שרײַבט נאָר אַז ער האָט אַ האָ-פֿענונג אַז אינגיכן וועט ער קומען. דער פֿעטער שרײַבט אויך נישט קיין שום אינטערעסאַנטס.

31 מאַי: הײַנט איז אויפֿגעהאַנגען געוואָרן אַ מעלדונג אַז אין סקאַרזשיסקאָ וועט פֿאָרקומען אַ טויש פֿון די אַרבעטער, און אַז דעם 4-טן יוני דאַרפֿן זיך מעלדן אין ראַט 60 מאַן, וועלכע וועלן באַקומען צעטלען. איז אין אַזאַ פֿאַל קען גאָט געבן, אַז דער טאַטע וועט קומען. די 60 מאַן וועלן פֿאָרן בלויז אַף 7 טעג.

29 מאַי: ווען די קעלצער זשאַנדאַרמעריע איז אָפּגעפֿאָרן זײַנען נאָך פֿאַרבליבן 8 אין ביעליני. איינער אַ זשאַנדאַר דורכגייענ-דיק לעבן אַ הויף, האָט דערזען, ווי אַ ייִדישע פֿרוי אַנטלויפֿט, ער האָט איר גלײַך באַפֿוילן זי זאָל בלײַבן שטיין, אָבער זי האָט נישט געפֿאָלגט נאָר געלאָפֿן ווײַטער, אַזוי ווי זי האָט נישט געוואָלט בלײַבן שטיין, האָט ער איר נאָכגעשאָסן און געטראָפֿן פֿאַר דעם ערשטן מאָל. דערנאָך האָט ער זי געהייסן פֿאַרגראָבן דאָ ווו אַלע דערשאָסענע. וואָס פֿאַר אַ שוידערלעכער גורל עס האָט זי געטראָפֿן, מען זאָל אָן שום סיבע דערשיסן. ווען זי איז געלעגן אַפֿן הויף האָט

זי דאָך 6 קינדער, האָט מען זיי אָפילע נישט דערלויבט זיך צו דער־נענטערן צו איר, און אויב וועלכעס האָט אָנגעהויבן וויינען האָט ער געשלאָגן.

1 יוני: אַ טאָג פון פרייד. מיר האָבן דערוואַרט היינט אַ בריוו פון טאַטן, אָבער ער איז נישט געקומען, עס איז בלויז אָנגעקומען אַ פּאָסט־קאַרטל פון קוזין און גרוסן פון טאַטן און מער גאָרנישט. מיר האָבן צוגעגרייט אַ גרויס פּעקל פאַרן טאַטן, ווייל מאָרגן פאָרט מען פון ראַט קיין סקאַרזשיסקאָ. מיר האָבן פאַרפּאַקט אַ דין רעקל, וועש, פּאַנטאָפל, אַ ביסל קאַרטאָפל, ברויט און אַנדערע קליי־קייטן. מיט אומגעדולד האָב איך געוואָלט אַז ס'זאָל שוין זיין דער דריטער, עס זאָל קומען אַ בריוו פון טאַטן. עפשער האָט ער וועלכע ס'איז שאַנסן צו קומען אַהיים. אין אָוונט בין איך געגאַנגען צום שאָכן מאַכן טרעפּעס פאַר דער שוועסטער. מאַכנדיק זיי האָב איך דערהערט ווי עס פאָרט אַן אויטאָ און אַ געזאַנג, איך האָב גלייך אַ טראַכט געטאָן, אַז דאָס פאָרן מיסטאָמע יידן פון סקאַרזשיסקאָ. איך בין באַלד אַרויסגעלאָפן און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי פאָרן ווירקלעך. פון דער ווייטנס איז געווען צו זען ווי זיי פאָכען מיט די הענט און מיט די היטלען, איך האָב דערזען ווי אויך מיין טאַטע פאָכעט. איך האָב אַלץ געוואָרפן און געלאָפן נאָכן אויטאָ. איך בין שטיין געבליבן צוזאַמען מיטן אויטאָ; איך האָב גלייך גע־נומען דעם טאַטנס קלומיק און דער טאַטעשי איז אַראָפּ געגאַנגען פון אויטאָ. די מאַמעשי האָט פון מיר גענומען דעם קלומיק און איך בין אַוועק אין פּאָליציי־וואַך אָפּצונעמען דאָס פּעקל. אַז איך בין געקומען אין שטוב האָב איך פון דער גאַנצער פרייד זיך אַפילע נישט געקאָנט באַגריסן מיטן טאַטן. קיינער קאָן זיך נישט פאָר־שטעלן אונדזער פרייד, בלויז דער קאָן זיך עס פאָרשטעלן ווער עס לעבט דאָס איבער. אָבער קיינער האָט נישט דערוואַרט, אַז זיי זאָלן היינט קומען. דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען ווי אין אַ פילם. קימאַט אין איין סעקונדע האָבן מיר אַזוי פיל איבערגעלעבט. ס'זיינען זיך גלייך צונויפגעגאַנגען פיל מענטשן, יעדער האָט געוואָלט זיך דער־וויסן עפּעס גוטס. דער טאַטעשי איז געקומען צו פאָרן מיט אַ פאָר־

וווּנדעטער האַנט, ווײַל דערפֿאַר האָט מען אים פֿרײַ געלאָזט... אין אָנפֿאַנג האָב איך זיך דערשראָקן, ווײַל איך האָב געמיינט, אַז ער איז זייער שטאַרק פֿאַרוווּנדעט. זייער שווער איז מיר צו באַשרײַבן די אַלע דערציילונגען פֿון טאַטן. איך וועל אָנפֿאַנגען פֿון דעם אָנהייב פֿון דער דערציילונג. צום ערגסטן איז געווען דער ערשטער טאָג, דערנאָך האָט מען זיך צוגעוווינט, די אַרבעט איז נישט אַזאַ שרעקלעכע, בלויז די דיסציפּלין איז אַ שווידערלעכע, אויב עמעצער זינגט נישט אָדער מאַרשירט נישט אַזוי גוט, כאַפּט ער שטעקנס. דאָס אויפֿוועקן קומט פֿאַר 4 פֿאַרטאָג, און אַרבעטן הערט מען אויף 5 נאָכמיטאָג. 13 שאָ איז נישט דערלויבט זיך צוצווזעצן אַף אַ מינוט, און ווער עס זעצט זיך צו כאַפּט שרעקלעך געשלאָגן. צום דערציילן האָט קיין סאָף נישט גענומען מיר זײַנען געזעסן ביז 2 אין דער נאַכט, ס׳איז נישט מעגלעך דאָס צו באַשרײַבן. דער טאַטעשי זעט נישט אויס זייער שלעכט, ער האָט דאָך געגעסן וויפֿל ער האָט באַדאַרפֿט. צוליב דער גאַנצער פֿרייד האָב איך פֿאַרגעסן צו באַשרײַבן דאָס וויכטיקסטע און דאָס שרעקלעכסטע. הײַנט אינדערפֿרי זײַנען צוויי יידישע פֿרויען אַרויס אין דאָרף, דאָס זײַנען געווען אַ מאַמע מיט אַ טאָכטער. צום אומגליק זײַנען געפֿאָרן דײַטשן פֿון בודקי נאָך קאַרטאָפֿל, קיין באַדזענטין און געטראָפֿן די 2 יידישע פֿרויען. ווען זיי האָבן דערזען די דײַטשן, האָבן זיי אָנגעהויבן אַנטלויפֿן אָבער זיי האָבן זיי דעריאָגט און פֿאַרהאַלטן. זיי האָבן זיי געוואָלט דערשיסן אין דאָרף נאָר דער סאָלטיס האָט נישט דערלויבט, זײַנען זיי אַוועק לעבן וואַלד און דאָרט זיי דערשאָסן. די יידישע פּאָליציי איז באַלד געפֿאָרן נאָך זיי, קעדיי צו באַגראָבן אַפֿן ביישוילעם. ווען די פֿור איז געקומען איז זי געווען זייער פֿאַרבלוטיקט. ווער

דאָ רײַסט זיך איבער דאָווידלס טאָג־בוך.

וועגן דעם ווייטערדיקן גורל פון דער יידישער באפעלקערונג אין באדזענטין

אין סעפטעמבער 1942, ווארשיינלעך צווישן 15־טן און 21־טן, האט מען די גאנצע יידישע באפעלקערונג געטריבן צופוס מיטן שאסיי קיין סוכעדניאוו, וועלכע האט זיך געפונען אף א מעהאלעך פון 25 קילאמעטער פון באדזענטין. פאר אלטע לייט, פרויען און קינדער האט מען געגעבן עטלעכע פורן. דער דאזיקער מארש איז פארגעקומען אונטערן עסקאלט פון זשענדארמעריע און פאליציי, וועלכע האבן אף א בעסטיאלישן אופן זיך איזדיעקעוועט איבער די אומגליקלעכע, יאגנדיק זיי און מיט קלעפ צווינגענדיק אנצוהאלטן דעם אנגעווארפענעם טעמפא.

קיין סוכעדניאוו, ווו עס האט זיך געפונען א באן־סטאנציע, האט מען אויך אין דער צייט געבראכט די יידן פון בליזשין (600), פון סאמסאנאוו (350), זאגאנסק א. א. וו. צוזאמען האבן זיך צונויפגעקליבן א 5000 יידן. אין קעלצער קרייז זיינען געווען צוויי ערטער, ווו מען האט קאנצענטרירט די יידישע באפעלקערונג. ערעוו איר דעפארטאציע אין אומקום־לאגער: איינס פון די ערטער איז געווען קעלץ, דאס צווייטע — סוכעדניאוו.

די יידישע באפעלקערונג, וועלכע מען האט אף אזא אופן צונויפגענומען אפן פלאץ אין סוכעדניאוו, האבן די היטלעריסטן מאנטיק דעם 21־טן סעפטעמבער 1942, אין פייערלעכן טאג פון יאמקיפער, אנגעלאדן אין דער צאל פון 4.500 אין ספעציעל צוגעגרייטע פי־וואגאנעס, אויסגעשיטע מיט וואפנע. אין סוכעדניאוו האט מען איבערגעלאזט בא א 250 יידן, קעדיי אויפצורוימען דאס געטא, צונויפזאמלען און סארטירן דאס איבערגעבליבענע האב און גוטס א. א. וו. נאך דעם פארענדיקן די דאזיקע ארבעט האט מען דעם 14־טן אקטאבער 1942, 200 פערזאן ארויסגעפירט אין דעם ארבעטס־לאגער אין בליזשין, און 50 אין דעם ארבעטס־לאגער „האסאג" אין סקארזשיסקא־קאמיענגע.

דער צוג מיט די דעפארטירטע יידן פון סוכעדניאוו איז דורך מאלקין אפגעשיקט געווארן אין דעם אומקום־לאגער פון טרעבלינקע (טרעבלינקע 2).

דאס אומקום־ארט פון דער יידישער באפעלקערונג פון באדזענטין, סוכעדניאוו, זאגאנסק, סאמסאנאוו א. א. וו. אונטערליגט נישט קיין שום סאפעק. אלע אן אויסנאם טראנספארטן מיט דעפאטירטע יידן פון קעלצער קרייז זיינען געווארן אפגעשיקט קיין טרעבלינקע. און נישט בלויז פון קעלצער קרייז. די יידן פון גאנצן ראדאמער דיסטריקט (ארום 350.000) האבן געפונען דעם טויט אין די גאז־קאמערן פון טרעבלינקע.

אין דעם באריכט, וועלכן די פאראייניקטע אנטי־פאשיסטישע ארגאניזאציעס פון ווארשעווער געטא האבן ארויסגעשיקט דעם 15־טן נאוועמבער 1942 צו דער פוילישער עמיגראציע־רעגירונג אין לאנדאן וועגן דער עקסטערמינאציע פון דער יידישער באפעלקערונג אין פוילן, אין דער אפטיילונג „פראווינץ", איז אנגעגעבן, אז צווישן אנדערע האט דער אקופאנט אויך ליקווידירט דעם יידישן יישעוו אין סוכעדניאוו און די אויטארן פארבינדן דאס דייטלעך מיט דעם אומקום־לאגער אין טרעבלינקע.

עס איז אויך קעדיי צו דערמאָנען, אַז ס׳האָט זיך איינגעהיט אַ צירקולאַר פון פּרעזידיום פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכער זעלבסטהילף (יי. ה. אי.) אין קראָקע, אַדרעסירט צו דער דעלעגאַטור פון דער זעלבסטהילף אין באָדזענטין. געפינט זיך דאָרט אַ באַמערקונג פון בריווטרעגער באַ דער דאַטע פון 30־טן אָקטאָבער 1942: „צוריק. די יידישע דעלעגאַטור איז אַרויסגעפאָרן פון באָדזענטין״.

טרעבלינקע 2, אַ לאַגער פון מאַסן־אומקום אין סאָקאָלאָווער קרייז (וואַרשעווער וואָיעוו.) אין דער צייט פון יולי 1942 ביז סעפּטעמבער 1943 האָט מען דאָ אין די גאַז־קאַמערן אויסגעמאָרדעט איבער 800.000 מענטשן, דער איקער פּוילישע יידן. דאָס טויטן איז פאָרגעקומען דורך אַריינפירן אין די קאַמערן גאַז פון די פאַרברען־מאָטאָרן.

מען קען אַפילע מיט אַ געוויסער פּינקטלעכקייט פעסטשטעלן, ווען עס זיינען קיין טרעבלינקע אָנגעקומען די יידן, וועלכע זיינען דעם 21־טן סעפּטעמבער 1942 פאַרלאָדן געוואָרן אין סוכעדניאָוו אין די טויט־וואַגאָנעס. דער פאָר־פּלאַן נומער 587 פון 15־טן סעפּטעמבער 1942 האָט פאָרויסגעזען, אַז דער צוג מיט די יידן פון סוכעדניאָוו דורך סקאַרזשיסקאָ און ראַדאָם וועט אָנקומען אַף דער באַן־סטאַנציע פון טרעבלינקע דעם 22־טן סעפּטעמבער (דינסטיק) 11 אַזייגער מיט 24 מינוט פאַרמיטאָג און וועט צוריקגיין אַ ליידיקער דעם זעלבן טאָג אַזייגער 15 מיט 59 מינוט נאָכמיטאָג. נעמענדיק אין באַטראַכט, ווי אויך געדענקנדיק, אַז די מענטשן פון די וויטערע טראַנספּאָרטן זיינען גלייך, אין מעשעך פון די נאָענטסטע שאָען נאָך זייער אָנקומען, געוואָרן אָפּגעשיקט אין די גאַז־קאַמערן און געטויט, קען מען האַלטן, אַז דאָווידל איז צוזאַמען מיט די אַנדערע פון סוכעדניאָווער טראַנספּאָרט אומגעקומען דעם 22־טן אָדער דעם 23־טן סעפּטעמבער 1942.

נאָכוואָרט

ווען דאָווידל האָט געשריבן די ערשטע נאָטיצן אין זיין טאָג - בוך, איז ער אַלט געווען צוועלף יאָר. עס איז אים פון לעבן געקומען דאָס אַלץ, וואָס עס האָבן מיליאָנען קינדער אַף דער גאַנצער וועלט: דערנערונג, נאָך וועלכער מען זאָל אויפשטיין אַ זאַטער, מעגלעך היגיענישע באַדינגונגען פון אַנטוויקלונג, לערע, וועלכע מען האָט ליב אַמאָל מער אַמאָל ווייניקער, שפּילן זיך מיט כאַווייִרים, לייענען ביכלעך, וועלכע זיינען נאָענט צום האַרץ אַ זאָרגפולע האַשגאָכע, אַביסל פרייד און נישט צופיל צאָרעס, טיילמאָל אַ שטראָף פאַר אַ כעט, צייטנווייז אַ גרעסערער פאַרגעניגן.

באַשיידענע פאָדערונגען, אין אַזאַ יוגנט איז שווער אָנצורופן אַ באַזונדערס גליקלעכע יוגנט, דאָס וואָלט געווען בלויז סטאַם אַ יוגנט, אַ געוויינלעכע.

די דאָזיקע אָרעמע, געוויינלעכע, יוגנט איז געוואָרן דערדריקט דורך איינעם פון די שוידערלעכסטע באַרבאַריזמען, וואָס די מענטשלעכע געשיכטע האָט ווען עס איז געקאָנט.

דאָוויד רובינאָוויטש, פּונקט ווי אַ מיליאָן יינגערע און עלטערע קינדער פון אים, איז געוואָרן דערמאָרדעט איינציק און אויסשליסלעך דערפאַר, וואָס ער איז געבוירן געוואָרן אַ ייִד.

דאָווידס עלטערן האָבן פאַר זייערע קינדער זיכער באַגערט דאָס, וואָס אַלע געוויינלעכע עלטערן אַף דער וועלט — אומאָפּהענגיק פון נאַציאָנאַליטעט, הויט - קאָליר, געאָגראַפישער ברייט, אַף וועלכער זיי וווינען, אָדער עקזיסטענץ - באַדינגונגען — וואָלטן געוואָלט פאַר זייערע קינדער דאָס זעלבע, וואָס איר וואָלט באַגערט פאַר אייערע קינדער, איר, וואָס לייענט די דאָזיקע ווערטער, און איך וואָס שרייב זיי. געזונט, אַ ריכטיקע אויסבילדונג פון כאַראַקטער, אַביסל גליק און האָפענונג אַף אַ בעסערער צוקונפט. אָבער די רובינאָוויטשעס האָבן נישט געקאָנט פאַרווירקלעכן פאַר זייערע קינדער אפילו אַ ברוכטייל פון זייערע שטרעבונגען און

באלוימעס פון עלטערן. איינציק און אויסשליסלעך דערפאר, וואס זיי זיינען געווען יידן.

עס איז באוווסט, אז די מישפאכע רובינאוויטש האט נישט געלעבט אין רייכטום. היינט דערמאנט זיך שוין קיינער נישט פינקטלעך אין קראינא, ווען די רובינאוויטשעס האבן זיך פון קעלץ אריבערגעקליבן אין דעם דאזיקן גרויסן דארף לעבן באדזענטין, יעדנפאלס האט דאס געמוזט פאר־קומען זייער לאנג פאר דעם, איידער אף אייראפע האבן זיך געווארפן די מאכנעס מיט די שווארצע האקנקרייצן. דאכט זיך, אז דאווידלס פאטער האט אין קראינא געהאט א שטיקל פעלד. די דארטיקע פויערים דערציילן, אז ער האט דאס פעלד פארקויפט און אויסגעבויט א קליינע מילכיקעריי, בא וועלכער ער האט געוווינט צוזאמען מיט דער פאמיליע אין א צימער מיט א קיך. זיי האבן געפירט א דארפיש לעבן, זיך געקליידט ווי אלע דא.

ווערליק עס דערציילן די, וועלכע געדענקען די רובינאוויטשעס, האט מען זיי אין קראינא ליב געהאט פאר זייער ארנטלעכקייט, ריינקייט און פריינטלעכקייט צו אנדערע. ביז היינט דערציילט מען אין קראינא, ווי דאווידלס מאמע, טויבע, האט אין מעשעך פון פיל יאר נישט איינעם גע־האלפן בעיים א קראנקהייט אדער אין פאל פון פארוואונדיקונג. אין דארף איז אפילו קיין פעלדשער נישט געווען, און טויבע רובינאוויטש, זעט אויס, האט פארמאגט א האנט - אפטעטשקע מיט באנדאזשיר - מיטלען, פראש־קעס קעגן ווייטיק, יאדינע, אלערליי זאלבן און שמירעכצן. האט זי אף א שכיינישן אויפן געהאלפן, פארשטייט זיך, אומזיסט.

דאווידל איז געגאנגען אין דער גרונט - שול אין קראינא. דארט האט ער אין יולי 1939 געענדיקט דעם זעקסטן קלאס און אריבער אין זיבעטן. אין די אלטע שול - דאקומענטן האבן זיך איינגעהיט די אפשריפטן פון דעם קליינעם רובינאוויטשעס צייגענישן. ער האט זיך גוט געלערנט.

היינט קאנען די איינוווינער פון דעם דארף בלויז אנווייזן דאס ארט, ווו עס איז געשטאנען דאס הויז, אין וועלכן דאווידל האט אנגעהויבן שרייבן זיין טאג - בוך. פון דעם קליינעם מילך געוועלבל איז קיין שפור נישט פארבליבן. עס איז געווארן צענומען נאך פאר דעם סאף פון דער מילכאמע.

און עס קאן זיין, אז עס וואלט אויך נישט געבליבן קיין שפור פון דער עקזיסטענץ פון דער מישפאכע רובינאוויטש, ווייל שוואך און

שטערבלעך איז דאָך דער מענטשלעכער זיקאָרן, ווען עס וואָלטן זיך נישט איינגעהיט די פאַרצייכענונגען פון דאָווידלען. זיי זיינען פאַרשריבן אין פינף גאַנץ מיזערנע שול - העפטן פון יענע צייטן, העפטן מיט הילעס פון פאָמעראַנצן - קאָליר און לינירטע זייטלעך (איינער איז וואַרשיינלעך געגומען בא דער שוועסטער — אַף דער הילע שטייט איר נאָמען — מאַריאַ.

די פאַרצייכענונגען פון יאָר 1940 נעמען אַרום קוים אַכט און אַ האַלב זייטל. זיי זיינען געשריבן נישט מיט קיין זייער אויסגעאַרבעטער האַנטשריפט, אָבער זייער פליסיק און ריין. די פאַרציי‌כענונגען זענען אַף אַ קינדערשן אויפן לאַקאָניש, די פאָרמולירונגען זיינען אַנטוואָפנדיק מיט זייער אוממיטלטבאַרקייט. אָבער שוין אַדאַנק זיי דערקענען מיר אַ יינגל, וואָס איז ענג פאַרבונדן מיטן דאָרף און מיט דער נאַטור, אַ פילבאַר און דענקנדיק קינד.

די פאַרצייכענונגען פון דאָווידלען פון יאָר 1941 פאַרנעמען פינף און פערציק זייטלעך פון די העפטן. דער קליינער רובינאָוויטש פאַרצייכנט איצט אָפטער, רעגולערער, ברייטער. די האַנטשריפט פון יינגל איז שוין וויניקער קאַליגראַפיש, אָבער קלענער און מער אויסגעאַרבעט. אַ שיינער פויליש, טיפיש פּראָווינציאָנעל, מיט כאַראַקטעריסטישע זאַצן פון דעם דאָרפישער לאָשן אין קעלצער קרייז. די אָרטאָגראַפיע און פונקטואַציע אין אַלגעמיין אָן פאָרוואָרף. איך באַוווּנדער די געוויסנהאַפטיקייט און אַקשאָ־נעס פון דעם דאָזיקן דאָרפישן ייִדישן יינגל פון אַן אָרעמער סוויווע, וועלכער אין כאַאָס פון אוּלעס און גרוילן, אין יאָרן, ווען יעדער מינוט איז געווען דורכגענומען מיט שרעק און יעדע שאָ האָט געקענט זיין די לעצטע שאָ — האָט געקאָנט זיך אָנשטרענגען צו מאַכן זיינע פאַרצייכע־נונגען מיט אַזאַ פליסיקייט. עס איז טשעקאַווע, אַז אין די וויי‌טערע העפטן באַווייזן זיך אַלץ עפטער אומפינקטלעכקייטן אין די ווערטער, וואָס זאָגן אייִדעס — לויט מיין מיינונג — פון דעם פסיכישן צושטאַנד פון דעם פאַרצייכענער. נעמלעך, דאָווידל הייבט אָן — ווי מע זאָגט — פאַרלירן אויסיעס. וויפל מאָל טרעפט זיך אונדז, דערוואַקסענע, דאָס זעלבע. וויפל מאָל לאָזן מיר אַדורך זילבן און אַפילו גאַנצע ווערטער, ווען עס קומט אונדז אויס צו שרייבן מעג זיין אַ בריוו אין אַ צושטאַנד פון נער־וועזער שפּאַנונג, אָדער אונטערן איינפלוס פון גערירטקייט.

אין זיינע פאַרצייכענונגען פון יאָר 1941 ווידמעט דער קליינער רו־

בינאָוויטש נאָך אַ סאַך אַרט דעם טאָג - טעגלעכן לעבן אפן דאָרף. ער דערמאָנט דאָס פּאַשעון פון דער קו, נעמט זיך זייער שטאַרק איבער מיט דער טריקעניש, איז אונטער אַ ריזיקן איינדרוק פון דעם גוואַלדיקן שטו־רעם, האָט פאַרגעניגן פון דעם קליינן יאַגדעס, און דאָס אָנטרעפן זיך אף דעם פוקס אין וואַלד באַטראַכט ער פאַר אַ נישט דורכשניטלעך גע־שעעניש. נאָר אָט הייבן זיך אָן פאַנאַנדערוויקלען פאַר דעם עמאָציאָנעל דעליקאַטן יינגל פון קראַינאַ געשעענישן, וועלכע שטייגן אריבער די מאָס פון מענטשלעכער אויסהאַלטעוודיקייט.

עס איז אין די פאַרצייכענונגען פאַראַן אַלץ, און אפילע מער פון דעם, וואָס עס האָט פאַרשריבן דאָווידל אין זיינע רעלאַציעס, וועלכע זיי־נען טאַקע קורץ - געפּאַסט און ריין פון יעדער עקזאַלטאַציע. דאָ אַנטפּלעקט זיך מיט אַ שוידערלעכער בוילעטקייט דער מעכאַניזם פון דער היטלערישער טויט - מאַשין. מען זעט, ווי די קלעשטשעס פון אַן אומגעהערטן ווילקיר פאַרקלעמען אַלץ ענגער די מענטשן מיט אַ ברוטאַלן גוואַלד, וועלכער שטרייכט איבער יעדן באַגריף פון רעכט.

אין אָנהייב פון פינפטן העפט פון טאָג - בוך זעט זיך אַ ראָזער אָפדרוק פון אַ שטעמפּל מיט דער אויפשריפט: „ד. רובינאָוויטש באָדזענ־טין קעלצער גאַס נומער 13”. זעט אויס, אַז דאָווידל, קעדיי צו געפינען זיך וועלכע עס איז באַשעפטיקונג, אָדער עפשער ווילנדיק כאָטש אף אַ ווײַלע נישט קלערן וועגן דעם, וועגן וועלכן ער האָט נישט געקאָנט אויפ־הערן קלערן — האָט זיך אויסגעשניטן פון גומע אָדער האָלץ אַזאַ שטעמפּל.

זוען נישט אָט דער, קוים אָנזעעוודיקער צייכן, וועלכער איז אָפּגע־דרוקט עטלעכע מאָל אף דער הילע פון העפט, וואָלט זיכער דאָס טאָג־בוך פון קליינעם רובינאָוויטש, די דאָזיקע אויפשוידערנדיקע און איינציקע אין איר מין באַשטעטיקונג פון דעם, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען — גע־בליבן אַ נאָמענלאָזע באַשטעטיקונג.

ווען דאָס יינגל האָט, אָנהייבנדיק זיינע פאַרצייכענונגען פון יאָר 1942, אויסגעמאָלט אין העפט אָן עטוואָס מער באַצירנדיקע וויניעטע, האָט ער אף זיכער זיך נישט גערעכט, אַז גראַד אין דעם יאָר וועט זיין אייגן פערצניעריק לעבן ווערן איבערגעהאַקט אומפאַרמיידלעך און אף אייביק.

די פאַרצייכענונגען פון די פינף כאַדאָשים פון צוויי און פערציקסטן

יאָר פאַרנעמען דרײַ און זעכציק זײַטלעך. עס פעלן די לעצטע זײַטלעך פון פינפטן העפט, דעם לעצטן פון די אָפּגעראַטעוועטע.

עס איז זייער מעגלעך, אַז דער קלײנער רובינאָוויטש האָט נאָך פאַר־געזעצט זײַנע פאַרצייכענונגען אין מעשעך פון דעם יאָר, וואָס איז אים נאָך פאַרבליבן, ווײַל ער האָט נאָך זיכער געלעבט ביז אין דער העלפט פון אויגוסט, ביז דעם טאָג, ווען אַף דעם באַדזענטינער מאַרק האָט זיך דערהערט דער סיגנאַל פון טראָמפּייט און אַלע ייִדן באַפוילן זיך גלײַך קלייבן אין וועג אַרײַן.

דאָווידל צוזאַמען מיט זײַנע נאָענטע האָט וואַרשיינלעך צוגעוואַנ־דערט צו יענע „שוואַרצע טויערן" צופוס. עס האָבן זיך געלאָזט אין גאַנג די זשאַנדאַרישע קאַראַבינען, צילנדיק אין די, פאַר וועלכע בלויז דאָס אַנטלויפן האָט אויסגעזען ווי די איינציקע האָפענונג. די ווילדע געשרייען פון דער עסקאָלטע, דער אָפּהילך פון די קלעפּ, דאָס בילן פון די הינט — די דאָזיקע באַקאַנטע היטלערישע מוזיק פון אומקום האָט באַגלייט די געטריבענע צו דער באַן ־ סטאַציע אין סובעדניאָוו. דאָרט נאָך אַ שטיקל צײַט האָט מען צונויפגעשטופּט די מענטשן אין די וואַגאָנען און אַוועק־געפירט אַף דער אייביקײַט ־ רײַזע, פון וועלכער עס איז נישט דאָ קײַן צוריק.

וועלכע זײַנען געווען די לעצטע מינוטן פון דאָווידלען? וואָס האָט ער געטראַכט און וואָס האָט ער געטאָן? דאָס ווייסן מיר נישט און מיר וועלן עס שוין זיכער קיינמאָל נישט וויסן.

אָבער איך בין איבערצײַגט, אַז ער האָט זיך ביזן סאָף פאַרהאַלטן מיט ווירדע. מען קאָן זיך אַף אים פאַרלאָזן. מיר האָבן דאָך אים גרינטלעך דערקענט אין מעשעך פון צוויי יאָרן, וואָס ער האָט געפירט זײַן טאָג־בוך. די איינציקע יערושע נאָך אים, וועלכע איז אַזוי שפּאָרזאַם אין ווערטער, אַנטהאַלט אין זיך אַן אויסערגעוויינלעכע פּסיכאָלאָגישע און עמאָציאָנעלע אָנלאָדונג.

מיר געדענקען דאָווידלען, ווי אַזוי, איבערלייענענדיק די מעלדונג, וועלכע פאַרמיעסט די ייִדן אַף דעם סאַמע עקלהאַפטן אופן, באַמיט זיך צו באַהערשן איבער זײַן דערנידעריקונג. מיר געדענקען אים, ווי ער גייט אַרויס בײַנאַכט אַפן הויף ערעוו דעם אַרויסשיקן פון זײַן דאָרפישער היים, קעדיי קיינער זאָל נישט זען, ווי ער וויינט. מיר געדענקען אים. ווי ער

לויפט שנעלער פון דער פור דורך א שטעטך פון פינף קילאמעטער מיט א האלב באזיניקטן באשלוס אויסצובאהאלטן זיינע געפילן. מיר אבסער־ ווירן אים, ווי אויסמיידנדיק ראכמאַנעס איבער זיך אליין און טרערן, העלפט ער מיט אלע קויכעס די עלטערן. ווי ער זארגט וועגן מענטשן, וועלכע ער קען קוים, און ווי שטארק ער איז גערירט פון זייערע אומגליקן.

וויניק זיינען געווען אזעלכע אוילעס, וועלכע זאלן דעם דאזיקן קינד אויסמיידן, פארבייגיין. כאטש ער האט אבסאלוט קיין שום שלעכטס נישט געטאן, איז ער צוזאמען מיט זיינע נאענטע געווארן ארויסגעווארפן אויסער דער גרענעץ פון דער מענטשלעכער געזעלשאפט. עס עקזיסטירט נישט אזא מאס מיט וועלכער מען זאל קאנען מעסטן דעם אומגעהויערן ליידן פון דעם קליינעם רובינאוויטש. און דאך פילט נישט דאס דאזיקע באשיידענע און לעפאנים פאשעטע יינגל קיין האס צו זיינע פארפאלגער. לויט די יעסוידעס, אף וועלכע עס שפארט זיך און אין אלגעמיין די פסי־ כאלאגיע, האט דער גאנצער גרויל, וועלכן דאווידל האט איבערגעלעבט, באדארפט אין אים אפטויטן יעדעס מענטשלעך געפיל, מאכן אים גלייכ־ גילטיק אף אלץ, וואס איז נישט זיין פערזענלעכע זיכערקייט. אבער דאס יינגל איז ארוים מיט ניצאכן פון דעם דאזיקן געראנגל.

און עפשער טאקע דערפאר, וואס דער קליינער דאווידל טראכט נישט וועגן באצאלונג און כאלעמט נישט וועגן נעקאמע, באשולדיקט אפילע נישט — איז זיין טאג ־ בוך איינע פון די סאמע דראמאטישסטע, פון די סאמע אויסדריקלעכסטע באשולדיקונגען קעגן דעם סיסטעם, וועלכער האט אויסגעמארדעט מיליאנען אזעלכע מענטשן ווי די רובינאוויטשעס.

*
* *

דאס טאג ־ בוך פון דאוויד רובינאוויטש איז אריינגעפאלן צו מיר אין די הענט אומגעריכט און קימאט צופעליק.

אין מערץ 1959 בין איך געפארן קיין באדזענטין צו זאמלען מא־ טעריאל וועגן א שוידערלעך פארברעכן, וואס איז פארגעקומען אין דער צייט פון דער אקופאציע און וואס האט צווישן אנדערן געהאט אן אנטי־ סעמיטישע באזע.

נאכן אפדרוקן דעם רעפארטאזש האב איך באקומען עטלעכע אנאנימען מיט דראאונגען און מיט זידל ־ ווערטער פון סאמע ארדינער־ סטן מין און גלייכצייטיק אויך א פעקל פון הער ארטעמיוש וואלטשיק, גע־

וועזענער סעקרעטאר פון גמינע - ראט אין באַדזוענטין און אָנפירער פון אַרטיקן ראַדיאָ - קלוב. דער הער וואָלטשיק האָט מיר צוגעשיקט פאַרשי־דענע מאַטעריאַלן, וואָס האָבן אַ שייכות צו באַדזוענטין. אויסער דעם, דריננגענדיק אַפן סמאַך פון רעפּאָרטאַזש, אַז די געשיכטע פון אומקום פון די ייִדן גייט מיך זייער שטאַרק אָן, האָט ער צו זיין פּעקל צוגעלייגט די פינף העפטן פון דאָוויד רובינאָוויטשעס טאָג - בוך.

נאָך אַ קאָרעספּאָנדענץ - אויסטויש מיט הער וואָלטשיק האָב איך מיך דערוווּסט אין קורצן די געשיכטע פון דער מישפּאָכע רובינאָוויטש ווי אויך פון טאָג־בוך גופא. צום וואַרשיינלעכסטן, ווען די היטלעריסטן האָבן אין אויגוסט 1942 געטריבן די ייִדן פון באַדזוענטין קיין סוכעדניאָוו, האָט דאָווידל אין כאַאָס פון בעהאָלעדיקן פאַרפּאַקן זיך אין וועג פאַר־געסן זיין טאָג - בוך, אָדער ער האָט בעסער געוואָלט אים נישט מיט־נעמען מיט זיך.

די העפטן האָבן זיך ערשט נאָך פופצן יאָר געפונען אין די הענט פון די פריינט וואָלטשיק. זיי האָבן פראַגמענטן פון זיי פּאַרעפנטלעכט אין זייערע ראַדיאָ - אודיציעס, דערנאָך האָבן זיי די העפטן צוגע־שיקט מיר.

מאַריאַ יאַראָכאָווסקאַ

MW

Este libro
se terminó de imprimir
el día 25 de noviembre de 1960
en los
Talleres Gráficos "OPTIMUS" S. R. L.
Valentín Gómez 2755
Buenos Aires